

พระบรมราชาโชวาท

“ฉันขอชวนไมทนา ซอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานวีรยเปอรเซินต์เค็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของชนึก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความสงสัยยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลัง ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แปลให้ชัดแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโมทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าน้อมเกล้า ฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ

หม่อมหลวงพวงร้อย อภัยวงศ์

คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์

คุณศศิธร หิรัญบุรณะ

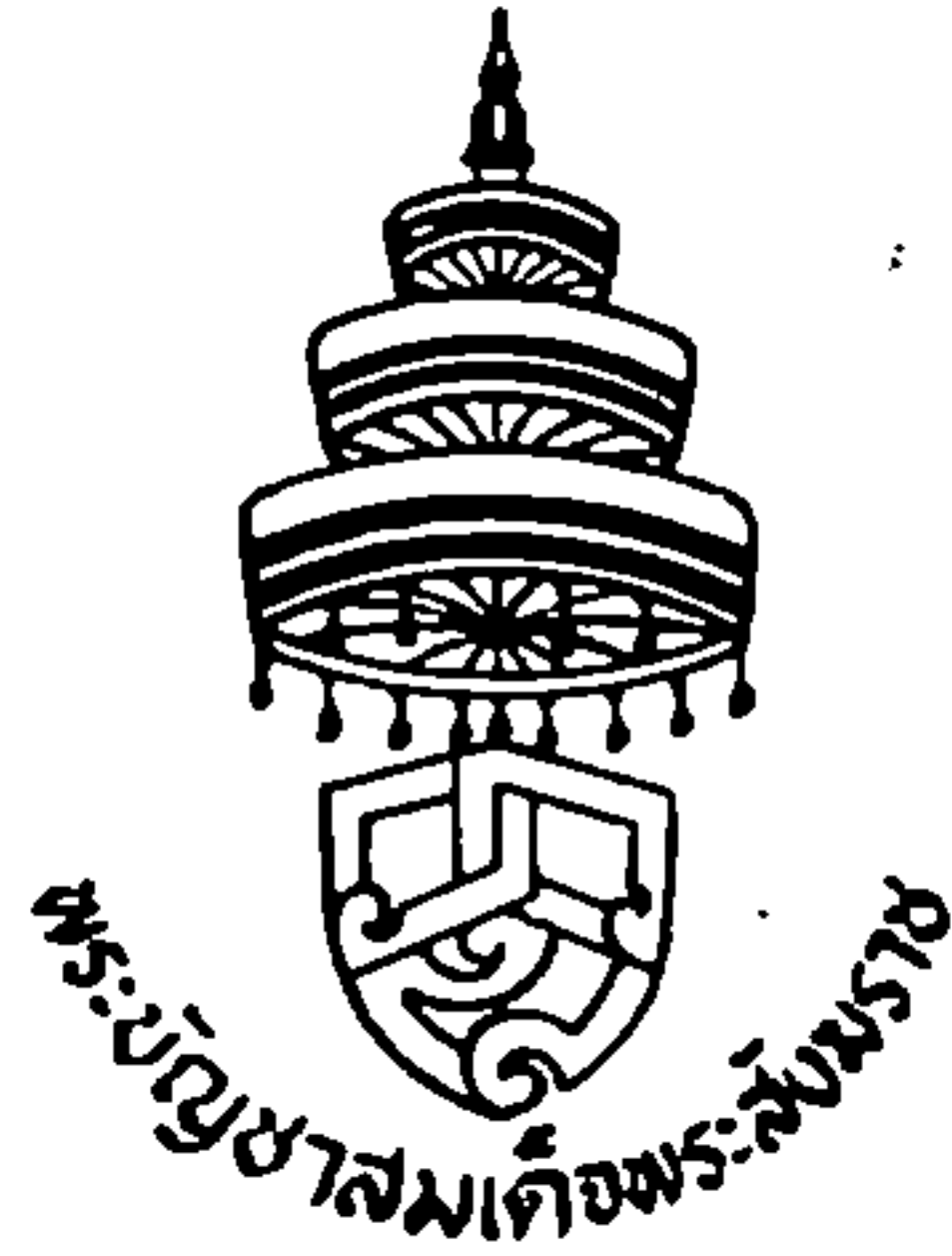
คุณพรทิพา พิณิตกาญจนพันธ์ุ

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ หม่อมหลวงพวงร้อย อภัยวงศ์ คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์

คุณศศิธร หิรัญบุรณะ คุณพรทิพา พิณิตกาญจนพันธ์ุ และคุณพรเพ็ญ ศิริเรืองชัย

ถวายพระราชกุศลแด่พระบรมราชวงศ์จักรี

กรมส่งเสริมการศึกษานานาชาติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์
แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ และประดิษ-
ฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นวันสำคัญ
แห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็น
อภิหลักขัตติกาลพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างอนุสรณ์ยัตถุร่วมในมหกรรมครั้ง
นี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์
ทางพระพุทธศาสนา เป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของ
พระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๘)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควรประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชาฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกขุ ขึ้นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ.กาฬวรรณดิศ ดิศกุล ร.น. (สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเคื่อน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สีสกลิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ท่านผู้หญิงพัช อนุรักษ์ราชมณเฑียร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุชน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตินาถประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนันต์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ

(๑๐)

๓๑. นางอุษา จารุกุล

กรรมการ

๓๒. นายมณีพันธ์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

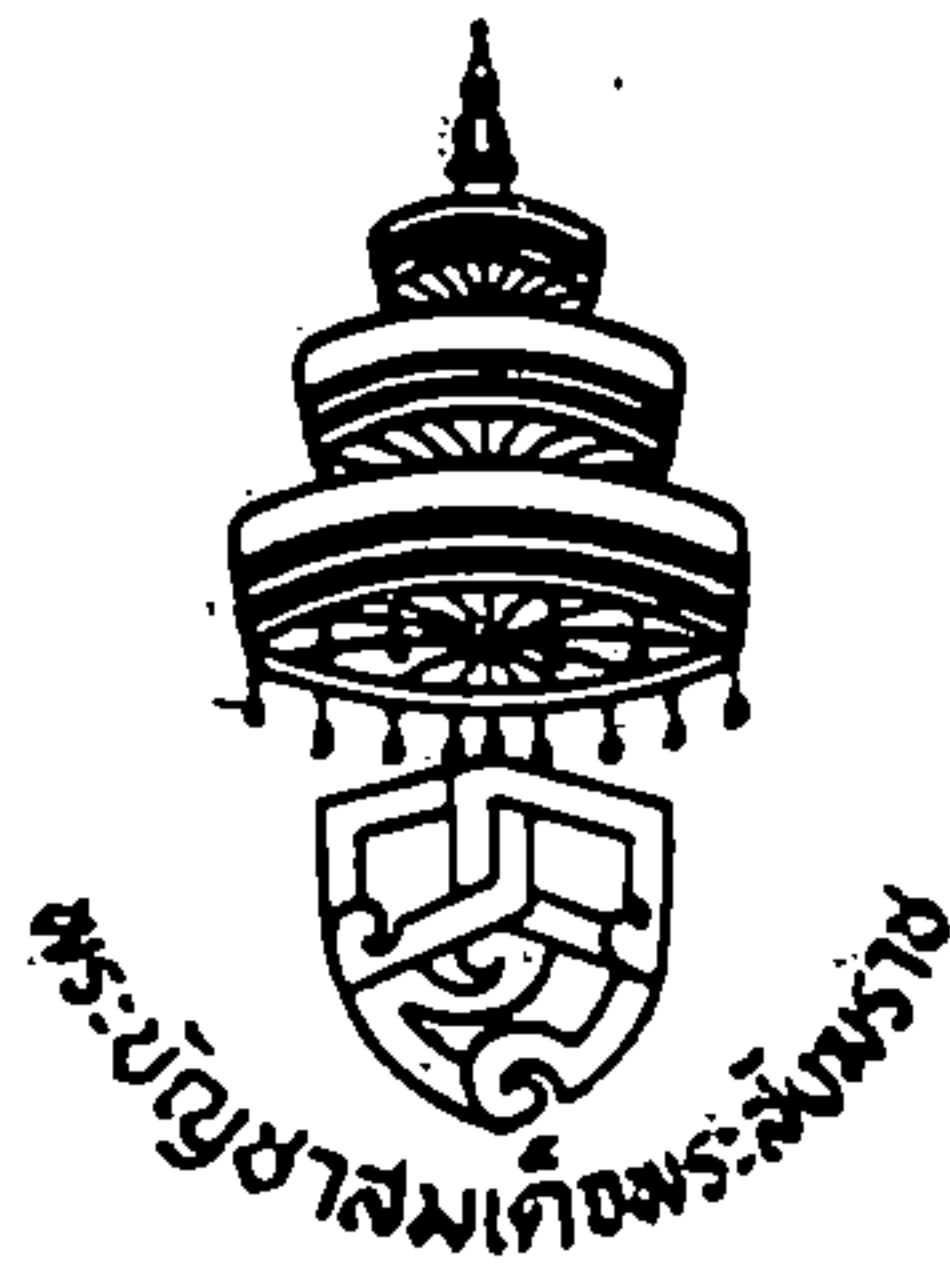
(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชาเป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครมาครบมาศพันปี
จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่ออนุสรณ์ชวัตถุธรรม
มหกรรมครั้งนี้ด้วย มุสนิชภูมิพิไลภิกขุ จึงสนองพระดำริ

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทาง
พระพุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมุสนิชภูมิพิไลภิกขุ จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแมงเกือพ ณ นคร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพิไลภิกขุ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงอภิบาลรักษาให้เจริญ งามงาม ไพบูลย์
ไพศรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิศย์นิรันดร เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

ป. จีรศักดิ์

(ประเสริฐ จีรศักดิ์)

ประธานกรรมการมุสนิชภูมิพิไลภิกขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่ง
เป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธ-
ศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์ยัตถุ
รวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุไต่สนองพระคำรึนั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์
สำคัญ ที่จะป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็น

สมควรประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายฉวีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองเสวต ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กัญจนพูน ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๗. นายมยุนต์ จอดพิมาย ป.ธ. ๙	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโส ป.ธ. ๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง ป.ศ.๘
๑๐. นายจรัญ เลือกลง ป.ศ.๘
๑๑. นางสาวกีรรัตน์ กลักจาย ป.ศ.๘
๑๒. นายเขื่อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ศ. ๑
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ศ.๑, พ.ม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ศ.๑, ศษ.บ.
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ศ.๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ศ. ๖
๑๗. นายประกวด พุฒินิยม ป.ศ. ๖
๑๘. นายจรัสวัฒน์ ควรรคัม ป.ศ. ๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)
๒๐. นายลัดดง ณะวัตต์ ป.ศ. ๔, ศศ.บ. (ภาษาไทย)
๒๑. รอยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรม เกตุเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกานุญเกื้อ ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกานุญสง พัยคมเรือง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกาภลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวัฒน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบัติกาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ. ๙
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ. ๘ มหาบัณฑิต
๔. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ. ๙
๕. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ. ๘ คุษฎ์บัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ. ๙
๘. นายวินัย ตะเภาพงษ์ ป.ธ. ๙ คุษฎ์บัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ. ๙

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาววิภา เพ็ญสามพราน
๒. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๓. นางพิกุล บำรุงผล
๔. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๕. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ
๖. นางสาวถาวร ทองมี
๗. นางสาวเตือนใจ พรหมศรีวัฒนา
๘. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๙. นางสาวรัชดา จันทราทิพย์

(๑๖)

๑๐. นางสาวมยุรี พาหา
๑๑. นางสาวศรีประภา สุริยผล
๑๒. นางสาวอุบล แก้วจรัส
๑๓. นางซัสวาสดี นิเกตน้อย
๑๔. นางทิพย์วดี ภูทอง
๑๕. นายประนม พลคงนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิพิทักษ์โลก

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมจารีทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๑

First published : 1988

ISBN 974-8295-34-6

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปร และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ไต่ทรงเทศนาโปรด
เวไนยสัตว์ให้ไต่บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรง
แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไต่ **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ไต่ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
พระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก ไต่จัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ไต่แก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
ไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติไต่ถูกต้องตรง
ตามพระพุทธวจนะ ไต่มีการศึกษาเล่าเรียนในคานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่ง

พระปฏิบัติศีลธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้ง
 มติวินิจฉัย โดยท่านผู้รูพระพุทธานุญาตเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมาย
 ที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกถาจารย์ในครั้งแรก
 มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึก
 คำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์คัมภีร์คัมภีร์นั้นเรียกว่า
อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก
 เมื่อพระพุทธานุญาตเคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอน
 และบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ
 พระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจ
 เข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงห์พอน ซึ่งเป็นภาษาก
 ลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบายพระพุทธานุญาตจึงไม่
 แพรหลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ
 พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทโฆชะ พระพุทททัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้
 แปลอรรถกถาภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุท-
 ธานุญาตแพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุบัติไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
 พระพุทธานุญาตชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า **ฎีกา** มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า **มูลฎีกา**
 และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า **อนุฎีกา** แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็น
 เงื่อนงำขอขอกที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า **คณฐูปัท** อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมี
 คู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธภาพ บอกความหมาย
 ของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า **อรรถโยชนา**

คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคคหรือ อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจุสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถ-วิภาวินี แก่ปกรณอภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นคิภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องดองแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททาวีเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ออนุฎีกา ปกรณพิเศษ และสัททาวีเสสเหล่านี้เป็นต้น และไคจารไว้ควยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

(๒๒)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชกฤษฎีกาบริหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาธะโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอกณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสรางพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่วัดเจกนุกคตเป็นรายยก ทั้งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี ภาค ๕ พากย์คู่ภาษาบาลี-ไทย นี้ คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ, ม.ล. พวงร้อย อภัยวงศ์ คุณศศิธร หิรัญบุรณะ, คุณพรทิพา หินคิกากุลจนพันธ์ และคุณพรเพ็ญ กิรีเรืองชัย สร้างเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบรมราชวงศ์จักรี

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขออำนาจแห่งมหากุศลอันเกิดจากการสร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ ประสบความสุขความเจริญตลอดไปเทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เพื่อการคนควาทางพระพุทธศาสนา

คำปฎิญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มูลนิธิภูมิพลโลกขุไคมีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อัญฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณพิเศษ และสัททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ใหม่เป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนใหญ่ถูกต้องบริสุทธิ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่ คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

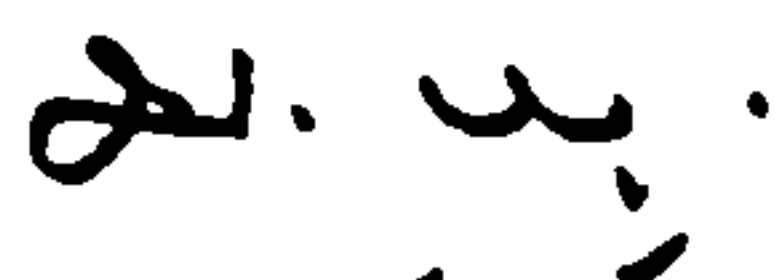
เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ชายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ใดเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ **พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี** ภาค ๕ ฉบับพากย์คู่ ภาษาบาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระเพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ใดที่พิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นผลบังจายให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ไตคัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

(นายมณีนันท์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

แนะนำ
พระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสินี
อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์

คำว่า **สังคหกรรมปกาสินี** หรือในภาษาบาลีเรียกว่า **สทฺธมฺมป-**
ปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์ สำหรับพระคัมภีร์
ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์นั้น ข้าพเจ้าได้เขียนคำแนะนำไว้แล้วในคัมภีร์ชุด ฉบับภูมิพโลภิกขุ
ว่า ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร อัครสาวก ได้บรรยายไว้เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรง
พระชนม์อยู่ และพระธรรมสังคีติกาจารย์ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา นับเนื่องอยู่ในพระ-
สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ลำดับที่ ๑๒ จัดเข้าเป็นเล่มที่ ๓๑ ในพระไตรปิฎกฉบับ
สยามรัฐ ซึ่งมูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้นำมาชำระและพิมพ์เป็นปกรณ์ไว้ แบ่งเป็น ๒ ภาค

ความหมายของคำว่าสังคหกรรมปกาสินี

เมื่อพิจารณาถึงความของคำที่ท่านได้ตั้งชื่อเฉพาะไว้ แยกออกได้เป็น
๒ คำ คือ **สังคหกรรม** คำหนึ่ง **ปกาสินี** อีกคำหนึ่ง **สังคหกรรม** ในภาษาบาลีว่า
สทฺธมฺม ยังแยกออกเป็น **ส** คำหนึ่ง กับ **ธมฺม** คำหนึ่ง

ส คำหนึ่ง ย่อมาจาก **สนฺต** คำว่า **สนฺต** แปลว่า **ผู้สงบ** ก็ได้
แปลว่า **มีอยู่** ก็ได้ แปลว่า **อันบุคคลสรรเสริญ** ยกย่อง ก็ได้ ส่วน **ธมฺม** คำหลัง

แปลว่า สภาวะ คำสอน ธรรมชาติ รวมกันเข้าเป็น สหุตมม ในภาษาไทยใช้ว่า **สังคธรรม** จึงมีความหมายได้เป็น ๓ นัย คือ

๑. ธรรมของท่านผู้ส่งบคือสังคบุรุษ ไทแก่ พระอริยบุคคล มีพระพุทธเจ้า และพระสาวก เป็นต้น

๒. ธรรมที่มีอยู่จริง ปราภฏอยู่จริง ไม่ใช่ธรรมที่ไม่มีอยู่จริง (โดยปรมาตถ) อย่างอาตมณที่พวกเดียรถีย์กำหนดไว้

๓. ธรรมที่ได้รับยกย่อง สรรเสริญ เพราะประกอบด้วยคุณ มีธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เป็นต้น ไม่ใช่ธรรมที่ถูกตำหนิโดยประการเดียว เหมือนอย่างธรรมของพวกลัทธินอกพระศาสนา

คำว่า **ปกาสินี** นั้น แปลว่า ประภาศ ไทแจ่มแจ้ง ไทรูชัด

รวม สหุตมม กับ ปกาสินี เป็น สหุตมมปกาสินี หรือ สังคธรรมปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระคัมภีร์ปฏิสัมมิตามรรค ซึ่งมีความหมายว่า เป็นอรรถกถา ที่ประกาศพระสังคธรรมไทแจ่มแจ้ง ไทรูชัด เป็นคำอธิบายขยายความของพระคัมภีร์ปฏิสัมมิตามรรคไทแจ่มแจ้งชัด เจนนั่นเอง

ประวัติการรจนาคัมภีร์

ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระมหานามเดระ เป็นชาวลังกา สำนักมหาวิหาร สำนักเดียวกับพระพุทธโฆษาจารย์นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียง

(๒๘)

ท่านใดกล่าวไว้ในตอนท้ายแห่งพระคัมภีร์นี้ว่า ท่านอุตรม้นต์อุบาสก ได้สร้างบริเวณ
คือเสนาสนะขึ้นไว้ในสำนักมหาวิหาร ท่านใดพำนักอยู่ในอุตรม้นต์บริเวณนี้ และได้
แต่งอรรถกถาสัทธรรมปกาสินีสำเร็จในปีที่ ๓ หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้า
โมคคัลลานะกษัตริย์ลังกาทวีป ได้ตรวจสอบดูรายพระนามกษัตริย์ของลังกา มีพระเจ้า
โมคคัลลานะชื่อเดียวกันในกรุงอนูราชบุรี ๒ พระองค์ องค์ที่ ๑ สิ้นพระชนม์ พ.ศ.
๑๐๓๘ องค์ที่ ๒ สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๑๐๕๐ ไม่ทราบว่างค์ใดแน่ ถ้าเป็นองค์ที่ ๑
ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๔๑ ถ้าเป็นองค์ที่ ๒ ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๕๓ จึงควรสันนิษฐาน
รวม ๆ ไปว่า พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีอุบัติเป็นวรรณกรรมขึ้นมา ในพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๑ คือประมาณ ๑,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว เป็นการแต่งขึ้นภายหลังพระคัมภีร์วิสุทธิ-
มรรค ซึ่งอยู่ในรัชกาลพระเจ้ามahanam กษัตริย์แห่งลังกา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๓
นับว่าพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีมีอายุมากพอสมควร

ในคัมภีร์จุฬคันถวงศ์ยังได้กล่าวไว้ว่า พระคัมภีร์อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค
นี้ พระมหานามเถระแต่งโดยได้รับอาราธนาจากอุบาสกชื่อมหานาม ชื่อเดียวกับท่าน
ผู้แต่งควย

เนื้อหาของพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี

ท่านผู้แต่งได้กล่าวไว้ในคำเริ่มและลงท้ายพระคัมภีร์ว่า ได้พรรณนาความ
แห่งพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีไปตามลำดับ เคนตามสูตรและข้อยุติ ทั้งลัทธิของตน

และไม่เกาะเกี่ยวกับลัทธิอื่น รวบรวมข้อเสนอแนะและนัยอรรถกถาเดิม มาเรียบเรียง
อรรถกถาสัทธรรมปกาสินี ความทั้งนี้แสดงว่า ท่านมิได้แต่งขึ้นโดยอัตโนมัติ หาก
ได้อาศัยอรรถกถาเดิม เข้าใจว่าคงจะเป็นอรรถกถาสัทธรรมปกาสินีที่แต่งขึ้นเป็นคัมภีร์ใหม่

เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วยคัมภีร์มกกา คือ คำเริ่มพระคัมภีร์ ท่านได้พรรณนา
ความในปฏิสัมภิทามรรคปกรณัม ไว้อย่างละเอียด ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ
๑. มหาวรรค หมวดขนาดใหญ่ ๒. มัชฌิมวรรค หมวดขนาดกลาง หรือเรียกว่า
ยุกนัทธวรรค และ ๓. จุลวรรค หมวดขนาดเล็ก หรือเรียกว่า ปัญญาวรรค และได้
มีคำลงท้ายที่เรียกว่า นิคมกกา ไว้อย่างสมบูรณ์

สัทธรรมปกาสินีฉบับอักษรไทย

ได้มีการพิมพ์พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีเป็นอักษรไทย โดยได้ปริวรรตจาก
อักษรขอมมาแล้ว แต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็น
ผู้พิมพ์ ท่านผู้ชำระครั้งนั้น คือ พระพิมลธรรม (นาค สุ่มนาคเถระ) วัดอรุณราช-
วราราม ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพสุธี อัญวัดสุทัศน์เทพวราราม

เหตุที่พิมพ์ขึ้น เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงมีพระราชศรัทธาจะ
ยกย่องพระพุทธศาสนาดานพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นมูลแห่งการปฏิบัติได้ถูกต้อง มี
พระราชปรารภว่า พระมหากษัตริย์ราชเจ้าแผ่นดินสยามแต่ครั้งก่อน ทรงเป็น

(๓๐)

พุทธศาสนูปถัมภก ไต่ทรงรับพระราชภาระอุปการะพระปริยัติสังฆธรรม เช่น รัชกาลที่ ๑
โปรดให้ชำระปกรณ์ที่หาได้ในเวลานั้น แล้วโปรดให้จารไว้ ซึ่งเป็นต้นฉบับของปกรณ์
ที่สร้างขึ้นในภายหลัง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ชำระปกรณ์เหล่านั้น ซึ่งเป็นชั้นพระบาลี
คือพระไตรปิฎก แล้วโปรดให้ตีพิมพ์ไว้ ตั้งแต่นั้นมาการศึกษาพระปริยัติสังฆธรรมก็กระทำ
ไปโดย พระมหากษัตริย์ราชทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สืบทอดกันตลอดมา

ประจวบกับขณะนั้น สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ
สมเด็จพระราชชนนี ไต่เสด็จสวรรคต (ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๖ สวรรคต พ.ศ. ๒๔๖๒)
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญทักษิณ-
านุประทานถวายแด่สมเด็จพระราชชนนี ทรงมีพระราชปรารภจะทรงพิมพ์ปกรณ์ชั้นอรธ-
กถา จึงได้ถวายให้เป็นภาระธุระของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-
วโรรส สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น พร้อมด้วยพระ-
เถรานุเถระ ได้ช่วยกันชำระปกรณ์ชั้นอรธกถาเหล่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นพนักงานจัดพิมพ์
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศพระราชปิติตานมัยกุศลอันเกิดแต่การ
สร้างพระคัมภีร์เพื่ออุปการะพระปริยัติธรรมถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี
พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนี และทรงอุทิศพระราชกุศลให้แก่เทพยดา และ
มนุษย์เหล่านั้นด้วย ขอความตั้งกลาวนี้ ได้ประกาศเป็นภาษาบาลีไว้ ณ วันที่ ๒๑
พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ขापเจ้าได้เก็บความมากล่าว ณ ที่นี้

การพิมพ์พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินีได้มีขึ้นในครั้งนั้น เป็นหนังสือบาลีอักษร

ไทยจำนวน ๔๖๐ หน้าพิมพ์ แต่ไม่ตลอดทั้งคัมภีร์ เป็นหนังสือเพียงครึ่งคัมภีร์ คือเริ่มแต่
 คัมภีร์มรรคา ไปจบแค่อินทรียปโรปริยัตตญาณิทเทศวณณาเท่านั้น

สัทธรรมปกาสินีฉบับภูมิพโลภิกขุ

เนื่องจาก นายมณีพันธุ์ จารุกุล อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธ-
 ศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าช่วยแปลพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
 เป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เพื่อเป็นแนวทางศึกษาวิจัยพระคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค
 ปกรณ์ ซึ่งเป็นหลักการศึกษาระยะปริยัตตธรรมแต่ครั้งพุทธกาล ข้าพเจ้าได้แปลสัทธรรม-
 ปกาสินีภาษาบาลีฉบับอักษรไทยที่มีอยู่แล้วนั้น และได้ตรวจสอบกับฉบับฉัฐสังคีติ และ
 ฉบับอักษรโรมันที่มีอยู่ เมื่อแปลจบฉบับอักษรไทยได้ครึ่งหนึ่งแล้ว ตอนหลังไม่มีอักษร
 ไทย ได้อาศัยฉบับอักษรพม่าและอักษรโรมัน แปลต่อไปจนจบ ได้พบว่าพระคัมภีร์นี้เป็น
 คัมภีร์สำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนามคัมภีร์หนึ่ง แต่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้นเห็นสมควร
 ปรีวรรตมาเป็นอักษรไทยเสียใหม่บริบูรณ์ ได้ตรวจดูฉบับอักษรขอมที่วัดบวรนิเวศวิหาร
 และที่หอสมุดแห่งชาติแล้ว หาดนฉบับอักษรขอมไม่ได้ ซึ่งหมายความว่าฉบับอักษรขอม
 ขาดอยู่ เห็นจะเป็นด้วยเหตุที่ขาดตนฉบับนี้เอง ดังนั้น ท่านผู้ชำระในครั้งนั้นจึงได้
 ทำคางไวครั้งเดียวในตอนต้น มุลนิธิภูมิพโลภิกขุ เห็นสมควรบูรณะให้เต็มบริบูรณ์
 รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา กรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ มีศรัทธาปรีวรรต
 จากอักษรโรมันเป็นอักษรไทยในตอนหลังจนจบบริบูรณ์

(๓๒)

เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พลตำรวจเอก ประเสริฐ รุจิรวงศ์ ประธานกรรมการมูลนิธิพิภพโลกิชู นำคณะกรรมการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนมูลนิธิพิภพโลกิชู และได้นำต้นฉบับพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีอักษรไทยที่ได้ปริวรรตแล้วนั้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชวโรกาสที่ระลึกงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก และทรงเจิมเพื่อเป็นสิริมงคลในการที่จะดำเนินงานตามโครงการต่อไป ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ และเป็นนิมิตหมายแห่งการประกาศพระสัทธรรมสืบต่อไปไม่ขาดสาย เป็นการสืบต่องานที่ยังค้างอยู่แต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้สำเร็จลุล่วงไป

การชำระพระคัมภีร์ สัทธรรมปกาสินี ภาษาบาลีนั้น มีความจำเป็นต้องชำระมาตั้งแต่เล่มต้น เพื่อจัดวรรคตอนให้เป็นระบบเดียวกัน มูลนิธิฯ ได้มอบภาระให้นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ.๘ (ถึงแก่กรรมแล้ว) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการของมูลนิธิฯ เป็นผู้ชำระจนจบบริบูรณ์ โดยอาศัยฉบับฉัฐสังคีติ และฉบับอักษรโรมันเป็นคู่มือในการชำระตลอดไป มูลนิธิฯ ได้จัดพิมพ์พากย์บาลีแล้ว ตลอดพระคัมภีร์รวมเป็น ๔ ภาค

ส่วนคำแปลเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิฯ ได้จัดแปลเป็นภาษาไทยขึ้น เพื่อประโยชน์แก่สาธุชนผู้ใฝ่ธรรมจะไดทราบข้อความและนำไปใช้ปฏิบัติธรรมได้ และได้ตั้งคณะกรรมการตรวจคำแปลนั้นอีกชั้นหนึ่ง

เพื่อให้การดำเนินงานสร้างพระคัมภีร์ของมูลนิธิฯ ได้สำเร็จตามปณิธานที่ตั้งไว้ โดยจัดพิมพ์พระคัมภีร์ที่เป็นพากย์ คือภาษาบาลีด้านหนึ่ง และภาษาไทยอีกด้าน

หนึ่ง ในหน้าเดียวกัน

อนึ่ง ในการเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรไทยนั้น อาจารย์บางท่านก็นิยมเขียนตัวอักษรตามภาษาบาลี บางท่านก็เขียนตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตฯ ถ้าหากจะขอให้เขียนอย่างเดียวกัน ก็เหลือวิสัยจะทำได้เพราะอาจว่าเคยมือ และอีกทั้งราชบัณฑิตฯ ก็ยอมรับรอง ว่า ถูกต้องทั้ง ๒ อย่าง จึงได้ปล่อยให้ตามอัธยาศัยตามถนัดของอาจารย์แต่ละท่าน

ทางมูลนิธิฯ ได้จัดทำพระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินีพากย์ขึ้น ๘ เล่มด้วยกัน
คือ

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่คัมภีร์มกกาไปจนจบปริยญญยนิทเทสวัณณา คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย สร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายพูน นางลูกจันทร์ ปิยะอุย ผู้เป็นบิดา-มารดา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ ปริยญญยนิทเทสวัณณา ไปจนจบสุตมยญญานนิทเทสวัณณา คุณหญิงอรุณ กิตติยากร สร้างเพื่อเป็นการคารวะรำลึกถึงพระคุณ คุณอุษา-คุณมณีพันธุ์ จารุกุล

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ สีมยญญานนิทเทสวัณณา ไปจนจบจริยานานัตตญญานนิทเทสวัณณา คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์ และคณะสร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธบูชา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ ภูมินานัตตญญานนิทเทสวัณณา ไปจนจบอินทริยปโรปริยัตตญญานนิทเทสวัณณา คุณหญิงสมนึก เปรมวัจนะ

(๓๔)

และคณะ สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๕ เริ่มตั้งแต่ อาสนยานุสัณญาณ-
นิตเทศวัฒณา ไปจนจบ ทิฏฐิกถาวัฒณา คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ

ม.ล. พวงรอย อภัยวงศ์

คุณศศิธร หิรัญบุรณะ

คุณพรทิพา พินิตกาญจนพันธ์

และคุณพรเพ็ญ คีรี เรืองชัย

สร้างเพื่อถวายพระราชกุศลแด่พระบรมราชวงศ์จักรี

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๖ เริ่มตั้งแต่ อานาปานัสสติกา
ไปจนจบอินทริยกถาวัฒณา ครอบครั้ว "นาวาอากาศเอกอำนวยการ-คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี"
สร้างถวายเป็นพุทธรูปชาและอุทิศกุศลแด่บุพการี

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๗ เริ่มตั้งแต่ วิโมกขกถา ไปจน
จบสุตฺตยูกถาวัฒณา พลเอกบุญชัย และคุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงษ์ สร้างเพื่อให้พระ-
พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสถิตสถาพรอยู่คู่ประเทศไทย

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๘ เริ่มตั้งแต่ ปัญญาวัคค์ ไปจน
จบนิคมกถา "ครอบครัววันชัย" สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

เป็นอันว่าพระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ซึ่งยังไม่เคยมีมาเลยใน
ภาษาไทย ได้สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ ในฉบับภูมิพโลภิกขุ คราวนี้

(๓๕)

ขอเทพยดาอารักษ์และสาธุชน จงโปรดอนุโมทนางานสร้างพระคัมภีร์ ที่
สำเร็จลงทั้งนี้โดยทั่วกันเทอญ.-

ส.ส. เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มุลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมนัพนธ์ จารุกุล

อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุกุล

นายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสนี ฉบับภูมิพโลภิกขุ

---

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙	ประธานกรรมการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๙	กรรมการ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๙	กรรมการและเลขานุการ
๔. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา	ปริวรรตจากอักษรโรมัน
๕. นางสาววัฒนา สุภวัน ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๖. นางสาวนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๗. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๘. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๙. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวเกษสุภา สุประดิษฐ์ ป.กศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นายประยุทธ์ ส้าธรสุต ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นายทองพูล แสนบุญศรี ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๓. นายวิรัตน์ อุณาทรวรารากร ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๔. นายช่วงชัย เวียงสิงห์ก่อ ป.ธ. ๙, พ.ม.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๕. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๖. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๗. นายไฉญญา สละทองตรง ป.ธ. ๙	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ

(๓๘)

๑๘. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ. ๗ (เขมร)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๙. นายหนูพันธ์ ขำหินตั้ง ป.ธ. ๖	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๑. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.กศ.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๒. นายบุญเตือน ชาวเอี่ยม ป.ธ. ๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๗, พ.ม.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๔. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ. ๘	ตรวจสำนวนขั้นสุดท้าย
๒๕. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจาย	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๒๖. นางสาวชลอ สว่างช่วง	ดำเนินการจัดพิมพ์
-

พระคัมภีร์

สังคหกรรมปาฐกถา อรรถกถาปฏิสัมภิตามรรค

บาลี - ไทย

ภาค ๕

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ AṬṬHAKATHĀ PAṬISAMBHIDĀMAGGA

Pāli - Thai

Part V

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๑

สารบัญ
รัฐธรรมนูญกาสิโน อรรถกถาปฏิสัมพันธ์ามวรรค
(บาลี-ไทย)

ภาค ๕

เรื่อง	หน้า
๖๙. พรรณานิเทศ์แห่งอาสยานุสยญาณ	๑
๗๐. พรรณานิเทศ์แห่งยมกปาฏิหาริยญาณ	๒๙
๗๑. พรรณานิเทศ์แห่งมหากุณาญาณ	๔๐
๗๒-๗๓. พรรณานิเทศ์แห่งสัมพัณฺณตญาณ	๑๒๒

๒. ทิฐิกถา

๑. พรรณานิเทศ์แห่งอัสสาททิฐิ	๑๔๔
๒. พรรณานัตตตานุทฺธิณีเทศ์	๑๗๙
๓. พรรณานิเทศ์แห่งมิจฉาทิฐิ	๒๐๒
๔. พรรณานิเทศ์แห่งลักกายทิฐิ	๒๐๔
๕. พรรณานิเทศ์แห่งสัสตทิฐิ	๒๐๔
๖. พรรณานิเทศ์แห่งอุจ เจตทิฐิ	๒๐๕

(๘๒)

เรื่อง	หน้า
๗. พรรณานานิเทศแห่งอันตักคากาทิฐิ	๒๐๕
๘. พรรณานานิเทศแห่งปุพพันตานุทิฐิ	๒๑๒
๙. พรรณานานิเทศแห่งอปรันตานุทิฐิ	๒๑๔
๑๐-๑๒. พรรณานานิเทศแห่งทิฐิมิสังโยชนิกาทิฐิ เป็นต้น	๒๑๖
๑๓. พรรณานานิเทศแห่งทิฐิอันปฏิสังยุตด้วยอัตตวาตะ	๒๑๘
๑๔. พรรณานานิเทศแห่งทิฐิอันปฏิสังยุตด้วยโลกวาตะ	๒๑๘
๑๕-๑๖. พรรณานานิเทศแห่งภวทิฐิและวิภวทิฐิ	๒๒๐

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คำย่อ	วินยปิฎก	คำเต็ม
วิ. มหาวิภังค.	วินยปิฎก	มหาวิภังค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มุ	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิตานวคค
ส. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคค
ส. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคค
อง. เอกก.	องคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม
อง. ดิก.	องค์สูตรนิกาย ดิกนิपाต
อง. จตฺกก.	องค์สูตรนิกาย จตฺกกนิपाต
อง. ปญจก.	องค์สูตรนิกาย ปญจกนิपाต
อง. ฉกฺก.	องค์สูตรนิกาย ฉกฺกนิपाต
อง. สตฺตก.	องค์สูตรนิกาย สตฺตกนิपाต
อง. อฏฺจก.	องค์สูตรนิกาย อฏฺจกนิपाต
อง. นวก.	องค์สูตรนิกาย นวกนิपाต
อง. ทสก.	องค์สูตรนิกาย ทสกนิपाต
อง. เอกาทสก.	องค์สูตรนิกาย เอกาทสกนิपाต
ข. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาจ
ข. ฐ.	ขุทฺทกนิกาย ฐมฺมปทคาถา
ข. อุ.	ขุทฺทกนิกาย อุทาน
ข. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก
ข. สุ.	ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิपाต
ข. วิ.	ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ
ข. เปต.	ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุ
ข. เถร.	ขุทฺทกนิกาย เถรคาถา
ข. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถา
ข. ชา.	ขุทฺทกนิกาย ชาตก
ข. มหา.	ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทส
ข. จุฬ.	ขุทฺทกนิกาย จุฬนิทฺเทส
ข. ป.	ขุทฺทกนิกาย ปฏิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม
ช. อ.	ชุทฺตทกนิกาย อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุทฺตทกนิกาย พุทฺธวิส.
ช. จริยา.	ชุทฺตทกนิกาย จริยาปิฎก
อภิ. ส.	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสังฺกณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก วิภังค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก ปุคฺคผลปณฺฑิตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก กถาวตฺต
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก ปฏฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ.มหาวิภังค.๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑

หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหพไปตถก	(ฉบับสิงหพ)
ม.	มรम्मไปตถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสังคีติไปตถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณญไปตถก	(ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณไปตถก	(ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิงคสิสไปตถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตถจิไปตถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
as used in this pāli text
of
THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a   ᳵā   ᳶi   ᳷ī   , u   ᳹ū   ᳺe   ᳻o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ᳵa
ฉ	ca	ฉ	cha	ช	ja	ฉ	jha	ณ	ᳶa
ฏ	ᳵa	ฉ	ᳵha	ฑ	ᳶa	ฒ	ᳶha	ณ	ᳶa
ต	ta	ถ	tha	ด	da	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	พ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ᳶa	ม	ᳶ		

FIGURES

๑ 1   ๒ 2   ๓ 3   ๔ 4   ๕ 5   ๖ 6   ๗ 7   ๘ 8   ๙ 9   ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	ก	kā	ก	ki	ก	kī
ก	ku	ก	kū	ก	ke	ก	ko

พระคัมภีร์

สัทธรรมปกาซีนี อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค

บาลี-ไทย

ภาค ๕

สังฆกรรมปกาสนี
อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค

ภาค ๕

๖๙. อาสยานุสยฌานนิตุเทศวณฺณนา   ๖๙. พรรณนานิเทศแห่งอาสยานุสยฌาน

๑๑๓. อาสยานุสยฌานนิตุเทศ
อิธ ตถาคโต อาทิ ปญฺจธา จปิโต
นิตุเทศโส. ตตฺถ อาสยานุสยา วุตฺตตฺถา
เอว. จริตฺตฺติ ปุพฺเพ กตํ กุสลากุสลํ
กมฺมํ. อริมุตฺตฺติ สมฺปตฺติ กุสฺเล
อกุสฺเล วา จิตฺตวอสฺสคฺโค^๑ ภพฺพาภพฺเพ
ภพฺเพ จ อภพฺเพ จ. อริยาย ชาตียา
สมฺภวานฺติ ชายนฺตฺติ ภพฺพา. วุตฺตมาน-
สมิเป วุตฺตมานวณฺณํ. ภวิสฺสนฺติ
ชายนฺตฺติ วา^๒ ภพฺพา, ภาชนภฺวตาติ
อตุโณ. เข อริยมคฺคปฺปฏิเวธสฺส

๑๑๓. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งอาสยานุ-
สยฌานสืบต่อไป บทว่า อิธ ตถาคโต เป็นต้น
เป็นบทนิเทศที่ทานตั้งไว้ ๕ ประการ. ใน
นิเทศนั้น อาสยะและอนุสยะ มีอรรถไต่
กล่าวไว้แล้วที่เดียว. คำว่า จริต ไต่แก่
กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำไว้ในกาล
ก่อน. คำว่า อริมุตฺติ ไต่แก่ การปล่อย
จิตไปในกุศลหรืออกุศลในปัจจุบัน. คำว่า
ภัพฺพสฺสํ อภัพฺพสฺสํ ไต่แก่ สัตว์ที่สมควร
และไม่สมควร. ชื่อว่า ภัพฺพะ ด้วยอรรถว่า
ผู้จะสมภพคือผู้จะเกิดโดยอริยชาติ. คำว่า

^๑ ฉ. จิตฺตวอสฺสคฺโค.

^๒ ฉ. ชายนฺตฺติ วา.

คุณนารี โอทกานนท

อุทิศกุศลให้ นายโอบาส-นางเอม โอทกานนท

อนุจฉวิกา อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา, เต
ภพฺพา. วุตฺตปฏิปกฺขา อภพฺพา.

สมุทฺตนิ นี้เป็นวัตตมานาวินิฏฺฐิ ลงในอรรถ
ไกลปัจจุบัน. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ภัทฺพะ
ควยอรรถวา จักเป็นคือจักเกิด, อธิบายว่า
ผู้จักเป็นภาชนะรองรับ. สัตว์เหล่าใดเป็น
ผู้สมควรแก่การแทงตลอดอริยมรรค ก็ถึง
พร้อมควยอุปนิสฺสย, สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า
ภัทฺพสัตว์. สัตว์ที่ตรงกันข้ามจากสัตว์ที่กล่าว
แล้ว ชื่อว่า อภัทฺพสัตว์.

กตโม จ^๑ สุตฺตานิ อาสโยติอาทิ
นิทฺเทสฺส ปฏินิทฺเทโส. ตตฺถ สฺสฺสโตติ
นิจฺโจ. โลกโกติ อตฺตา. อธิ สรียฺเยว
นสฺสตี, อตฺตา ปน อธิ ปฺรตฺถ จ
โสเยวาตี มณฺณตี. โส หิ สยฺเยว
อาโลเกตีติ กตฺวา "โลกโก"ติ มณฺณตี.

คำว่า อาสยะของสัตว์ทั้งหลายเป็น
โฉน เป็นต้น เป็นปฏินิเทศแห่งคำนิเทศ.
ในคำนั้น บทว่า สฺสฺสโต แปลว่าเที่ยง.
บทว่า โลกโก แปลว่า อตฺตา. สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมสำคัญว่าสรียะเท่านั้นในโลกนี้ยอมพินาศ
ไป, ส่วนอตฺตาในโลกนี้และโลกหน้าก็คง
เป็นอย่างนั้นแหละ. จริงอยู่ สัตว์เหล่านั้น
ยอมสำคัญว่า (อตฺตาเป็น) "โลก" เพราะ
กระทำความเข้าใจว่า อตฺตานี้ยอมมองดู
ตนเองนั้นแหละ.

^๑ ฉ. โปตฺถเก จ-สทฺโท นตฺถิ.

อัสสโตติ อนิจฺโจ. อตฺตา สรีเรเนว
 สห นสฺสตีติ มณฺณนฺติ. อนฺตวาติ
 ปรีตฺเต กสิเณ ฌานํ อุปฺปาเตตฺวา
 ตํปรีตฺตกสิณารมฺมณํ จิตฺตํ สปริยฺนโต
 อตฺตาติ มณฺณนฺติ. อนฺนตฺวาติ (๑)
 อปฺปมาเณ กสิเณ ฌานํ อุปฺปาเตตฺวา
 ตํอปฺปมาณกสิณารมฺมณํ จิตฺตํ อปริยฺนโต
 อตฺตาติ มณฺณนฺติ. ตํ ชีวํ ตํ สรีเรนฺติ
 ชีโว จ สรีเรนฺจ ตํเยว. ชีโวติ อตฺตา,
 ลิงฺควิปฺลาเสณ นปฺสฺกวจนํ กตํ. สรีเรนฺติ
 ราสฺสุเจณ ขนฺธปญฺจกํ.

อณฺณํ ชีวํ อณฺณํ สรีเรนฺติ อณฺโณ ชีโว
อณฺณํ ขนฺธปญฺจกํ. โหติ ตถาคโต

บพว่า อัสสโต แปลว่า ไม่เที่ยง.
 สัตว์ทั้งหลายยอมสำคัญว่า อัตตาย่อมพินาศ
 ไปพร้อมกับสรีระนั่นเอง. คำว่า มีที่สุด
 ความว่า สัตว์ทั้งหลายยังฉานให้เกิดขึ้น
 ในกสิณเล็กน้อย ยอมสำคัญจิตอันมีกสิณเล็ก-
 น้อยนั้นเป็นอารมณ์ว่า เป็นอัตตา มีที่สุด.
 คำว่า ไม่มีที่สุด ความว่า สัตว์ทั้งหลาย
 ยังฉานให้เกิดขึ้น ในเพราะกสิณอันหาประ-
 มาณมิได้ ยอมสำคัญจิตอันมีกสิณหาประมาณ
 มิได้นั้นเป็นอารมณ์ว่า เป็นอัตตาไม่มีที่สุด.
 บพว่า ตํ ชีวํ ตํ สรีริ แปลว่า ชีวะและสรีระ
 ก็อันนั้นนั่นเอง. บพว่า ชีโว (ชีวะ) ได้แก่
 อัตตา, ทานุกระทำเป็นค่านุปุสกลิงค์ โดย
 เป็นลึงควิปลาส. คำว่า สรีระ ได้แก่
 ที่ชื่อว่าขันธปญฺจก เพราะอรรถว่าเป็นกอง.

บพว่า อณฺณํ ชีวํ อณฺณํ สรีริ แปลว่า ชีวะก็
 เป็นอย่างหนึ่ง ขันธปญฺจกก็เป็นอย่างหนึ่ง.

๑ ฉ. ( ) เหตุฉนฺตเร "น อนฺตวา"ติ
 ปาฐทวยํ ทิสฺสตี.

ปรมมรณาติ ขนฺธา อีเชว วินสฺสนฺติ,
 สตฺตโต มรณฺโต ปรี โหติ วิชฺชติ น
 นสฺสตี. "ตถาคโต"ติ เจตฺถ
 สตฺตาทิวจฺจนฺตี^๑ เกจฺจ^๒ เกจฺจ ปน
 "ตถาคโตติ อรหา"ติ วทฺนฺติ. อีเม "น
 โหตี"ติ ปกฺเข โทสฺสึ ทิสฺวา เอว
 คณฺหนฺติ.

น โหติ ตถาคโต ปรมมรณาติ ขนฺธาปิ
 อีเชว นสฺสนฺติ, ตถาคโต จ มรณฺโต
 ปรี น โหติ อฺจฺฉิขฺชติ วินสฺสนฺติ.
 อีเม "โหตี"ติ ปกฺเข โทสฺสึ ทิสฺวา
 เอว คณฺหนฺติ. โหติ จ น จ โหตีติ
 อีเม เอเกกฺปกฺขปริคฺคเห โทสฺสึ ทิสฺวา
 อุกฺกยปกฺขํ คณฺหนฺติ. เนว โหติ น น
โหตีติ อีเม อุกฺกยปกฺขปริคฺคเห

บพฺวา โหติ ตถาคโต ปรมมรณา ความว่า
 ชนฺธทั้งหลาย ย่อมพินาศไปในโลกนี้เท่านั้น,
 เบื้องหน้าแต่มรณะสัตว์ย่อมมีคือยังมีอยู่ ย่อม
 ไม่หายไป. อาจารย์บางพวกกกล่าวว่า บพฺวา
 "ตถาคโต" ใน บพฺวา โหติ ตถาคโต
 ปรมมรณา นี้เป็นชื่อของสัตว์. แต่อาจารย์
 บางพวกกกล่าวว่า "บพฺวา ตถาคโต ไคแก
 พระอรหันต์". สัตว์เหล่านี้เห็นความผิดใน
 ฝ่ายที่ว่า "ยอมไม่มี" จึงยึดถืออย่างนั้น.

บพฺวา น โหติ ตถาคโต ปรมมรณา
 ความว่า แม้ชนฺธทั้งหลายก็ย่อมพินาศไปใน
 โลกนี้เท่านั้น, อนึ่ง สัตว์ก็ยอมไม่ลงไป
 จากความตาย ย่อมขาดสูญ คือยอมสิ้นไป.
 สัตว์เหล่านี้เห็นความผิดในฝ่ายที่ว่า "ยอมมี"
 จึงยึดถืออย่างนั้น. คำว่า ยอมมีก็มี ยอม
ไม่มีก็มี ความว่า สัตว์เหล่านี้เห็นความ
 ผิดในการยึดถือเอาของแต่ละฝ่าย จึงยึดถือ

^๑ ส. สตฺตาทิ.

^๒ ฉ. วทฺนฺติ.

อุภยโทสาปตฺตึ ทิสฺวา "โหตีติ จ น โหตี, เนว โหตีติ จ น โหตี"ติ อมราวิกุเขปปกฺขํ คณฺหนฺติ.

เอาทั้งสองฝ่าย. คำว่า ยอมมีก็ไม่ใช่ ยอมไม่มีก็ไม่เชิง ความว่า สัตว์เหล่านี้ เห็นการถึงความผิดทั้งสองฝ่าย ในการ ยึดถือเอาของทั้งสองฝ่าย จึงยึดถือฝ่ายที่ คั่นได้ไม่ตายตัวว่า "ที่ว่า มี จะว่ามีก็ไม่ใช่, และที่ว่า ไม่มี จะว่ามีก็ไม่ใช่".

อยมฺปนฺตฺถ อญฺจกถานโย : "สฺสฺสโต โลโกติ วา"ติอาทีหิ^๑ ทสฺหากาเรหิ ทิฏฺฐิปภฺโทว วุตฺโต. ตตฺถ สฺสฺสโต โลโกติ จ ขนฺธปญฺจกํ โลโกติ คเหตุวา "อโย โลโก นิจฺโจ ชฺว สพฺพกาลิโก"ติ คณฺหนฺตฺสฺส สฺสฺสฺสฺสฺสฺส คหณการปฺวตฺตา ทิฏฺฐิ. อสฺสฺสโตติ ตเมว โลกํ "อุจฺฉิขฺชติ วินสฺสตี"ติ คณฺหนฺตฺสฺส อจฺเจทคฺคหณการปฺวตฺตา ทิฏฺฐิ.

ส่วนนี้แห่งอรรถกถา ในอธิการนี้มีตั้ง ต่อไปนี้ : ท่านกล่าวประเภทของทิวี่อย่าง- เดียวไว้โดยอาการ ๑๐ อย่าง มีทิวี่ว่า "โลกเที่ยง" ดังนี้ เป็นต้น. ในบรรดา อาการ ๑๐ อย่างนั้น คำว่า โลกเที่ยงคือ ความเห็นที่เป็นไปโดยอาการยึดถือว่าเที่ยง ของผู้ยึดถือชั้นปัญจะกะว่าเป็นโลก แล้วยึด ถือว่า "โลกนี้เที่ยง ยั่งยืนอยู่ตลอดกาล ทุกเมื่อ"ดังนี้. คำว่า โลกไม่เที่ยงคือความ เห็นที่เป็นไป โดยอาการที่ยึดถือว่าขาดสูญ ของผู้ถือเอาโลกนั้นแหละว่า "จะขาดสูญ จะพินาศไป"ดังนี้.

^๑ อ. อาทิมหิ.

คุณนารี โอทกานนท์
อุทิศกุศลให้ นายโอบาส-นางเอม โอทกานนท์

พุทธธรรมปาฐาน. ป-พ. ๕-๑

อนตฺวาติ ปริตฺตกสิณลาภิโน สุปฺปมตฺเต
 วา สรววมตฺเต วา กสิณเณ สฺมาปนฺนสฺส
 อนฺโตสฺมาปตฺติยํ ปวตฺติตรูปารูปมฺเม
 "โลโก"ติ จ กสิณปริจฺเจทฺนฺเตน
 "อนตฺวา"ติ จ กณฺหนตฺสฺส "อนตฺวา
 โลโก"ติ กณฺหาการปฺปวตฺตา ทิฏฺฐิ.
 สํ สสฺสตฺติฏฺฐิปี โหติ อฺจฺเจทฺติฏฺฐิปี.

วิปฺลกสิณลาภิโน ปน ตสฺมี กสิณเณ
 สฺมาปนฺนสฺส อนฺโตสฺมาปตฺติยํ
 ปวตฺติตรูปารูปมฺเม "โลโก"ติ จ
 กสิณปริจฺเจทฺนฺเตน "น อนตฺวา"ติ จ^๑
 กณฺหนตฺสฺส "อนนตฺวา โลโก"ติ
 กณฺหาการปฺปวตฺตา ทิฏฺฐิ. สํ
 สสฺสตฺติฏฺฐิปี โหติ อฺจฺเจทฺติฏฺฐิปี.

ตํ ชีวํ ตํ สรีรณฺติ "เกทฺนธมฺมสฺส
 สรีรสฺเสว ชีวนฺ"ติ กหิตฺตฺตา "สรีเร

อาการแห่งความเห็นว่า โลกมีที่สุด ไต่แก
 กิจยาที่บุคคลผู้ใดกสิณอันยอมเยาเขาดานอัน
 มีกสิณ มีประมาณเท่ากระดิ่ง หรือมีประมาณ
 เท่าขันน้ำเป็นอารมณ์ ยึดถือรูปธรรมและ
 อรูปธรรมที่ให้เป็นไปแล้ว ในภายในสมาบัติ
 ว่า "เป็นโลก" และว่า "มีที่สุด" โดยที่สุด
 แห่งขอบเขตของกสิณ. ที่ฐินั้นเป็นทั้งสี่ตทิสฺฐิ
 เป็นทั้งอฺจฺเจทฺติฐิ.

อาการแห่งความเห็นว่า "โลกไม่มีที่สุด"
 ไต่แกกิจยาที่บุคคลผู้ใดกสิณอันไพบูลย์ เข้า
 ดานอันมีกสิณนั้นเป็นอารมณ์ ยึดถือรูปธรรม
 และอรูปธรรมที่ให้เป็นไปแล้ว ในภายใน
 สมาบัติว่า "เป็นโลก" และว่า "ไม่มีที่สุด"
 โดยที่สุดแห่งขอบเขตของกสิณ. ที่ฐินั้นเป็น
 ทั้งสี่ตทิสฺฐิ เป็นทั้งอฺจฺเจทฺติฐิ.

อาการที่เห็นว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น
 ไต่แกกิจยาที่เห็นอันเป็นไปโดยอาการอันยึด

^๑ อ. กสิณปริจฺเจทานนฺเตน จ น อนตฺวาติ.

อุจฺฉิขุชฺชมาเน ชีวมฺปิ อุจฺฉิขุชฺชตี"ติ
 อุจฺเจทคฺคหฺมาการปฺปวตฺตทา ทิฏฺฐิ.
 ทุคฺคิยปเท สรีรโต อณฺณสฺส ชีวสฺส
 คหิตตฺตทา "สรีเร อุจฺฉิขุชฺชมาเนปิ ชีว น
 อุจฺฉิขุชฺชตี"ติ สสฺสคฺคหฺมาการปฺปวตฺตทา
 ทิฏฺฐิ.

ถือความขาดสูญว่า "เมื่อสรีระขาดสูญ แม่ชีพ
 ก็ยอมขาดสูญ" เพราะยึดถือว่า "ชีพเป็น
 ของสรีระอันมีความแตกทำลายเป็นธรรมดา
 หนึ่งเอง". ในบทที่ ๒ กิริยาที่เห็นซึ่ง เป็น
 ไปโดยอาการที่ยึดถือว่าเที่ยง ว่า "แม่เมื่อ
 สรีระขาดสูญไป ชีพหาขาดสูญไปไม่" ดังนี้
 เพราะถือชีพว่าเป็นอย่างอื่นจากสรีระ.

โหติ ตถาคโตคิอาทิสฺสุ "สตุโต ตถาคโต
 นาม, โส ปรมฺมรณา โหตี"ติ คณฺหโต
 ๑ปจฺจมา สสฺสคฺคทิฏฺฐิ. "น โหตี"ติ
 คณฺหโต ๑ ทุคฺคิยา อุจฺเจททิฏฺฐิ. "โหติ
 จ น จ โหตี"ติ คณฺหโต ตคฺคิยา
 เอกจฺจสสฺสคฺคทิฏฺฐิ. "เนว โหติ น น
 โหตี"ติ คณฺหโต จตฺตคฺคา อมราวิกฺกเขป-
 ทิฏฺฐิตี.

ในบทว่า โหติ ตถาคโต ดังนี้เป็นต้น มี
 อธิบายว่า เมื่อบุคคลยึดถือว่า "สัตว์อัน
 ชื่อว่าตถาคต, สัตว์นั้นหลังจากตายแล้ว ยัง
 มีชีพอยู่ยอมมี" ดังนี้ ข้อที่ ๑ เป็นสัสตทิสฺสุ
 (เที่ยง). เมื่อยึดถือว่า "สัตว์นั้นเมื่อตาย
 แล้ว ไม่มีชีพอยู่" ดังนี้ ข้อที่ ๒ เป็นอุจฺเจททิสฺสุ
 (สูญ). เมื่อยึดถือว่า "สัตว์นั้นหลังจากตาย
 แล้ว ยังมีชีพอยู่บ้าง ไม่มีชีพอยู่บ้าง" ดังนี้
 ข้อที่ ๓ เป็นสัสตทิสฺสุบางส่วน. เมื่อยึดถือว่า
 "สัตว์นั้นหลังจากตายแล้ว ยังมีชีพอยู่ก็ไม่ใช่
 ไม่มีชีพอยู่ก็ไม่ใช่" ข้อที่ ๔ เป็นอมรา-
 วิกฺกเขปทิสฺสุ.

๑-๑ อี. เอตฺถนฺตเร ปาชา นตฺถิ.

คุณนารี โอทกานนท
 อุทิศกุศลให้ นายโอบาส-นางเอม โอทกานนท

อิตฺติ วุตฺตปฺปการทฺธิฏฺฐินิสฺสย-
 นิสฺสณฺ. ภวทฺธิฏฺฐินิสฺสิตา วา สฺตฺตา
โหนติ วิภวทฺธิฏฺฐินิสฺสิตา วา ติ ภโว
วฺจฺจติ สฺสฺสโต, สฺสฺสทวเสณ
 อุปฺปชฺชมานา ทฺธิฏฺฐิ ภวทฺธิฏฺฐิ, ภโวติ
 ทฺธิฏฺฐิติ วุตฺตํ โหนติ. วิภโว วฺจฺจติ
 อฺจฺเจโท, อฺจฺเจทวเสณ อุปฺปชฺชมานา
 ทฺธิฏฺฐิ วิภวทฺธิฏฺฐิ, วิภโวติ ทฺธิฏฺฐิติ วุตฺตํ
 โหนติ. วุตฺตปฺปการา ทสฺวิธา ทฺธิฏฺฐิ
 ภวทฺธิฏฺฐิ จ วิภวทฺธิฏฺฐิ จาติ ทฺวิธาว
 โหนติ. ตาสฺสุ ทฺวิสฺสุ เอเกกํ สฺนฺนิสฺสิตา
 อปฺสฺสิตา^๑ อลฺลึนา สฺตฺตา โหนติ.

เอเต วา ปน อุโภ อนฺเต
อนฺฺปคฺมมาติ เอตฺถ "อฺคฺคิโต วา
อฺทกฺโต วา มิถฺุเกทา วา"^๒ ติอาทิสฺสุ

ศัพท์ว่า อิตฺติ เป็นคำแสดงไขที่อาศัย
 คือทฺธิฏฺฐิ มีประการตั้งกล่าวไว้แล้ว. คำว่า
สัตว์ทั้งหลายอาศัยทฺธิฏฺฐิบ้าง อาศัยวิภวทฺธิฏฺฐิ
บ้างคั้งนี้ ความว่า สฺสฺสตะ(คือเที่ยง)เรียกว่า
 ภาวะ, ความเห็นที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจว่า
 เที่ยง ชื่อว่า ภวทฺธิฏฺฐิ, มีอธิบายว่า
 ความเห็นว่าเที่ยง. อฺจฺเจตะ คือขาดสูญ
 เรียกว่า วิภวะ. ความเห็นที่เกิดขึ้นด้วย
 อำนาจว่าขาดสูญ ชื่อว่า วิภวทฺธิฏฺฐิ, มีอธิบาย
 ธิบายว่า ความเห็นว่าขาดสูญ. ทฺธิฏฺฐิทั้ง
 ๑๐ อย่าง ซึ่งมีประการตั้งกล่าวแล้ว จำแนก
 เป็น ๒ อย่างคือ ภวทฺธิฏฺฐิและวิภวทฺธิฏฺฐิ. ใน
 บรรดาทฺธิฏฺฐิทั้ง ๒ อย่างนั้น สัตว์ทั้งหลายยอม
 อาศัยแอบอิงแนบชิดซึ่งทฺธิฏฺฐิแต่ละอย่าง ๆ.

ในบทว่า เอเต วา ปน อุโภ อนฺเต
อนฺฺปคฺมม (แปลว่า ก็แหละเพราะไม่เข้าไป
 ของแวะส่วนสุดทั้งสองอย่างเหล่านี้)ว่าศัพท์

^๑ อ. อสนนิสฺสิตา.

^๒ ที. มหา. ๑๐/๑๐๔.

วีย วา-สุมโห สมุจยตุโธ. เอเต
 วุตตูปกาเร สสฺสตฺจฺเจทวเสณ เทว
 ปกฺเข จ น อุปกนฺตฺวา อนลฺลียิตฺวา
 ปหายาติ อตุโธ. "อนฺุโลมิกา วา
 ขนฺติ"ติ วิกปฺตฺโธว. อิทฺปฺปฺจฺยตา-
ปฺปฏิจฺจสฺมุปฺปนฺเนสฺสุติ อิมํ ชรามรณาทินํ
 ปจฺจยา อิทฺปฺปฺจฺจยา, อิทฺปฺปฺจฺจยา
 เอว อิทฺปฺปฺจฺจยา, อิทฺปฺปฺจฺจยานํ วา
 สมุโห อิทฺปฺปฺจฺจยา.

เป็นสมุจยัตถะคฺจวาคํพฺทฺในพระบาลีเป็นต้น
 ว่า "อฺคฺคิโต วา อฺทกฺโต วา มิถฺเกทา
 วา" (แปลว่า พระนครปาฏลีบุตร จักมี
 อันตราย ๓ อย่าง คือ เพราะไฟ เพราะ
 น้ำ และเพราะการยุคนสํมํคฺคิให้แตกกัน).
 ความว่า และเพราะไม่เข้าไปช่องแวงคือ
 ไม่ติดละเสียใดซึ่งฝักฝายทั้งสอง คือสสฺสตฺธิสฺสุ
 และอฺจฺเจทวเสณ อันมีประการที่ใดกล่าวแล้ว
 นี้. วาคํพฺทฺในคํว่า "อนฺุโลมิกา วา ขนฺติ"
 เป็นวิกปฺตฺถะนํนํเทียว. คํว่าอิทฺปฺปฺจฺยตา-
ปฺปฏิจฺจสฺมุปฺปนฺเนสฺสุ มีวิเคราะหฺว่า อิมํ
 ชรามรณาทินํ ปจฺจยา อิทฺปฺปฺจฺจยา, (แปลว่า
 ปัจจยทั้งหลายแห่งธรรมเหล่านี้คือ มีชรา
 และมรณะเป็นต้น ชื่อว่า อิทฺปฺปฺจฺจยา),
 อิทฺปฺปฺจฺจยานํนํนํนํนํนํนํนํนํนํนํนํนํนํนํนํ
 เป็นอิทฺปฺปฺจฺจยา, อีก
 อย่างหนึ่งมีวิเคราะหฺว่า อิทฺปฺปฺจฺจยานํ สมุโห
 อิทฺปฺปฺจฺจยา (แปลว่า ประชุมแห่งปัจจยแห่ง
 ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อิทฺปฺปฺจฺจยา).

มูลนิธิคณาธนะวณิชย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ลกขณํ ปเนตถ สทฺทสฺสทฺถโต
 ปรีเยสสิทพฺพํ. เต เต ปจฺจเย ปฏิจฺจ
 สห สฺมมา จ อุปฺปนฺนา
 ปฏิจฺจสมฺบุปฺปนฺนา. ตสฺสา อิทฺปฺปจฺจยตาย
 จ เตสุ ปฏิจฺจสมฺบุปฺปนฺเนสุ จ ฌมฺเมสุ.
อนุโลมิกาติ โลกุตฺตรฌมฺมานํ อนุโลมโต
 อนุโลมิกา. ขนฺตีติ ฌาณํ. ฌาณํ ทิ
 ขมนโต ขนฺตี. ปฏิลทฺธา โหตีติ
 สทฺทเตหิ อธิคฺตา โหตี, อิทฺปฺปจฺจยตาย
 ขนฺติยา อฺจุเจตฺตตฺตานุปคโม โหตี
 ปจฺจยุปฺปนฺนฌมฺมานํ ปจฺจยสามคฺคิยํ
 อายตฺตวคฺคิตฺตฺตา ปจฺจยานุปรมทสฺสเนน
 ผลานุปรมทสฺสนโต. ปฏิจฺจสมฺบุปฺปนฺเนสุ
 ฌมฺเมสุ ขนฺติยา สทฺสทฺตตฺตานุปคโม
 โหตี ปจฺจยสามคฺคิยํ นวนวานํ
 ปจฺจยุปฺปนฺนํ ฌมฺมานํ อุปฺปาท-
 ทสฺสนโต.

ก็ในบทว่า อิทฺปฺปจฺจยตา นี้ สุตฺร (คือวิธีทำ
 ตัว) พึงแสวงหาเอาจากคัมภีร์ที่พหุศาสตร์.
 วิเคราะห์ต่อไปว่า เต เต ปจฺจเย ปฏิจฺจ
 สห สฺมมา จ อุปฺปนฺนา ปฏิจฺจสมฺบุปฺปนฺนา
 (แปลว่าธรรมทั้งหลายที่อาศัยปัจจัยทั้งหลาย
 นั้น ๆ เกิดขึ้นร่วมกันและโดยชอบ ชื่อว่า
 ปฏิจฺจสมฺบุปฺปนฺนา). ในอิทฺปฺปจฺจยตานี้ และ
 ในปฏิจฺจสมฺบุปฺปนฺนธรรมเหล่านั้น. บทว่า อนุ-
โลมิกา ความว่า ชื่อว่า อนุโลมิกะ เพราะ
 คลอยตามโลกุตฺตรธรรมทั้งหลาย. บทว่า
ขนฺตี ไทแกณฺณ. จริงอญฺญ ฌาณ ชื่อว่า ขันตี
 เพราะเห็นชอบด้วย. คำว่า เป็นอันใด
เฉพาะ คือเป็นอันสัตว์ทั้งหลายบรรลุแล้ว,
 ความไม่เข้าไปของแวงภาวะที่ขาดสูญ(อฺจุ-
 เจตฺตะ) ย่อมมีด้วยอิทฺปฺปจฺจยตา คือขันตีญาณ
 เพราะความเห็นอย่างยอดเยี่ยม อันสมควร
 แก่ผล ด้วยความเห็นอย่างยอดเยี่ยม อัน
 สมควรแก่ปัจจัย เพราะธรรมที่เกิดแต่ปัจจัย
 มีความเป็นไปเนื่องกันในความสามัคคี แห่ง

มูลนิธิคณาธนะวณิชย

สร้างฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวเมเต อุกโภ อนุเต อนุปกมม
 ปฏิจฺจสมุปฺปาทปฏิจฺจสมุปฺปนฺนธมฺมทสฺสเนน
 น อฺจุเจโท น สสฺสโตติ ปวตฺตํ
 สมฺมาทสฺสนํ "อนุโลมิกา ชนฺตี"ติ
 เวทิตพฺพํ. เอวํ หิ ตพฺพยทฺธิจฺจ-
 ปฏิปกฺขภูตา สมฺมาทฺธิจฺจ วุตฺตา โหติ:
ยถาภูตํ วา ญาณนฺติ ยถาภูตํ ยถาสภาวํ
 เนยฺยํ. ตตฺถ ปวตฺตตฺถาณมฺปิ
 วิสยโวหาเรณ "ยถาภูตํ ญาณนฺ"ติ
 วุตฺตํ. ตํ ปน สงฺขารุเบกฺขาปริยนฺตํ
 วิปัสสนาญาณํ อธิธาธิปฺเปตํ. เหฏฺฐา ปน
 "ยถาภูตตฺถาณทสฺสนนฺ"ติ ภยตฺตฺตฺถาณญาณํ
 วุตฺตํ. ยถาภูตํ วา ญาณํ สตฺเตหิ
 ปฏิลทฺธํ โหตีติ สมฺพนฺโธ.

ปัจจัย. ความไม่เข้าไปของแวงภาวะ
 ที่เที่ยง ย่อมมีด้วยความเห็นชอบในปฏิจ-
 สมุปปันธรรมทั้งหลาย เพราะเห็นความเกิด
 ขึ้นแห่งธรรมอันเกิดแต่ปัจจัยชั้นใหม่ ๆ ใน
 ความสามัคคีแห่งปัจจัย.

สัมมาทสนะที่เป็นไปว่า ไม่ใช่ความขาดสูญ
 ไม่ใช่ความเที่ยง คอยเห็นปฏิจสมุปปาท
 และปฏิจสมุปปันธรรม เพราะไม่เข้าไป
 ของแวงส่วนสุดทั้ง ๒ เหล่านี้ ฟังทราบว่า
 ชื่อว่า "อนุโลมิกาขันติ" คอยประการฉะนี้.
 ก็อย่างนี้เป็นอันท่านกล่าวสัมมาทสิฐิ ซึ่งเป็น
 ปฏิปักษต่อทสิฐิทั้ง ๒ นั้น. บทว่า ยถาภูตํ
วา ญาณํ แปลว่า ยถาภูตญาณ ไต่แก่วัตถุ
 ที่ควรรูตามเป็นจริงคือตามสภาวะ. แมญาณ
 อันเป็นไปในวัตถุที่ควรรูนั้น ท่านก็เรียกว่า
 "ยถาภูตญาณ" โดยการบัญญัติวิสัยคืออารมณ์.
 ก็ยถาภูตญาณนั้น ท่านประสงค์เอาในที่นี้
 ไต่แก่วิปัสสนาญาณ อันมีสังขารุเบกขา-
 ญาณเป็นที่สุด. แต่ในคอนต้นท่านกล่าว

มูลนิธิคณาธนะวณิชย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภยตฺถุปฺปฏฺฐานญฺญาณวํ "ยถาภูตญฺญาณทํสฺสเน" .
เชื่อกความว่า อีกอย่างหนึ่ง ยถาภูตญฺญาณ
ยอมเป็นอันสัตว์ทั้งหลายได้เฉพาะแล้ว.

อิทานิ "สฺสสฺสโต โลโก"ติอาทีหิ
มิจฺฉาทิฏฺฐิปริภาวิตํ "เอเต วา
ปนา"ติอาทีหิ สฺมมาทิฏฺฐิปริภาวิตํ
สฺตฺตฺตฺตฺตํ ทสฺเสตฺตฺวา "กามํ
เสวณฺตฺตฺตฺตฺวา"ติอาทีหิ เสสฺสากุสฺเสหิ
เสสฺสากุสฺเสหิ จ ปริภาวิตํ สฺตฺตฺตฺตฺตํ
ทสฺเสตฺติ. ตฺตฺตฺต กามํ เสวณฺตฺตฺตฺตฺต
ปุกฺคฺลํ ตถาคโต ชานาตีติ โยชฺนา
กาตพฺพา.

บัดนี้ ท่านพระธรรมเสนาบดี ครั้น
แสดงสันดานของสัตว์ อันมีฉาติฐิอบรมแล้ว
ด้วยคำว่า "โลกเที่ยง"เป็นต้น อันสัมมาทิฐิ
อบรมแล้วด้วยคำว่า "ก็แหละเพราะไม่เข้า
ไปช่องแวงส่วนสุดทั้ง ๒ เหล่านี้" เป็นต้น
แล้ว แสดงสันดานของสัตว์ อันอกุศลที่เหลือ
และกุศลที่เหลืออบรมแล้วด้วยคำว่า "อนึ่ง
พระตถาคต ย่อมทรงทราบบุคคลผู้เสพกาม"
ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้นพึงกระทำคำประกอบ
ความว่า พระตถาคตย่อมทรงทราบ บุคคล
ผู้เสพกามอยู่นั้นทีเดียว.

เสวณฺตฺตฺตฺต จ อภิญฺหสมฺมุทาจารวเสน
เสวมานํ. ปุพฺเพ อาเสวิตฺตวเสน
กิเลสฺกาโม ครุ อสฺสํสาติ กามครุโก.
ตเถว กาโม อาสเย สนฺตฺตฺตฺตเน อสฺสํสาติ
กามาสโย. สนฺตฺตฺตฺตเนว กามे

คำว่า เสพอยู่ คือเสพอยู่ด้วยอำนาจ
ประพตติอยู่เนื่อง ๆ. บุคคลนี้ชื่อว่าผู้หนักใน
กาม เพราะอรรถว่า มีกิเลสกามเป็นที่หนัก
ด้วยอำนาจการเสพจนคุ้น ในเบื้องต้น.
บุคคลชื่อว่ามีกามเป็นที่อาศัย เพราะอรรถ

มูลนิคณาณนระวณิชย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อธิมุคฺโต ลคฺโคติ กามาธิมุคฺโต.
 เสเสสุปิ เอเสว นโย. เนกขมฺมาทีนึ
 วุตฺตตฺตาเนว. กามาทีหิ จ ตีหิ
 เสสากุสลา, เนกขมฺมาทีหิ ตีหิ
 เสสกุสลา คหิตาว โหนฺตึติ เวทิตฺตฺวา.
 "อโย สุตฺตานิ อาสโย"ติ ติธา วุตฺตํ
 สุตฺตานิเมว ทสฺเสตี.

ว่า มีกามอย่างนั้นนั่นแหละอยู่ในอาสยะ คือ
 ในสันดาน. บุคคลชื่อว่า ผู้น้อมใจไปในกาม
 เพราะอรรถว่า น้อมใจไปคือข่องอยู่ในกาม
 ด้วยอำนาจความสืบท่อนั่นเอง. แม้ในบทที่
 เหลือก็นั้นนี้เหมือนกัน. คำว่า เนกขัมมะ
 เป็นต้น มีอรรถไต่กล่าวไว้แล้วที่เคี้ยว.
 และพึงทราบว่าเป็นอันถ้อเอาอกุศลที่เหลื่อ
 ด้วยบททั้ง ๓ มีกามเป็นต้น, เป็นอันถ้อเอา
 อกุศลที่เหลื่อด้วยบททั้ง ๓ มีเนกขัมมะเป็นต้น
 ที่เคี้ยว. ท่านพระธรรมเสนาบดีแสดง
 สันดานที่ท่านกล่าวไว้ ๓ ประการ นั้นทีเดียว
 ว่า "นี้เป็นอาสยะของสัตว์ทั้งหลาย".

อยมฺปเนตฺถ อฏฺฐกถานโย :
 "อิตฺติ ภวทิสฺสึสนฺนิสฺสิตา วา"ติ เอวํ
 สสฺสททิสฺสึ วา สนนฺนิสฺสิตา. สสฺสททิสฺสึ
 หิ เอตฺถ ภวทิสฺสึตี^๑ วุตฺตนา, อจฺเจททิสฺสึ
 จ วิภวทิสฺสึตี^๒ สพฺพทิสฺสึนํ หิ

ก็ในอธิการนี้มนัยแห่งอรรถกถาดังนี้ :
 คำว่า "อาศัยภวทิสฺสึบาง" ดั่งนี้ คืออาศัย
 สสฺสททิสฺสึบางอย่างนี้. ก็ในที่นี้สสฺสททิสฺสึท่าน
 เรียกว่าภวทิสฺสึ, ส่วนอจฺเจททิสฺสึท่านเรียกว่า
 วิภวทิสฺสึ. ก็เพราะทิสฺสึทั้งหมด รวมไว้ด้วย

^๑ ฉ. ภวทิสฺสึตี.

^๒ ฉ. วิภวทิสฺสึตี.

มูลนิธิคณาธนะวณิชย

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สัสตฺตฺจฺ เจททิจฺฉิ สํกหิตตฺตา
 สพฺเพปิเม ทิจฺฉิตฺติกา สตฺตา อิมาว
 เทว ทิจฺฉิโย สนนิสฺสิตา โหนฺติ.
 วุตฺตมฺปิ เจตฺ "ทฺวยนิสฺสิตโต ขฺวายํ
 กจฺจาน โลกโก เขมฺยุเขน อตฺถิตฺตฺยเจว
 นตฺถิตฺตฺยจา"ติ. เอตฺถ ทิ อตฺถิตฺตฺติ
 สสฺสคฺ. นตฺถิตฺตฺติ อฺจฺเจโท. อยํ ทาว
 วฏฺฏนิสฺสิตานํ ปุณฺณชฺชนานํ สตฺตฺตานํ
 อาสโย.

อิทานิ วิวฏฺฏนิสฺสิตานํ สุตฺตฺสตฺตฺตานํ
 อาสยํ ทสฺเสตฺ "เอเต วา ปน อฺโก
 อนฺเต อนฺปคฺมฺมา"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
 "เอเต วา ปนา"ติ เอเตเขว. "อฺโก
 อนฺเต"ติ สสฺสตฺตฺจฺเจทสฺสงฺขาเต เทว
 อนฺเต. "อนฺปคฺมฺมา"ติ น อลฺลํ-
 ยิตฺวา. "อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมฺปฺปนฺเนสฺ
 ธมฺเมสฺสุ"ติ อิทปฺปจฺจยตาย เจว ปฏิจฺจ-

สัสตฺติลฺลิตฺตฺและอฺจฺเจททิจฺฉิ สัตฺวํทํหลายผู้มีทิลฺลิตฺตฺ
 เหล่านี้ทั้งหมด จึงชื่อว่า เป็นผู้อาศัยทิลฺลิตฺตฺ ๒
 เหล่านี้เท่านั้น. ข้อนี้คงควยพระบาลีที่ตรัส
 ไว้ว่า "ดูกรกัจจานะ โลกนี้อาศัยทิลฺลิตฺตฺทั้ง ๒
 อย่างแล คือความมีและความไม่มีโดยมาก"
 ดังนี้. ก็ในที่นี้คำว่า ความมี ไต่แก่สัสตฺ
 ความเที่ยง. คำว่า ความไม่มี ไต่แก่
 อฺจฺเจทความขาดสูญ. อาสยะของสัตว์
 ทั้งหลายผู้ยังเป็นปุณฺณชฺชนซึ่งอาศัยวิฏฺฏะเท่านั้น.

บัดนี้ เพื่อแสดงอาสยะ ของสัตว์ผู้บริสุทธิ์
 ทั้งหลาย ผู้อาศัยวิฏฺฏะ จึงกล่าวคำว่า
 "ก็แหละเพราะไม่เข้าไปของแหวะ ส่วนสุด
 ทั้ง ๒ เหล่านี้"ดังนี้เป็นต้น. ในบทนั้นบทว่า
 "เอเต วา ปน" เท่ากับ เอเตเขว
 (แปลว่า เหล่านี้นั่นเอง). คำว่า "ส่วนสุด
 ทั้ง ๒" ไต่แก่ ส่วนสุดทั้ง ๒ คือสัสตฺและ
 อฺจฺเจท. คำว่า "ไม่เข้าไปของแหวะ"

๑ ส. น. ๑๖/๒๑.

สมุပ္ปนุเนสุ ฌมฺเมสุ จ. "อนุโลมิกา
ขนฺตี"ติ วิปัสสนาญาณ. "ยถากุตฺ
ญาณนุ"ติ มคฺคญาณ.

อิทํ วุตฺตํ โหติ : "ยา ปฏิจ-
สมุปฺปาเท เจว ปฏิจฺจสมุปฺปนุณฺณฌมฺเมสุ
จ เอเต อุโป สุตฺตฺตฺจฺเจทอนฺเต
อนุปนฺนตฺวา วิปัสสนา ปฏิลฺลทา, ยํ
จ ตโต อุตฺตรํ มคฺคญาณ, อयํ
สตุตฺตานํ อาสโย. อयํ วฏฺฏนิสฺสิตานญฺจ
วิวฏฺฏนิสฺสิตานญฺจ สพฺเพสฺมปิ สตุตฺตานํ
อาสโย อิทํ วสนฺนุจฺจานนุ"ติ. อयํ
อาจริยานํ สฺमानุจฺจกถา.

วิตุตฺตฺวาที ปนาท "มคฺโค นาม
วาสํ วิหฺธํเสนฺโต กจฺจติ, ตฺวํ มคฺโค
วาโสติ วเทสี"ติ. โส วตฺตพฺโพ "ตฺวํ
อริยวาสภานฺโก โหสี น โหสี"ติ. สเจ

ไตแก่ ไม่ติดอยู่. สองบทว่า "อิทฺปฺปฺจฺยตา-
ปฏิจฺจสมุปฺปนุเนสุ ฌมฺเมสุ" แปลว่า ใน
อิทฺปฺปฺจฺยตาและปฏิจฺจสมุปฺปັນฺนธรรม. สอง
บทว่า "อนุโลมิกาขฺนฺตี" ไต่แก่วิปัสสนาญาณ.
บทว่า "ยถากุตฺ ญาณ" ไต่แก่ มรรคญาณ.

มีคำอธิบายดังนี้ว่า : "เพราะไม่เข้าไปข้อง-
แหวะส่วนสุดคือสัสตะและอุจฺเจททั้ง ๒ เหล่านี้
เป็นอันใดเฉพาะซึ่งวิปัสสนา ในปฏิจฺจสมุ-
ปาท และในปฏิจฺจสมุปฺปັນฺนธรรมอันใด, และ
เป็นอันใดเฉพาะมรรคญาณ ซึ่งสูงขึ้นไปกว่า
นั้นอันใด, นี้เป็นอาสยะของสัตว์ทั้งหลาย.
นี้เป็นอาสยะคือนี้เป็นที่อยู่ของสัตว์แม่ทั้งหมด
ผู้อาศัยวิฏฺฏะและผู้อาศัยวิวฏฺฏะ". นี้เป็น
อรรถกถาที่เสมอกัน ของท่านอาจารย์ทั้ง-
หลาย.

ฝ่ายอาจารย์วิตุตฺตฺวาที (อาจารย์ผู้
ทวง) กล่าวว่า "ชื่อว่า มรรค ย่อมทำลาย
ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ไป, ท่านกล่าวว่า
มรรคเป็นธรรมเครื่องอยู่นะซี". ต่อจาก

มูลนิธิคณาสนะวณิชย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"น โหมี"ติ วทติ, "ตฺวํ อภาณกตาย
 น ชานาสี"ติ วตฺตพฺโพ. สเจ
 "ภาณโกสุมิ"ติ วทติ, "สฺตฺตํ อหฺรธา"ติ
 วตฺตพฺโพ. สเจ อหฺรติ, อิจฺเจตฺ
 กุสลํ. โน เจ อหฺรติ; สยํ
 อหฺรติพฺพํ "ทสฺยิเม ภิกฺขเว อริยวาทา,
 เย อริยา^๑ อวสฺสึ วา อวสฺนฺติ
 วา อวสฺสึสฺนฺติ วา"ติ^๒

อาจารย์นั้นว่า "ท่านเป็นอาจารย์สอน
 อริยวาสนธรรม (คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของ
 พระอริยเจ้า) หรือเปล่า หรือไม่ได้เป็น".
 ถ้าท่านกล่าวว่า "ไม่ได้เป็น", ก็จะต้องถูก
 โทว่า "ท่านไม่รู้ เพราะไม่ได้เป็นอาจารย์
 ผู้สอน". ถ้าท่านกล่าวว่า "ข้าพเจ้าเป็น
 อาจารย์ผู้สอน", ก็จะต้องถูกโทว่า "ลอง
 อ้างสูตรมาดูซิ". ถ้าอ้างมาได้, ขอนี้เป็น
 การดี. ถ้าไม่ยอมอ้าง, ก็ให้อ้างมาเองว่า
 "คุณภิกษุทั้งหลาย อริยวาส ๑๐ เหล่านี้,
 ซึ่งพระอริยบุคคลทั้งหลายได้อยู่แล้ว หรือ
 กำลังอยู่ หรือจักอยู่" ดังนี้.

เอตํ हि สฺตฺตํ มคฺคสฺส วาสภาวํ
 ทีเปติ. ตสฺมา สุกฺกิตเมเวตฺนฺติ.
 อิมฺมปน ภควา สฺตฺตํ อสยํ
 ชานนฺโต อิมฺสญฺจ ทิฏฺฐิกตํ
 อิมฺสญฺจ วิปฺสฺสนาณมคฺคณานํ
 อปฺปวตฺตติภฺย ฌเป ชานาติ เอว.

ก็สูตรนี้ ย่อมแสดงถึงภาวะที่มรรคเป็นธรรม
 เครื่องอยู่. เพราะฉะนั้น ขอนี้กล่าวชอบ
 แล้วทีเดียว. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า
 เมื่อทรงทราบอาสยะของสัตว์ทั้งหลาย ดังนี้
 ย่อมทรงทราบแน่ในขณะที่ที่รู้เหล่านี้ และ
 วิปัสสนาญาณมรรคญาณเหล่านี้ ยังไม่เกิด

^๑ ฉ. ก. ยทริยา. ^๒ อง. ทสก. ๒๔/๓๑.

ตสฺมาเยว จ "กามํ เส่วนฺตํเยว
ชานาตี"ติอาทิ วุตฺตุนฺติ.

ที่เดียว. ก็เพราะเหตุที่นั่นแหละ ท่านจึง
กล่าวคำว่า "พระตถาคต ย่อมทรงทราบ
บุคคลผู้เสพกามอยู่นั้นทีเดียว" ดังนี้เป็นต้น
ฉะนี้แล.

อนุสยนิทฺเตเส อนุสยาตี เกณฺฏเจเน
อนุสยา ? อนุสยณฺฏเจเน. โโก เอส
อนุสยณฺฏโส นามาตี ? อปฺปหีนฺฏโส.
เอเต हि อปฺปหีนฺฏเจเน ตสฺส ตสฺส
สฺนฺตนาเน อนุเสนฺตฺติ นาม. ตสฺมา
"อนุสยา"ตี วุจฺจุนฺติ. อนุเสนฺตฺติติ อุนฺรูปํ
การณํ ลภิตฺวา อฺปฺปชฺชุนฺตฺติ อตฺถโถ.
อถาปิ ลียา : "อนุสยณฺฏโส นาม
อปฺปหีนากาโร, โส จ อฺปฺปชฺชุนฺตฺติ วตฺตุน
น ยฺชฺชติ, ตสฺมา น อนุสยา
อฺปฺปชฺชุนฺตฺติ"ติ. ตตฺตฺริทํ ปฏฺวิจฺฉนํ : น
อปฺปหีนากาโร, อนุสโยตี ปน
อปฺปหีนฺฏเจเน ฅามคตฺทิกิเลโส วุจฺจติ.

จะอธิบายในอนุสัยนิเทศต่อไป คำว่า
อนุสัย มีอธิบายว่า ชื่อว่า อนุสัย ด้วย
ความหมายว่าอะไร ? ด้วยความหมายว่า
นอนเนื่อง. ชื่อว่าความหมายว่านอนเนื่องนี้
ใดแก่อะไร ? ใดแก่อความหมายว่ายังละ
ไม่ได้. จริงอยู่ อนุสัยเหล่านี้ ชื่อว่า
ยอมนอนเนื่องในสันดานของสัตว์นั้น ๆ ด้วย
ความหมายว่า ยังละไม่ได้. เพราะฉะนั้น
จึงเรียกว่า "อนุสัย". คำว่า ยอมนอนเนื่อง
มีความว่า ใดเหตุอันสมควรแล้วจึงเกิดขึ้น.
แมถาจะพึงมีคำแย้งว่า "อาการที่ยังละ
ไม่ได้ ชื่อว่า ความหมายว่านอนเนื่อง,
ก็การที่จะพูดว่า อาการที่ยังละไม่ได้นั้นยอม
เกิดขึ้น ดังนี้ยอมไม่ถูก, เพราะฉะนั้น ไม่ใช่
อนุสัยเกิดขึ้น". ในคำแย้งนี้มีคำตอบดังนี้ :

ผล เอกบุญชัย - คุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงศ์
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนุสัยไม่ใช่อาการที่ละไม่ได้, หากแต่
กิเลสขึ้นเหนียวแน่น จึงเรียกว่าอนุสัย ด้วย
ความหมายว่า ยังละไม่ได้.

โส จิตตสัมปยุตโต สารมมโณ
สปปุจฺจยภูเจเน สเหตุโก เอกนตาทุสโล
อตีโตปิ โหติ อนาคโตปิ ปุจฺจุปปนฺโนปิ,
ตสฺมา อุปฺปชฺชตีติ วุตฺตํ ยุชฺชตี? ตตฺริทํ
ปมาณํ : อีเชว ตาว อภิสสมยกถาย^๑
"ปุจฺจุปปนฺเน กิเลสํ ปชหตี"ติ^๒
ปุจฺจํ กตฺวา อนุสฺยานํ ปุจฺจุปปนฺนภาวสฺส
อตุฏฺฐิตาย "ถามกโต อนุสยํ ปชหตี"ติ
วุตฺตํ. ธมฺมสงฺกณฺณิโย โมหสฺส ปทภาชเน
"อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยฺญจानํ
อวิชฺชาลฺงฺคี โมโห อกุสลมฺมัลลํ, อยํ ตสฺมี
สมเย โมโห โหตี"ติ^๓ อกุสลจิตฺเตน
สทฺธิ โมหสฺส อุปฺปนฺนภาโว วุตฺโต.

อนุสัยนั้น เป็นจิตตสัมปยุต มีอารมณ์ เป็น
สเหตุกะ ด้วยความหมายว่า มีปัจจัย เป็น
อกุศลโดยส่วนเดียว เป็นทั้งอดีต เป็นทั้ง
อนาคต เป็นทั้งปัจจุบัน, เพราะฉะนั้น การ
ที่จะกล่าวว่า ย่อมเกิดขึ้น ดังนี้ จึงถูกต้อง.
ในคำตอบนั้น มีประมาณดังนี้ : ในข้อนี้
นั้นเดียว เบื้องต้นในอภิธรรมกถาท่านกระทำ
ปุจฉาว่า "ยอมละกิเลสที่เป็นปัจจุบัน" แล้ว
กล่าวว่า "ผู้มีกิเลสชั้นรุนแรงยอมละอนุสัย"
ดังนี้ เพราะภาวะที่อนุสัยทั้งหลาย เป็น
ปัจจุบันมีอยู่. ในวาระแจกบทแห่งโมหะ ใน
คัมภีร์ธัมมสังคณี ตรัสภาวะที่โมหะเกิดพร้อม
กับอกุศลจิตไว้ว่า "อวิชฺชานุสย อวิชฺชาปริยฺญ-

^๑ ฉ. ยุชฺชตีติ.

^๒ ขุ. ป. ๓๑/๖๐๕. (ภูมิพโลภิกขุ ๒/๓๑๒.)

^๓ อภ. ส. ๓๔/๑๑๓.

สุวคฺคเมว. อนุสโย . หิ นาเมส มีอารมณฺ",
 ปรีนิปฺพนโน จิตฺตสมฺปยุตฺโต อกุสล-
 ฌมฺโมติ ญฺญูจเมตฺถ คนฺตพฺพ.

แม่คำนั้นก็กล่าวไว้แล้ว
 เหมือนกัน. ก็ในข้อนี้ฟังถึงความตกลงว่า
 ชื่อว่า อนุสัยนี้เป็นปรีนิปผันนะ (สำเร็จรอบ
 แล้ว) เป็นจิตตสัมปยุต (ประกอบด้วยจิต)
 เป็นอกุศลธรรม ดังนี้.

กามราคานุสโยติอาทีสุ กามราโค
 จ โส อปฺปหีนฺญฺเจน อนุสโย จาติ
 กามราคานุสโย. เสสปเทสุปี เอสเว
 นโย. กามราคานุสโย เจตฺถ
 โลกสฺสหคตจิตฺเตสุ สหชาตวเสน
 อารมฺมณวเสน จ มนาเปสุ^๑ อวเสส-
 กามาวจรธฺมฺเมสุ อารมฺมณวเสเนว
 อูปฺปชฺชมาโน โลกโ. ปฏิมานุสโย จ
 โทมนสุสฺสหคตจิตฺเตสุ สหชาตวเสน
 อารมฺมณวเสน จ อมฺนาเปสุ^๒
 อวเสสคามาวจรธฺมฺเมสุ อารมฺมณ-
 วเสเนว อูปฺปชฺชมาโน โทโส.

ในคำว่า กามราคานุสัย เป็นต้น
 ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ กามราคะนั้น
 ควบเป็นอนุสัย เพราะอรรถว่า ยังละไม่ได้
 ควบเหตุนี้ ชื่อว่า กามราคานุสัย. แม่
 ในบทที่เหลือก็มีนัยดังนี้เหมือนกัน. ก็ในที่นี้
 กามราคานุสัย ไต่แก่ โลกะที่เกิดขึ้นควบ
 อำนาจเป็นสหชาตธรรม และควบอำนาจ
 อารมณ์ ในจิตอันสหคตควบโลกะทั้งหลาย
 เกิดขึ้นควบอำนาจอารมณ์อย่างเดียว ใน
 ธรรมฝ่ายกามาวจรที่เหลือทั้งหลาย ที่น่า
 ชอบใจ. ส่วน ปฏิมานุสัย ไต่แก่ โทสะ
 ที่เกิดขึ้น ควบอำนาจเป็นธรรมที่เกิดร่วมกัน

^๑ ส. อมฺนาเปสุ.

^๒ ส. อ. มเนเปสุ.

อารมฺมณฺวเสเนว ปน รูปารูปาวจร-
ธมฺเมสุ อูปฺปชฺชมาโน โลโก วุตฺโต.

ท่านก็ไม่กล่าวด้วยอำนาจเป็นธรรมที่เกิดขึ้น
ร่วมกัน, แต่ท่านกล่าวโลภะที่เกิดขึ้นใน
ธรรมฝ่ายรูปาวจรและอรูปาวจรด้วยอำนาจ
อารมณ์อย่างเดียว.

๑๑๔. อิทานิ ยถาวุตฺตานิ
อนุสยานิ อนุสยณฺณจฺานํ ทสฺเสนฺโต ยํ
โลเกตีอาทิมาห. ตตฺถ ยํ โลเก
ปิยรูปนฺติ ยํ อิมสฺมี โลเก ปิยชาติกํ
ปิยสภาวํ. สาตฺตฺรฺปนฺติ สาตฺตฺชาติกํ
อสุสาทปทฺทจฺานํ อិฏฺจารมฺมณฺ. เอตฺถ
สฺตฺตฺตฺตานํ กามราคานุสฺโย อฺนุเสตีตี
เอตสฺมี อิฏฺจารมฺมณเ สฺตฺตฺตฺตานํ
อูปฺปทฺทินฺนุเสเน กามราคานุสฺโย อฺนุเสตี.
"ปิยรูปํ สาตฺตฺรฺปนฺ"ติ จ อธิ กามาวจร-
ธมฺโมเยว อธิปฺเปโต. ยถา นาม
อฺทเก นิมุคฺคสฺส เหนฺจ จ อฺปฺริ จ
สมนฺตา จ อฺทกเมว โหตี, เอวเมว
อิฏฺจารมฺมณเ รากุปฺปคฺติ นาม สฺตฺตฺตฺตานํ
อาจิณฺณสมาจิณฺณา. ตถา อฺนิฏฺจารมฺมณเ
ปฺปฏิชฺชูปคฺติ.

๑๑๔. บัดนี้ ท่านพระธรรมเสนาบดี
เมื่อจะแสดงฐานะอันเป็นที่นอนเนื่อง แห่ง
อนุสัยทั้งหลาย ตามที่กล่าวแล้ว จึงกล่าว
บทว่า ยํ โลเก ดังนี้ เป็นต้น. ในบทนั้น
คำว่า อารมณ์ใดเป็นที่รักในโลก ความว่า
อารมณ์ใดเป็นสิ่งที่น่ารัก คือมีความน่ารักเป็น
สภาพในโลกนี้. คำว่า เป็นที่ยินดี ความว่า
อารมณ์เป็นสิ่งที่น่ายินดี คืออิฏฐารมณ์อันเป็น
ที่ตั้งแห่งความพอใจ. คำว่า กามราคานุสัย
ของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมนอนเนื่องในอารมณ์
ความว่า กามราคานุสัย ด้วยอรรถว่า
ยังละไม่ได้ของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมนอนเนื่อง
ในอิฏฐารมณ์. ก็ในที่นี้ธรรมฝ่ายกามาวจร
อย่างเดียวกัน ท่านประสงค์เออว่า "อารมณ์
เป็นที่รักเป็นที่ยินดี". ขึ้นชื่อว่าราคะที่เกิด
ขึ้นในอิฏฐารมณ์ ที่สัตว์ทั้งหลายคุณแล้ว คุณดี

พล เอกบุญชัย - คุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงศ์
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

แล้ว เปรียบเหมือนคนที่ดำลงไปใต้น้ำ น้ำ
นั้นเอง ย่อมอยู่ทั้งข้างล่างทั้งข้างบน และ
โดยรอบฉะนั้น. ปฏิษะเกิดขึ้นในอนิฏฐารมณ
ก็เหมือนอย่างนั้น.

อิติ อิมสฺ ทวีสุ ฌมฺเมสุติ เอวํ อิมสฺ
ทวีสุ อัญจนิน္ณจารมฺมณฺณมฺเมสุ.

คำว่า ในธรรม ๒ ประการเหล่านี้ ตั้งนี้
ไต่แก ในธรรมคืออัญจนารมณและอนิฏฐารมณ
ทั้ง ๒ ประการดังกล่าวมานี้.

อวิชชานุปตติตาติ กามราคปฏิมสมฺปยุตฺตา
หุตฺวา อารมฺมณกรณวเสณ อวิชชานุปตติตา
อนุคฺตา. "อวิชชา อนุปตติตา อนุคฺตา"ติ
วิจฺเจทํ กตฺวาปิ ปาโล? ตเทกฺกุโลติ
ตาย อวิชชาย สหเชกฺกุจฺวเสณ เอกโต
ลีโต.

บทว่า อวิชชานุปตติตา ความว่า อวิชชาเป็น
ธรรมชาติสัมปยุตด้วยกามราคะและปฏิษะตก
ไปตาม คือไปตามด้วยอำนาจกระทำให้เป็น
อารมณ์. ปาฐะกระทำการแยกบทไว้ว่ามีว่า
"อวิชชา อนุปตติตา อนุคฺตา". บทว่า
ตเทกฺกุโล ความว่า ตั้งอยู่ร่วมกันโดย
อำนาจตั้งอยู่ร่วมกันกับอวิชชานั้น.

๑-๑ ฉ. โปตฺถเก เอตฺถนฺตเร ปาสา
"อวิชชา อนุปตติตา อนุคฺตา. วิจฺเจทํ
กตฺวาปิ ปาโล"ติ ทิสฺสนฺติ,
สีหฬโปตฺถเก ปน "อวิชชา อนุปตติตา
อนุคฺตาติ"ติ ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

พล เอกบุญชัย - คุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑
๒
๓
๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

มาโน จ ทิฏฐิ จ วิจิจจนา จาติ
 นววิธมาโน ทฺวาสมุสิวิธา ทิฏฐิ
 อฏฺฐวตฺตฺถกา วิจิจจนา, ตเตกฺกุโล
 มาโน จ ตเตกฺกุลา ทิฏฐิ จ ตเตกฺกุลา
 วิจิจจนา จาติ โยชนา. ทฺฐพฺพาติ
 ปสฺสิตฺตพฺพา อวคณฺตพฺพา. ตโย เอกโต
 กตฺวา พหฺวจัน กตฺ. ภวราคานุสโย
 ปเนตฺถ กามราคานุสเยเนว สงฺคหิตฺตติ
 เวทิตฺตพฺโพ.

จริตฺตนิทฺเตเส เตรสฺ เจตนา
ปฺญญาภิสงฺขารो. ทฺวาทสฺ อปฺญญาภิ-
สงฺขารो. จตฺสโส อาเนญฺชาภิ-
สงฺขารो. ตตฺถ กามาวจโร
ปฺริตฺตภฺมิโก. อิตโร มหาภฺมิโก. ติสฺปิ
 วา เอเตสฺ โย โภจิ อปฺปวิปาโก
ปฺริตฺตภฺมิโก, มหาวิปาโก มหาภฺมิโกติ
 เวทิตฺตพฺโพ.

คำว่า มานะ ทิสฺสึ และ วิจิจจนา มีคำประกอบ
 ว่า มานะ ๘ อย่าง ทิสฺสึ ๖๒ อย่าง
 วิจิจจนามีวัตถุ ๘ อย่าง, มานะที่ตั้งอยู่
 รวมกันกับอวิชชานั้น ทิสฺสึที่ตั้งอยู่รวมกันกับ
 อวิชชานั้น และวิจิจจนาที่ตั้งอยู่รวมกันกับ
 อวิชชานั้น. บทว่า ทฺฐพฺพา แปลว่า ฟังเห็น
 คือฟังตกลงใจ. ท่านรวมอนุสัยทั้ง ๓ เข้า
 ด้วยกัน แล้วกระทำเป็นพหุจนะ. ก็ในที่นี้
 ภวราคานุสย ฟังทราบวา ท่านส่งเคราะห์
 เข้าควยกามราคานุสัยนั่นเอง.

ในนิเทศแห่งจริต ฟังทราบวินิจฉัย
 ดังนี้ เจตนา ๑๓ เป็นปฺญญาภิสงฺขาร.
 เจตนา ๑๒ เป็นอปฺญญาภิสงฺขาร. เจตนา ๔
เป็นอาเนญฺชาภิสงฺขาร. ในข้อนั้นอภิสงฺขาร
 ที่เป็นกามาวจร เป็นภฺมิน้อย. อภิสงฺขาร
 นอกนี้เป็นภฺมิใหญ่. อีกอย่างหนึ่ง ในบรรดา
 อภิสงฺขารทั้ง ๓ นี้ อภิสงฺขารอย่างใดอย่าง
 หนึ่งที่มีวิบากน้อย ชื่อว่า เป็นภฺมิน้อย, ที่มี
 วิบากใหญ่ ฟังทราบวา เป็นภฺมิใหญ่.

พล เอกภฺนุชฺชย - คุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๑๕. อธิมุตตินิทเทศ สนฺตีตี
 สํวิชฺชนฺตี. หีนานิมุตติกาตี ลามกชฺ-
 ฌาสยา. ปณฺีตานิมุตติกาตี กลฺยาณชฺ-
 ฌาสยา. เสวนฺตีตี นิสฺสยนฺตี
 อลฺลียนฺตี. ภชฺนฺตีตี อุปสงฺกมฺนฺตี.
ปยิริปาสนฺตีตี ปุนฺปุนฺนี อุปสงฺกมฺนฺตี.
 สเจ หี อัจริยฺปชฺฌายา น
 สลฺวณฺโต โหนฺตี, อนฺเตวาลิก-
 สทฺธิวิหาริกา สลฺวณฺโต, เต อตฺตโน
 อัจริยฺปชฺฌาเยปิ น อุปสงฺกมฺนฺตี,
 อตฺตโน สทฺธิเส สารูปฺเป ภิกฺขุเยว
 อุปสงฺกมฺนฺตี. สเจปิ อัจริยฺปชฺฌายา
 สารูปฺปา ภิกฺขุ, อิตเร อสารูปฺปา,
 เตปิ น อัจริยฺปชฺฌาเย อุปสงฺกมฺนฺตี,
 อตฺตโน สทฺธิเส หีนานิมุตติเกเยว
 อุปสงฺกมฺนฺตี. เอวํ อุปสงฺกมฺนํ ปน น
 เกวลํ เอตฺรหิเยว, อตีตนาถเตปีติ
 ทสฺเสตุ อตีตมฺปิ อทฺธานนฺตีอาทิมาน.

๑๑๕. ในนิตเทศแห่งอธิมุตติมีวินิจฉัย
 ดังนี้ บทว่า สนฺตี แปลว่า มีอยู่. คำว่า
มีอธิมุตติแล้ว ไต่แก มีอัยยาคัยแล้ว. คำว่า
มีอธิมุตติประณีตไต่แก มีอัยยาคัยคือ. บทว่า
เสวนฺตี ไต่แก อิงอยู่คือติดอยู่. บทว่า
ภชฺนฺตี ไต่แกเข้าไปหา. บทว่า ปยิริปาสนฺตี
 ไต่แก เขาหาบอย ๆ. ก็ถ้าว่าอาจารย์และ
 อุปัชฌาย์ไม่ใช่เป็นผู้มีศีล, อันเตวาลิกและ
 สทฺธิวิหาริกเป็นผู้มีศีล, อันเตวาลิกและ
 สทฺธิวิหาริกเหล่านั้น ย่อมไม่เข้าไปใกล้ แม
 อาจารย์และอุปัชฌาย์ของตน, ย่อมเข้าไป
 ใกล้เฉพาะภิกษุทั้งหลาย ผู้เหมาะสมเหมือน
 กันกับตน. แมถาอาจารย์และอุปัชฌาย์เป็น
 ภิกษุผู้เหมาะสม, อันเตวาลิกและสทฺธิ-
 หาริกนอกนี้เป็นผู้ไม่เหมาะสม, แมอัน
 เตวาลิกและสทฺธิวิหาริกเหล่านั้น ก็ไม่เข้า
 ไปหาอาจารย์และอุปัชฌาย์, ย่อมเข้าไปหา
 ภิกษุผู้มีอธิมุตติอันแล้ว ซึ่งเหมือนกันกับตน
 อย่างเดียว. ก็การเข้าไปใกล้อย่างนี้ ไม่ใช่
 แต่ในปัจจุบันนี้ อย่างเดียวเท่านั้น, เพื่อจะ

บริษัท ช.การช่าง จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

แสดงว่า แม้ในอดีตและอนาคตก็มี ท่านพระ-
ธรรมเสนาบดีจึงกล่าวว่า อดีตมปิ อทุธาน
ดังนี้เป็นคน.

ตตถ อดีตมปิ อทุธานนติ อดีตสมิ
กาเล, อัจจนตสโยคตเถ^๑ อุปโยควจัน.
เสส อุตฺตานตฺถเมว. "อิทมฺปน
ทุสฺสึลันนํ ทุสฺสึลเสวนเมว, สึลวณฺตํ
สึลวณฺตเสวนเมว, ทุปฺปณฺณํ ทุปฺปณฺณ-
เสวนเมว, ปณฺณวณฺตํ ปณฺณวณฺต-
เสวนเมว โภ นิยามเตตี"ติ ?
อชฺฌาสยธาตุ นิยามเตตี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อดีตมปิ อทุธาน
แปลว่า ในอดีตกาล, อีกอย่างหนึ่งคำนี้เป็น
หุติยาวิภคฺติลงในอรรถแห่งัจจนตสโยคะ.
คำที่เหลือมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น. ถ้ามว่า
"ก็ข้อนี้คือการที่คนทุศีลคบคนทุศีลเท่านั้น, คน
มีศีลคบคนมีศีลเท่านั้น, คนมีปัญญาทรามคบ
คนมีปัญญาทรามเท่านั้น, คนมีปัญญาคบคนมี
ปัญญาเท่านั้น อะไรกำหนดเล่า" ? ตอบว่า
ธาตุคืออชฺฌาสัยยอมกำหนด.

ภพฺพาภพฺพนิตฺเตเส ฉตฺเตตฺตพฺเพ
ปจฺมํ นิตฺทิสิตฺวา คเหตุพฺเพ ปจฺฉา
นิตฺทิสิตฺตุ อุตฺเทสฺส อฺปฺปฏิปาภูยิฯ ปจฺมํ
อภพฺพา นิตฺทิสฺสา. อุตฺเตเส ปน
ทวนฺทวสฺมาเส- อจฺจิตฺสฺส จ มนฺทกฺขรฺสฺส

ในนิเทศแห่งภัพพะและอภัพพ์ตัวมีวินิจฉัย
ดังนี้ ท่านพระธรรมเสนาบดี ครั้นใดนิตเทศ
สัตัวที่ฟังถึงก่อนแล้ว ประสงค์จะแสดงไข
สัตัวที่ฟังถ้อยเอาในภายหลัง จึงได้แสดงไข
อภัพพ์สัตัวก่อนโดยฉิลลำดับแห่งอุเทศ. ก็ใน

^๑ ฉ. อัจจนตสโยคตเถ ว่า.

จ ปทสฺส ปุพฺพนิปาตลกฺขณวเสน อุเทศ ทานประกอบภัพพะ-คัพทไวกอน ด้วย
ภพฺพ-สทฺโท ปุพฺพํ ปยุตฺโต. อำนาจภูมิว่างบพที่สำคัญ และมีอักษรน้อย
กมฺมารณนาติ ปญฺจวิเชน อานนฺตริย- ไวตน ในวันทวสมาส. คำว่า ด้วยธรรม
กมฺเมน. สมนฺนาคตาติ สมฺจฺกัฏฺฐา. เป็นเครื่องกันคือกรรม คือ ด้วยอนันตริย-
กิลีสาวรณนาติ นียตมิจฺฉาทิฏฺฐิยา. กรรม ๕ อย่าง. คำว่า ผู้ประกอบ คือ
อิมานิ เทว สกฺขมคฺคานํ อวารณฺโต ผู้พร้อมเพียง. คำว่า ธรรมเป็นเครื่อง
อวารณานิ. ภิกฺขุณีทฺฐสกาทิกมฺมานิปี^๑ กันคือกิลีส คือด้วยมิจฉาทิฐอันเป็นนิตะ.
กมฺมารณเนเนว สงฺคหิตานิ. ทั้ง ๒ นี้เป็นธรรมเครื่องกันรวมกัน เพราะ
วิปากาวรณนาติ อเหตุกปฏิสฺนธิยา. กันสวรรคและมรรค. แมกรรมทั้งหลายมี
ยสฺมา ปน ทฺเหตุกานมฺปิ อริยมคฺค- ภิกฺขุณีทฺฐสกรรมเป็นต้น ทานก็สงเคราะห์
ปฏิวาโร นตฺถิ, ตสฺมา ทฺเหตุกา ด้วยกรรมอันเป็นเครื่องกันนั้นแหละ. คำว่า
ปฏิสฺนธิปี วิปากาวรณเมวาติ เวทิตพฺพา. ด้วยธรรมเป็นเครื่องกันคือวิปาก คือ ด้วย
อเหตุกปฏิสฺนธิ. ก็เพราะการแทงตลอด
อริยมรรคยอมไม่มีแม่แก่เหตุทุกสั่วทั้งหลาย,
เพราะฉะนั้น แม่เหตุกปฏิสฺนธิก็พึงทราบ
เป็นธรรมเครื่องกันคือวิปาก เหมือนกัน.

^๑ ฉ. ภิกฺขุณีทฺฐสกาทีนิ กมฺมานิปี.

อัสสทฐาติ พุทธาที่สุ สทฐารหิตา. อจฺจนฺทิกาติ กตฺตุกมฺยตา กุสลจฺจนฺท-
 รหิตา. อุตฺตรกฺรฺกา มนุสฺสา อจฺจนฺทิกฺกุจฺจํ ปวิฏฺฐา. หุปฺปญฺญาติ
 ภวฺจฺคปญฺญา ย ปริหีนา. ภวฺจฺคปญฺญา ย
 ปน ปริปฺปญฺญา ย ยสฺส ภวฺจฺค
 โลกุตฺตรสฺส ปาทกํ น โหติ, โสปี
 หุปฺปญฺโยเยว นาม. อภพฺพา นิยามํ
 โอกฺกมิตฺตํ กุสลํ ฐมฺเมสฺส สมฺมตฺตณฺตี
 กุสลํ ฐมฺเมสฺส สมฺมตฺตนิยามสฺงฺขาตํ
 อริยมคฺคํ โอกฺกมิตฺตํ อภพฺพา. อริยมคฺคโค
 หิ สมฺมา สภาโวติ สมฺมตฺตํ, โสเยว
 อนนฺตรผลทาเน, สยเมว วา
 อจฺลภาวโต นียโม, ตํ โอกฺกมิตฺตํ^๑
 ปวิสิตฺตํ อภพฺพา. น กุมฺมาวเรณนาติ-
 อาทีนํ วุตฺตวิปริยาเยเนว เวทิตฺตพฺพานีติ.

คำว่า เป็นผู้ไม่มีศรัทธา คือเว้นจากศรัทธา
 ในพระพุทธเจ้าเป็นต้น. คำว่า เป็นผู้ไม่มี
 ฉันทะ คือเว้นจากกตฺตุกมฺยตา กุสลจฺจนฺท-
 พวกมนุษย์ชาวอุตรกฺรฺ ก็นวกรเขาอยู่สู่ฐานะ
 เป็นผู้ไม่มีฉันทะ. คำว่า มีปัญญาทราม คือ
 เว้นรอบจากปัญญาในภวังค์. ก็เมื่อปัญญาใน
 ภวังค์แม้ริบูรณ์ ภวังค์ของบุคคลใดไม่เป็น
 บาทแห่งโลกุตระ, แมบุคคลนั้น ก็ชื่อว่า
 มีปัญญาทรามเหมือนกัน. คำว่า ไม่อาจ
 ย่างก้าวสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลาย
 ความว่า ไม่อาจย่างก้าวสู่อริยมรรค กล่าว
 คือ สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลาย.
 จริงอยู่ อริยมรรค ชื่อว่า สัมมัตตะ ควฺย
 อรรถว่า เป็นสภาวะชอบ, อริยมรรคนั้น
 นั้นแหละเป็นนิยามในการให้ผลอันเป็นลำดับ
 หรือเพราะไม่หวั่นไหวเองนั้นแหละ, ไม่
 อาจจะย่างเข้า คือเข้าสู่สัมมัตตนิยามนั้น.

^๑ ฉ. นียาโม.

^๒ ส. ตํ ธาวโต นียาเมตฺตํ โอกฺกมิตฺตํ.

คำว่า สัตว์ทั้งหลาย ผู้ไม่ประกอบด้วยกรรม
เป็นเครื่องกั้นคือกรรมเป็นต้น ฟังทราบโดย
ปริยายต่างจากที่กล่าวแล้วนั้นแหละฉะนั้นแล.

อาสยานุสยญาณนิตฺตเสวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณานานิเทศแห่งอาสยานุสยญาณ จบ.

๗๐. ยมกปาฏิหาริยญาณนิตฺตเสวณฺณนา ๗๐. พรรณานานิเทศแห่งยมกปาฏิหาริย-
ญาณ

๑๑๖. ยมกปาฏิหาริยญาณนิตฺตเสวณฺณนา
อสาธารณํ สาวเกหีติ เสสา-
สาธารณญาณนิตฺตเสวณฺณนา อณฺวจเนหิ
โอกาสภาวโต น วุตฺตํ, อิธ ปน
อณฺวจนาภาวโต วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ.
อุปริมกายโตติ นาภิยา อุทฺธํ สรีโรโต.
อคคิกขนโร ปวตฺตตีติ เตโชกสิณารมมณํ
ปาทกชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วฺภูจาย
"อุปริมกายโต อคคิชาลา วฺภูจาทู"ติ

๑๑๖. จะวินิจฉัยในยมกปาฏิหาริย-
นิเทศสืบต่อไป คำว่า ไม่ทั่วไปด้วยพระ-
สาวกทั้งหลาย ในนิเทศแห่งอสาธารณญาณที่
เหลือ ฟังทราบว่า ท่านมิได้กล่าวไว้เพราะ
ไม่มีโอกาสด้วยคำว่าอื่น, แต่ในญาณ
ฟังทราบว่า ท่านกล่าวไว้ เพราะไม่มีคำว่า
อื่น. คำว่า จากพระกายเบื้องบน ความว่า
จากพระสรีระเบื้องบน แต่พระนาก็ขึ้นไป.
คำว่า ทอไฟพุ่งออก ความว่า เมื่อพระผู้มี-

๑ ส. อ. ยมกปาฏิหาริยญาณนิตฺตเสวณฺณนา.

อวชฺชิตฺวา ปริกมฺมํ กตฺวา อนนฺตรํ
 อภิญญาณา เณน "อุปริมกายโต
 อคฺคิชาลา วุจฺจาทู"ติ อธิฏฺฐิตฺเต สห
 อธิฏฺฐานา อุปริมกายโต อคฺคิชาลา
 วุจฺจาทิ. ส่า หิ อิตฺ ราสฺมฺเจเน
 ชนฺโธติ วุตฺตา. เหฏฺฐิมกายโตติ
 นามิโต เหฏฺฐา สรฺรโต. อุทกธาร
ปวตฺตตีติ อาโปกสิณารมฺมณํ ปาทกชฺฌานํ
 สฺมาปชฺชิตฺวา วุจฺจาย "เหฏฺฐิมกายโต
 อุทกธारा วุจฺจาทู"ติ อวชฺชิตฺวา
 ปริกมฺมํ กตฺวา อนนฺตรํ อภิญญาณา เณน
 "เหฏฺฐิมกายโต อุทกธारा วุจฺจาทู"ติ
 อธิฏฺฐิตฺเต สห อธิฏฺฐานา เหฏฺฐิมกายโต
 อุทกธारा วุจฺจาทิ. อุภยตฺถาปิ
 อพฺโพจุเจทวเสเน ปวตฺตตีติ วุตฺตํ.

พระภาคเจ้าทรงเข้าฌานอันเป็นบาทมีเตโช
 กลืนเป็นอารมณ์ออกแล้ว ทรงทำบริกรรม
 นี้กว่า "ท่อไฟจงออกจากกายเบื้องบน" ดังนี้
 ทรงอธิษฐานว่า "ท่อไฟจงออกจากกาย
 เบื้องบน" ด้วยอภิญญาญาณติดต่อกัน ท่อไฟ
 ก็ออกจากพระกายเบื้องบนพร้อมกับอธิษฐาน.
 ก็ท่อไฟนั้นเรียกว่า ชนฺโธ ด้วยอรรถว่า
 เป็นกองไฟในที่นี้. คำว่า จากพระกาย
เบื้องกลาง ความว่า จากพระสรริระเบื้องกลาง
 แต่พระนามีลงมา. คำว่า สายน้ำพุ่งออก
 ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้า
 ฌานอันเป็นบาท ซึ่งมีอาโปกลืนเป็นอารมณ์
 ทรงออกแล้วกระทำบริกรรม นี้กว่า "สายน้ำ
 จงออกจากกายเบื้องกลาง" ทรงอธิษฐานว่า
 "สายน้ำจงออกจากกายเบื้องกลาง" ด้วย
 อภิญญาญาณติดต่อกัน สายน้ำก็ออกจาก
 พระกายเบื้องกลางพร้อมกับอธิษฐาน. ท่าน
 กล่าววាយอมพุ่งออก ด้วยอำนาจไม่ขาดสาย
 ึ่ง ๒ แห่ง.

บริษัท ช.การช่าง จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อธิฏฐานสัส จ อาวชชนสัส จ อนุตเร ภาวังคจิต ๒ ดวง ย่อมเป็นไปในลำดับแห่ง
 เทว ภาวังคจิตตานิ วตตุนติ. ตสฺมาเขว การอธิษฐานและแห่งอ่าวชนะ (ความนึก).
 ยุคลา หุตฺวา อคฺคิกฺขนุชอุทกธารา เพราะเหตุฉะนั้นแหละ ท่อไฟและสายน้ำจึง
 ปวตตุนติ, อนฺตรํ น ปณฺณายติ. เป็นไปเป็นคู่ ๆ กัน, ไม่ปรากฏระหว่างเลย.
 อยฺเยสํ ปน ภาวังคปริจฺเฉโท นตฺถิ. ก็การกำหนดภวังค์ของคนเหล่านี้ย่อมไม่มี.
 ปุรตฺถิมกายโตติ อภิมุขปสฺสโต. ปจฺฉิม- คำว่า จากพระกายเบื้องหน้า ไต่แก
กายโตติ ปิฏฺฐิปสฺสโต. ทกฺขิณอกฺขิโต จากพระปรักษ์ส่วนเฉพาะพระพักตร์. คำว่า
วามอกฺขิโตตีอาทิ สมาสปาโจเขว, จากพระกายเบื้องหลัง ไต่แกจากพระปรักษ์
 น อยฺโย. ทกฺขิณนาสิกาสโตโต เบื้องพระปฤษฎางค์. บทว่า ทกฺขิณอกฺขิโต^๑
วามอกฺขิโต เป็นต้น เป็นปาฐะที่สมาสไว้
 รสฺสํ กตฺวาปิ ปจฺนติ. อัสฺสกุฏฺโตติ นั้นเอง, ไม่ใช่ปาฐะอย่างอื่น. ปาฐะว่า
 เอตฺถ อพฺมุคฺคตฺถุเจเน กุโฏ วิทยาติ ทกฺขิณนาสิกาสโตโต^๒วามนาสิกาสโตโต ตี.
 กุโฏ, อัสโยเขว กุโฏ อัสสุโก. คือท่านอาจารย์ทั้งหลาย กล่าวกระทำให้สั้น

^๑ มติของผู้แปล เดิมเข้าใจว่าจะเป็น
 ทกฺขิณอกฺขิโต วามอกฺขิโต. ธรรมปทฎฐกถา
 ภ. ๖/๘๓.
^๒ ปาฐะเดิม เป็น ทกฺขิณนาสิกาสโตโต
 วามนาสิกาสโตโต. ธรรมปทฎฐกถา
 ภ. ๖/๘๓.

บริษัท ช.การช่าง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

องฺคฺลฺงฺคฺเลหีตี   องฺคฺลีหิ   องฺคฺลีหิ.   กิมิ. ในบทว่า อํสฺกฺกฺโต นี้ มีวิเคราะห์ดังนี้
องฺคฺลฺนฺตฺริกาหิตี   องฺคฺลฺนํ   อนฺตฺริกาหิ.   ชื่อว่า กฺุโฏ (จะงอย) ด้วยอรรถว่า
เหมือนจะงอย เพราะอรรถว่า สูงขึ้น,
จะงอยคือป่า ชื่อว่า อํสฺกฺกฺโต (แปลว่าจะงอย
พระอังสา). บทว่า องฺคฺลฺงฺคฺเลหิ แปลว่า
จากพระองฺคฺลี   จากพระองฺคฺลี. บทว่า
องฺคฺลฺนฺตฺริกาหิ แปลว่า จากระหว่าง
พระองฺคฺลี.

เอเกกฺโลมโต   อคฺคิกฺขนฺโธ   ปวตฺตตี,   แม้ในบททั้ง ๒ ว่า เอเกกฺโลมโต อคฺคิกฺ-
เอเกกฺโลมโต   อุทฺทธารา   ปวตฺตตีตี   ขฺนฺโธ ปวตฺตตี, เอเกกฺโลมโต อุทฺทธารา
อุยฺยตฺถาปี   อาเมณฺหิตฺวจฺเนน   สพฺพ-   ปวตฺตตี มีอรรถาธิบายว่า ท่อไฟและสาย
โลมานํ   ปริยาทินฺนฺตฺตา   เอเกกฺโลมโต   นํ ฟุ้งเป็นคู่ ๆ จากพระโลมาแต่ละเส้น ๆ
อคฺคิกฺขนฺธอุทฺทธารา   ยฺกฺลา   ยฺกฺลา   เพราะพระโลมาทั้งหมด ทานกำหนดด้วยคำ
หุตฺวา   ปวตฺตฺนฺตีตี   วฺตฺตํ   โหตี.   ย้ำ. แม้ในหลายบทว่า โลมฺกฺปโต โลมฺกฺปโต
โลมฺกฺปโต   โลมฺกฺปโต   อคฺคิกฺขนฺโธ   อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตตี, โลมฺกฺปโต โลมฺกฺปโต
ปวตฺตตี,   โลมฺกฺปโต   โลมฺกฺปโต   อุทฺทธารา ปวตฺตตี   ก็นัยนี้เหมือนกัน.
อุทฺทธารา ปวตฺตตีตี   เอตฺถาปี   เอเสว
นโย.

บริษัท ช.การช่าง จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นีลานนฺติ อุมมาปุปฺพวณฺณานํ^๑ ปีตกานนฺติ
 กณฺโณการปุปฺพวณฺณานํ. โลหิตกานนฺติ
 อินฺทโคปกวณฺณานํ. โอทาทานนฺติ
 โอสถิตารกาวณฺณานํ. มณฺชิฏฺจานนฺติ
 มนฺทรตฺตวณฺณานํ. ปภสฺสรานนฺติ
^๒ ปภสฺสรปกตีกานํ วณฺณานํ^๒ ปภสฺสร-
 วณฺโณ^๓ วิสฺสุ อวิชฺชมาเนปี^๔ วุตฺเตสุ
 ปญฺจสุ วณฺเณสุ เย เย ปภา
 สมุชฺชลา, เต เต ปภสฺสรา.

ก็จำต้องปรารภนาปาฐะที่เหลือว่า "รัสมิโย"
 อย่างแน่นอนทีเดียว ด้วยการสัมพันธ์เข้ากับ
 ัญฐวิวิคตติ. บทว่า นีลานํ ไตฺแก มีสีเหมือน
 ดอกฝ้าย. บทว่า ปีตกานํ ไตฺแก มีสีเหมือน
 ดอกกระณิการ. บทว่า โลหิตกานํ ไตฺแก
 มีสีเหมือนแมลงคอมทอง. บทว่า โอทาทานํ
 ไตฺแก มีสีเหมือนดาวประกายพุดกษ. บทว่า
มณฺชิฏฺจานํ ไตฺแก มีสีแดงอ่อน. บทว่า
ปภสฺสรานํ ไตฺแก มีสีผุดผ่องซึ่งส่องแสงเป็น
 ปกติ. แม้เมื่อสีผุดผ่องจะไม่มีอยู่ต่างหาก,
 ในบรรดาสีทั้ง ๕ ที่ไตฺกกล่าวแล้ว รัสมิไต ๑
 รุ่งเรือง, รัสมินั้น ๑ ชื่อว่า ผุดผ่อง.

ตถา หิ ตถาคตฺสฺส ยมกปาฏิหาริ
 กโรนฺตฺสฺส ยมกปาฏิหาริณฺณวพเลเนว
 เกสฺมสฺสฺสุนฺณเจว อุกฺขินฺณจ นีลภูจฺจาเนหิ
 นีลรัสมิโย นิกฺขมฺนฺติ, ยาสิ วเสน

จริงอย่างนั้น ด้วยกำลังแห่งยมกปาฏิหาริ-
 ญาณของพระตถาคตผู้กำลังทำยมกปาฏิหาริ
 นั้นเอง พระรัสมิสีเขียวซึ่งมีอำนาจบันดาล
 ใ้ไฟทองฟ้า เป็นดุจว่าเคลื่อนกล่นไปด้วยดอก

^๑ จ. อุมมาปุปฺพวณฺณานํ.
^{๒-๒} จ. ปภาสนปกตีกานํ ปภสฺสรวณฺณานํ.
^๓ จ. ปภสฺสรวณฺเณ. ^๔ จ. อวิชฺชมาเนปี.

คคนตล^๑ อณฺชนจฺณณสฺมาภินฺณ^๑ วย อัญชัน เป็นตุจว่ามุงบังค้วยดอกฝ้ายและกลีบ
 อุมมาปุปฺพนีลุปฺพลทลสฺถณฺน^๑ วย ดอกอุบลเขียว เป็นตุจว่าชั้วตาลแก้วมณซึ่ง
 วิติปตฺนตมณิตาลวณฺฏ^๑ วย ปสฺสارىต- กำลังหลนลงอยู่ และเป็นตุจว่า แผ่นผาสี
 เมจกปฏ^๑ วย จ โหติ. ฉวิโต เขียวครามที่คล้อออก ย่อมออกจากฐานสี
 เจว อุกฺขินฺณจ ปิตกฏฺจาเนหิ เขียวแห่งพระเกษาพระมัสสุและพระเนตร.
 ปิตรฺสฺมิโย นิกฺขมฺนฺติ, ยาส^๑ วเสน พระรัศมีสีเหลืองซึ่งมีอำนาจบันดาลให้ฟ้า-
 ทิสฺสากา สฺวณฺณรสนินฺนิจฺจมานา วย ภากรุงเรื่องเป็นตุจว่าราครคด้วยน้ำทองคำ
 สฺวณฺณปฏฺปสฺสارىตา วย กุญฺกุมจฺณณกณิการ- เป็นตุจว่าคล้อออกอยู่ค้วยแผ่นทองคำ และ
 ปุปฺพลสมฺปกริณฺณา^๒ วย จ วิโรจฺนฺติ. เป็นตุจว่าเคลื่อนกลนอยู่ค้วยผงหญ้าฝรั่นและ
 มัสโลหิตฺเตหิ เจว อุกฺขินฺณจ รตฺตกฏฺจาเนหิ ดอกกรรมิการ ย่อมออกจากพระฉวีและฐาน
 โลหิตรฺสฺมิโย นิกฺขมฺนฺติ, ยาส^๑ วเสน สีเหลืองแห่งพระเนตรทั้ง ๒. พระรัศมีสี-
 ทิสฺสากา จินฺปิฏฺจจฺณณรณฺชิตา วย แดง ซึ่งมีอำนาจบันดาลให้ฟ้าภากรุงเรื่อง
 สฺปุกฺกลาขารสนินฺนิจฺจมานา วย รตฺต- เป็นตุจว่ายอมค้วยชาด เป็นตุจว่าราครค
 กมฺพลปริกฺขิตฺตา วย ชยฺสุมฺนปาติภทฺทก- ค้วยน้ำครั่งอันสุกดีแล้ว เป็นตุจว่าแวดลอม
 พนฺธฺชิวกฺกุสุมสมฺปกริณฺณา วย จ ค้วยฝักมผลแดง และเป็นตุจว่าเคลื่อนกลน
 วิโรจฺนฺติ. ค้วยดอกหงอนไก่ ดอกทองกวาว และดอก
 ชบา ย่อมออกจากพระมั่งสะ พระโลหิตและ
 ฐานสีแดงแห่งพระเนตรทั้ง ๒.

^๑ ฉ. อณฺชนจฺณณสโมภินฺณ.
^๒ ฉ. กุญฺกุมจฺณณกณิการปุปฺพลสมฺปกริณฺณา.

ภควา จุงกมตีติอาทิ "ภควโต
 จ นิमितานญจ นานาอิริยาปถกรรม
 ยมกปาฏิหาริเเนว โหตี"ติ ทสฺสสตถุ
 วุตฺตํ. เตสํ हि นิमितานํ อิริยาปถา
 ยุคฺลาव หุตฺวา วุตฺตนฺติ. ยทิ นิमितา
 พหฺวกา โหนตี, "นิมิโต"ติอาทิ กสฺมา
 เอกวจนํ กตฺนฺติ เจ ? นิมิเตสुปี
 เอเกกสฺส นานาอิริยาปถภาวทสฺสสตถุ.
 พหฺวจเนน हि วุตฺเต สพฺเพปิ นิमितา
 สกึ เอเกกอิริยาปถิกา วिय โหนตี.
 เอกวจเนน ปน วุตฺเต นิมิเตสุ
 เอเกโก นานาอิริยาปถโกติ ฌายตี.
 ตสฺมา เอกวจนนิตฺเตโส กโต.

คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมเสด็จ
ลงจกรมเป็นตน ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงว่า
 "การกระทำอิริยาบถต่าง ๆ ของพระผู้มี-
 พระภาคเจ้าและพระพุทฺธณฺมิต ย่อมมีด้วย
 ยมกปาฏิหาริยนั้นเอง". จริงอยู่ อิริยาบถ
 ของพระพุทฺธณฺมิตเหล่านั้น ย่อมเป็นไป
 เป็นคู่กันนั้นเทียว. หากว่าพึงมีคำถามว่า
 ถ้าพระพุทฺธณฺมิตมีอยู่เป็นอันมาก, คำว่า
 "นิमितะ" เป็นตน ท่านทำให้เป็นเอกวจนะ
 เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพื่อแสดงภาวะ
 แห่งพระพุทฺธณฺมิตแต่ละองค์ ๆ ในบรรดา
 พระพุทฺธณฺมิตทั้งหลาย มีอิริยาบถต่าง ๆ กัน.
 เพราะเมื่อกล่าวด้วยพหฺวจนะ พระพุทฺธ-
 ณฺมิต แม้ทั้งหมดก็จะเป็นเหมือนมีอิริยาบถ
 แต่ละอย่าง ๆ ในคราวเดียวกัน. แต่เมื่อ
 กล่าวด้วยเอกวจนะ คนทั้งหลายยอมรับว่า
 พระพุทฺธณฺมิตแต่ละองค์ ๆ ในบรรดา
 พระพุทฺธณฺมิตทั้งหลาย มีอิริยาบถต่าง ๆ
 กัน. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกระทำนิเทศด้วย
 เอกวจนะ.

พ.อ.หญิงศ เวณีย์ กังคานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

เท่านั้นจึงเป็นเช่นนั้น, ขอรูปรเนรมิตเท่านั้นจึง
กระทำอาการเช่นนั้น". แต่การเนรมิตซึ่งมี
ประการต่าง ๆ กัน ย่อมสำเร็จด้วยการ
อธิษฐานโดยอาวัชณะเดียวกันนั่นเอง ของ
พระตถาคต.

เอวเมว^๑ อคฺคิกฺขนุชฺชอุทกธารานิมาเน
นानาวณฺณนิมาเน จ เวทิตพฺพ. ตตฺถ
ภควา จงฺกมตฺติ อากาเส วา. ปจฺวิยฺ
วา จงฺกมตฺติ. นิมฺมิโตตฺติ อิทฺธิยา มาปิต-
พุทฺธรูป. ตฺถฺจฺจ ตฺติ วาติอาทีนปิ อากาเส
วา ปจฺวิยฺ วา. กปฺเปตฺติ กโรตฺติ.
ภควา ตฺถฺจฺจ ตฺติอาทีสุปิ เอเสว นโยตฺติ.

ในการเนรมิตทอไฟและสายน้ำ และในการ
เนรมิตวรรณะต่าง ๆ กัน พึงทราบอย่างนี้
เหมือนกัน. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมเสด็จจจกรมคือยอม
เสด็จจจกรมในอากาศบาง บนแผ่นดินบาง.
คำว่า พระพุทฺธณฺณมิต ไตแก่ พระพุทฺธรูปที่
ทรงสร้างขึ้นด้วยฤทธิ์. แม้คำว่า ประทับยืน
เป็นต้น ก็คือประทับยืนในอากาศบาง บน
แผ่นดินบาง. คำว่า ยอมสำเร็จ คือยอม
ทรงกระทำ. แม้ในคำว่า พระผู้มีพระภาค
เจ้าประทับยืน เป็นต้น ก็มีย่นนี้เหมือนกัน.

ยมกปาฏิหาริยาณนิตฺเทศสวณฺณนา นิฏฺจิตา. พรรณานิตเทศแห่งยมกปาฏิหาริยาณ จบ.

^๑ ฉ. เอวเมว.

๗๑. มหากรุณาญาณนิตุเทศวณฺณา

๑๑๗. มหากรุณาญาณนิตุเทศ
พหูเกหิ อากาเรหิ อิทานิ วุจฺจมาเนหิ
 เอกุณฺนวุตฺติยา ปกาเรหิ. ปัสสันตานิ
 ญาณจกฺขุณา จ พุทฺธจกฺขุณา จ
 โอลิเกณฺตานิ. โอกมตฺติ โอลิตฺติ
 ปวิสฺติ. อาทิตฺโต ทุคฺคชฺชวเสณ
 ปิพาโยคโต สนฺตปาปนฺนุเสณ อาทีปิตฺโต.
 "ยถนิจฺจํ ตํ ทุคฺคชฺชว" ๑ วุคฺคตฺตฺตา
 สพฺพสงฺขตฺตํ เจว ทุคฺคชฺชวเสณ
 ปิพิตฺตฺตา ทุคฺคชฺชว จ กรุณาย มฺลญฺจตฺตฺตา
 ปจฺมํ ทุคฺคชฺชวเสณ "อาทิตฺโต" ๒
 วุคฺคตฺตฺติ เวทิตฺตฺตํ. ราคาทีหิ อาทิตฺตํ
 ปน อฺปฺริ วุคฺคตฺติ. อถวา อาทิตฺโต
 ราคาทีหิเยว อาทิตฺโต.

๗๑. พรรณนานิเทศแห่งมหากรุณาญาณ

๑๑๗. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งมหา-
 กรุณาญาณสืบต่อไป คำว่า ควยอาการ
เป็นอันมาก คือควยประการ ๘๘ อย่าง
 ที่จะกล่าวอยู่ ณ กาลบัดนี้. คำว่า ทรง
เห็นอยู่ คือทรงตรวจดูอยู่ด้วยพระญาณจักขุ
 และควยพุทธจักขุ. คำว่า ก้าวลง คือ
 หยั่งลง ไต่แก เข้าไป. บทว่า อาทิตฺโต
 แปลว่า อันไฟติดแล้วแต่แรก ด้วยอรรถว่า
 ให้เรารอน เพราะประกอบด้วยความบีบคั้น
 ด้วยอำนาจแห่งทุกขลักษณะ. ฟังทราบว่
 ทานพระธรรมเสนาบดีกล่าวว่า "โลก-
 สันนิवास อันไฟติดแล้วแต่แรก" ดังนี้ ด้วย
 อำนาจแห่งทุกขลักษณะก่อน เพราะสังขต-
 ธรรมทั้งปวงถูกอำนาจแห่งทุกขลักษณะบีบคั้น
 แล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า
 "สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์" ดังนี้ และ
 เพราะทุกข์เป็นมูลแห่งพระกรุณา.

๑ ส. ขนฺธ. ๑๗/๒๘.

อุปรี ปน "ตสฺส นตฺถณฺโณ โภจึ
 นิพฺพาเปตา"ติ อนฺตาเปกฺขนฺวเสณ"^๑ ปฺน
 วุคฺคตฺติ เวทิตพฺพ. โลกสนฺนิวาโสติ
 ปญฺจกฺขนฺธา ลุชฺชนฺญเจณ"^๒ โลก,
 ตณฺหาทีฏฺจิวเสณ สนฺนิวสนฺติ เอตฺถ
 สตฺตทาติ สนฺนิวาโส, โลกโว สนฺนิวาโส
 โลกสนฺนิวาโส. ทุกฺขิตฺตํ ขนฺธสนฺตานิ
 อุปาทาย สตฺตโวหารสพฺภาวโต
 โลกสนฺนิวาโสโยคโต สตฺตสมฺมุโหปี
 โลกสนฺนิวาโส. โสปี จ สหขนฺธโก-
 เยว. อุยฺยตฺโตติ อเนเกสุ กิจฺเจสุ
 นิจุพฺยาปารตายน กตโยโค กตอุสุสาโห,

ส่วนความที่โลกสนฺนิวาส ถูกราคะเป็นต้น
 คิดทั่วแล้ว ท่านจะกล่าวถึงข้างหน้า. อีก
 อย่างหนึ่ง บทว่า อาทิตฺโต แปลว่า อัน
 ราคะคิดทั่วแล้วนั่นเอง.

อนึ่ง ฟังทราบวาทานพระธรรมเสนาบดี
 กล่าวซ้ำอีก ด้วยอำนาจเล็งถึงความว่า
 "ใคร ๆ อันที่จะเป็นผู้คับโลกสนฺนิวาสนั้นยอม
 ไม่มี"ดังนี้. คำว่า โลกสนฺนิวาส มีอธิบาย
 ว่า ปญฺจขันธ์ ชื่อว่า โลก ด้วยอรรถว่า
 ยอยยับฉิบหาย, ชื่อว่า สนฺนิวาส ด้วย
 อรรถว่า เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย
 ด้วยอำนาจค้ำหาและทิลฺลิตฺถิ, สนฺนิวาสคือโลก
 ชื่อว่า โลกสนฺนิวาส. แม่หมูสัตว์ก็ชื่อว่า
 โลกสนฺนิวาส เพราะประกอบด้วยค้ำหา
 และทิลฺลิตฺถิอันเป็นที่อาศัยคือโลก โดยมีบัญญัติว่า
 สัตว์อาศัยชั้นธรรมาสน์ที่ถึงทุกข. ก็แม่โลก

^๑ ฉ. อตฺถาเปกฺขนฺวเสณ.

^๒ ฉ. ลุชฺชนปฺลุชฺชนฺญเจณ.

สัตตกิจเจสุ^๑ สอุสุสุโกติ อตุโถ. สันนิวาสนั้น ก็คือประชุมแห่งชั้นธรรมกัน
 ฆญญุตโตติ^๒ วา อญญุตโต. ปยาโตติ นั้นเอง. บทว่า อญญุตโต ไต่แก้มีความ
 ปพฺพเตยฺยา^๓ นที วีย อนวภูสิตคมเนน เพียรอันกระทำแล้ว มีความอุตสาหะอัน
 มรณาย ยาตุ อารทฺโธ. กุมมกคฺ กระทำแล้ว เพราะมีความชวนชวายเป็น
ปฏิปนฺโนติ^๔ กุจฺฉิตฺ มิจฺฉามกคฺ ปฏิปนฺโน. นิตยฺในกิจมิใช่น้อย, อธิบายว่า มีความชวน-
 อฺปริ ปน "วิปถํ ปกฺขนฺโต"ติ ชวายในกิจติดต่อกัน. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า
 นานापเทหิ วิเสเสตฺวา วุตฺตํ. อญญุตโต ดวยอรรถว่า ประกอบด้วยความ
 สิปตอ. บทว่า ปยาโต ไต่แก้ ปราารภเพื่อ
 จะไปสู่ความตายด้วยการไปอย่างไม่หยุดยั้ง
 เหมือนน้ำที่ไหลลงจากภูเขาฉะนั้น. บทว่า
กุมมกคฺ ปฏิปนฺโน คือเดินทางผิดอันบัณฑิต
 เกลี่ยด. แต่ขางหนาทานกล่าวไว้ให้แปลก
 กันดวยบทต่าง ๆ กันว่า "วิปถํ ปกฺขนฺโต"
 แปลว่า แล่นไปผิดทาง ดังนี้.

^๑ ก. สัตตกิจเจสุ.

^๒ ฉ. ฆญญนญุตโต.

^๓ ก. "ปยาโตติ ปพฺพเต ยาโต
 ปพฺพเตยฺยา"ติปิ ทิสฺสนฺติ.

^๔ ฉ. กุมมกคฺปฏิปนฺโนติ.

อุปนียตี^๑ ชราวเสน มรณาย บพว่า อุปนียตี ความว่า อันอำนาจ
 อุปนียตี หรือตี. ชรา หิ "อายุโน แห่งชรานำเข้าไป คือนำไปหาความตาย.
 สำนานี"^๒ วุตตะตา. อทุชฺโรวตี น ติโร, จริงอยู่ ชราตรัสว่า "ความเสื่อมอายุ".
 สทา ตโถว^๒ น โหติ. ยสฺมา อทุชฺโรว, บพว่า อทุชฺโรว แปลว่าไม่ยั่งยืน, คือไม่เป็น
 ตสฺมา อุปนียตีปุริมสฺส การณวจนเมตฺ. อย่างนั้นที่เดียวทุกเมื่อ. เพราะเหตุที่โลก-
 เอเตน สการณํ ชราทุกุขํ วุตฺตํ. ตํ สันนิวาสนไม่ยั่งยืน, ฉะนั้น บพว่า อทุชฺโรว นี้
 ชราทุกุขํ หิสฺวา ชราปาริชูณฺณรหิตาปิ จึงเป็นคำแสดงเหตุของคำแรกว่าถูกอำนาจ
 วิญญู ปพพชนฺติ. อตาโณตี^๓ ตายิตฺุ แห่งชรานำเข้าไป. ด้วยคำนี้ ท่านกล่าวถึง
 รกฺขิตฺุ สมตฺถเนน รหิตฺ, อนารกฺโขติ ชราทุกุขพร้อมทั้งเหตุ. วิญญูชนทั้งหลายเห็น
 วุตฺตํ โหติ. อนภิสฺสโรติ อภิสฺริตฺวา ชราทุกุชนั้นแล้ว แม่วเนนจากความเสื่อมคือ
 อภิกนฺตฺวา พุยาทรณฺน อสฺสาเสตฺุ ชราก็ยอมบวช. คำว่า โลกสันนิวาสนไม่มีที่
 สมตฺถเนน รหิตฺ, อสหาโยติวา อตฺโถ. คานทาน คือเวนจากผู้สามารถที่จะคานทาน
 ยสฺมา อนภิสฺสโร. ตสฺมา อตาโณตี^๓ ที่คุ้มครอง, มีคำอธิบายว่า ไม่มีผู้ารักขา.
 ปุริมสฺส การณวจนเมตฺ. เอเตน บพว่า อนภิสฺสโร ความว่า เวนจาก
 สการณํ ปิยวิปฺปโยคทุกุขํ วุตฺตํ. ตํ ผู้สามารถเพื่อจะไปหาปลอบใจ ด้วยการคุย
 ปิยวิปฺปโยคทุกุขํ หิสฺวา ภาติปาริชูณฺณ- กัน, อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ไม่มีสหาย.

^๑ ส. น. ๑๖/๓.

^๒ ฉ. ต.เถว.

^๓ อตฺตาโณตีปิ ปาโร.

รหิตาปี วิญญู ปพพชนฺติ. อสุสโกติ
สภกณฺทรหิตโต.

เพราะเหตุว่า ไม่มีเพื่อนคุย. ฉะนั้นคำว่า
ไม่มีเพื่อนคุยนี้ จึงเป็นคำแสดงเหตุของ
คำแรกว่า ไม่มีผู้ตามทาน. ด้วยคำนี้
ท่านจึงกล่าวถึงปิยวิปโยคทุกขพร้อมทั้งเหตุ.
วิญญูชนทั้งหลายเห็นปิยวิปโยคทุกขนั้น แม่วณ
จากความเลื่อมแห่งญาติก็ยอมบวช. คำว่า
โลกไม่มีอะไรเป็นของตน คือเว้นจากภักษะ
ของตน.

สพฺพํ ปหาย กมนีเยนฺติ สภกณฺทนต์
สลฺลภฺขิตฺติ สพฺพํ ปหาย โลกเณน กนฺตพฺพํ.
ยสฺมา สพฺพํ ปหาย กมนีเย, ตสฺมา
อสุสโกติ ปุริมสฺส การณฺวจนเมตฺ.
เอเตน สการณํ มรณทุกฺขํ วุตฺตํ. ตํ
ทิสฺวา โมคคปาริชฺฌณฺรหิตาปี วิญญู
ปพพชนฺติ. อตฺถณฺตตฺถ^๑ "กมฺมสฺสกา
มาณว สตฺตทา"^๒ วุตฺตํ, อิท จ

คำว่า ต้องละสิ่งทั้งปวงไป - ความว่า โลก
ต้องละสิ่งทั้งปวงที่กำหนดว่า เป็นภักษะของ
ตนไป. เพราะเหตุที่โลกต้องละสิ่งทั้งปวง
ไป, ฉะนั้น คำว่าต้องละสิ่งทั้งปวงไปนี้ จึง
เป็นคำแสดงเหตุของคำแรกว่า ไม่มีอะไร
เป็นของตน. ด้วยคำนี้ ท่านจึงกล่าวถึง
มรณทุกขพร้อมทั้งเหตุ. วิญญูชนทั้งหลาย
เห็นมรณทุกขนั้น แม่วณจากความเลื่อมแห่ง

^๑ ฉ. อณฺตตฺถ, ตตฺถ "อตฺถ"ติ ปาโล นตฺถิ.

^๒ ม. อ. ๑๔/๓๗๖.

รณูปาลสูตเต จ "อสุสโก โลโก"^๑ วุฑฺฒํ, ตํ กถํ ยุชฺชตีติ เจ ? ปหาย คมนีโย สนุชาย "อสุสโก"^๑ติ วุฑฺฒํ, กมฺมํ ปน น ปหาย คมนีโย. ตสฺมา "กมฺมสุสกา"^๑ติ วุฑฺฒํ. รณูปาลสูตเตเยว จ เอวเมตํ วุฑฺฒํ "ตฺวํ ปน ยถากมฺมํ คมฺมสุสสี"^๒ติ. อุโนติ ปาริปุริริโต. อติโตติ ภิชฺโย ภิชฺโย ปตฺถนายนปี น สุหิตโต. อิทํ อุณฺทาวสุส การณวจนํ. ตณฺหาทาโสติ ตณฺหาเย วเส วตฺตนโต ตณฺหาเย ทาสฺกุโต. อิทํ อติตฺตภาวสุส การณวจนํ.

โกกะก็๋ยอมบวช. ก็ในที่อื่นตรัสไว้ว่า "ดูกร มานพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน", แต่ในที่นี้และในรัฐपालสูตตรัสไว้ว่า "โลก ไม่มีอะไรเป็นของตน", อาจจะมีคำถามว่า ข้อนั้นจะควรอย่างไร ? ตอบว่า ท่านกล่าว ว่า "ไม่มีอะไรเป็นของตน" หมายถึงโลกที่ ต้องละไป, แต่ไม่ใช่ละกรรมไป. เพราะ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "มีกรรมเป็นของ ๆ ตน". และในรัฐपालสูตตรนั้นเอง ตรัสคำนี้ ไว้ว่า "ก็ท่านจักไปตามกรรม" ดังนี้. คำว่า พรองอยู่ ไต่แก เว้นจากความ บริบูรณ์. คำว่า ไม่รู้จักอิม คือไม่หยุดอยู่ ด้วยดีแม้วความปรารถนายิ่ง ๆ ขึ้นไป. คำนี้ เป็นคำแสดงเหตุของความพรองอยู่. คำว่า เป็นทาสแห่งคัมहा คือ เป็นทาส แห่งคัมहा เพราะเป็นไปในอำนาจแห่งคัมहा. นี้เป็นคำแสดงเหตุของความโลกที่ไม่รู้จักอิม.

^๑ ม. ม. ๑๓/๔๐๖.

^๒ ม. ม. ๑๓/๔๐๘.

เอเตน อิจฺฉาโรคาปเทเสณ สการณํ
 พุยาธิทุกฺขํ วุตฺตํ. ตํ พุยาธิทุกฺขํ ทิสฺวา
 พุยาธิปาริชูณฺณรหิตาปิ วิญฺญู ปพฺพชฺชติ.
อตายโนติ^๑ ปุตฺตาทีหิปี ตายนสฺส
 อภาวโต อตายนอ นนารกฺโข, อลพฺภ-
 เนยฺยเขโม วา. อเลโณติ อลฺลสฺยิตฺตุ
 นิสฺสิตฺตุ อนรโห อลฺลสฺยานมฺปิ จ
 เลณกิจฺจการโก. อสรโณติ นิสฺสิตานํ
 น ภยหารโก^๒ น ภยวินาสโก. อสรณิ-
ภูโตติ ปุเร อูปฺปตฺติยา^๓ อตฺตโน
 อภาเวเนว อสรโณ, อูปฺปตฺติ-
 สมกาลเมว^๓ อสรณิภูโตติ อตฺตโณ.

ด้วยคำนี้ ท่านกล่าวถึงพยาธิทุกข์พร้อมทั้ง
 เหตุด้วยการอ้างถึงโรคคือความปรารถนา.
 วิญญูชนทั้งหลายเห็นพยาธิทุกข์นั้น แม่วณ
 จากความเลื่อมแห่งพยาธิก็ยอมบวช. คำว่า
ไม่มีที่ต้านทาน คือไม่มีที่ต้านทาน ไคแก่
 ไม่มีผู้อารักขา เพราะไม่มีการต้านทานแม่
 ด้วยปิยชนมีบุตรเป็นตน, หรือพึงหาความ
 ปลดภัยมิได้. คำว่า ไม่มีที่เรน คือไม่มีที่
 ครอบจะแอบจะอาศัย และแม่ผู้ที่แอบแล้วก็ไม่
 กระทำกิจคือการเรนไค. คำว่า ไม่มีที่พึ่ง
 คือไม่มีที่กำจักภัย ไม่มีผู้ยังภัยให้พินาศแก่
 สัตว์ผู้อาศัยแล้ว. คำว่า ไม่เป็นที่พึ่งของ
ใคร คือไม่เป็นที่พึ่ง เพราะก่อนอุปบัติก็
 ไม่มีอัตตานั้นเอง, ความว่า ไม่เป็นที่พึ่ง
 ของใครตลอดเวลาพร้อมกับอุปบัติมานั้นเอง.

^๑ อตฺตายนโนติปิ ปาโล.

^๒ ฉ. ภยสารโก.

^๓ ส. อูปฺปตฺติ...

อุทฺธโตติ สพฺพากุสฺเสสุ อุทฺธจฺจสุ
 อูปฺปชฺชนโต สตฺตสนฺตนาเน จ
 อกุสฺสอุปฺปตฺติพาหุสฺสโต อกุสฺสสมฺมจฺฉีโลโก
 เตน อุทฺธจฺเจน อุทฺธโต. อฺวฺปสนฺโตติ
 อฺวฺปสมฺนลฺกขณฺสุสุ อุทฺธจฺจสุเสว โยเคน
 อฺวฺปสนฺโต ฆนฺตมิกปฏิกฺกาโก. "อุปฺนียติ
 โลโก"ติอาทิสฺสุ จตฺตุสุ จ "อุทฺธโต
 โลโก"ติ จ ปญฺจสุ จาเนสุ โลโกติ
 อาคตฺ, เสเสสุ โลกสนฺนิวาโสติ.
 อฺภยถาปิ โลโกเยว.

สฺสฺสฺสโลติ ปีฬาชนกตฺตาย อนฺโตตฺตุนตฺตาย
 ทฺนฺนึหรณฺนียตฺตาย จ สฺสฺสฺสลาติ สํจฺขํ คเตหิ
 ราคาทฺทฺหิ สฺสฺสฺสเลหิ สหฺวตฺตฺนโก. วิทฺโธติ
 มิกาทโย กทาจิ ปเรหิ วิทฺธา โหนฺติ,
 อยฺ ปน โลโก นิจฺจํ อตฺตฺนาว วิทฺโธ.
ปฺนฺนฺสฺสฺสฺสเลหิติ "สตฺต สฺสฺสฺสลาเน ราคสฺสฺสฺล"

คำว่า โลกฟุ้งซ่าน ความว่า โลกอัน
 พรอมเพรียงควยอกุศล เพราะอุทฺธจฺจะเกิด
 ขึ้นในอกุศลจิตทุกดวง และเพราะมากไป
 ควยการเกิดแห่งอกุศล ในสันดานแห่งสัตว์
 จึงฟุ้งซ่านควยอุทฺธจฺจะนั้น. คำว่า ไม่สงบ
 ไตแกไม่สงบควยความประกอบแห่งอุทฺธจฺจะ
 ซึ่งมีลักษณะไม่สงบนั้นเอง เปรียบเหมือน
 มฤคที่พลุกพล่านฉะนั้น. คำว่า โลก มาแล้ว
 ในที่ ๔ แห่ง มีบทว่า "อุปฺนียติ โลโก"
 เป็นต้น และในที่ ๕ แห่งมีบทว่า "อุทฺธโต
 โลโก" เป็นต้น, คำว่า โลกสนฺนิवास
 มาแล้วในที่ที่เหลือ. แม้ทั้ง ๒ อย่างก็คือ
 โลกนั่นเอง.

คำว่า มีลูกศร ความว่า เป็นไปกับควย
 ลูกศรทั้งหลายมีรากะเป็นต้น ที่ถึงการนี้ว่า
 ลูกศร เพราะยังความบีบคั้นให้เกิด เพราะ
 เจาะแทงภายใน และเพราะจะฟุ้งถอนออก
 ไตโดยยาก. คำว่า เสียบแทงแล้ว ความว่า
 สัตว์ทั้งหลายมีมฤคเป็นต้น ย่อมเป็นผู้ถูก

ร.ต. กระแสร์. ภังคานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โทสสลัล โมหสลัล มานสลัล ทิฏฐิสลัล
กิเลสสลัล พุจฺจริตสลัล^๑ วุฑฺเตหิ
สตุตฺติ สลฺเลหิ.

ทสฺสาติ ทสฺส โลกสนฺนิวาสสฺส. สลฺลานํ
อุทฺตทาติ. เตสํ สลฺลานํ สตุตฺตสนฺตานโต
อุทฺตริตา ปุคฺคโล. อณฺณตฺร มยาติ
มํ จเปตฺวา. เขปี ภควโต สาวกา
สลฺลานิ อุทฺตฺรนฺติ, เตสํ ภควโต
วจเนเนว อุทฺตฺรณโต ภควาว อุทฺตฺรติ
นาม.

คนอื่นเสียบแทงแล้วในบางคราว, แต่โลกนี้
ถูกอ้ตตานันเองแทงอยู่เป็นนิตย์. คำว่า
ลูกศรเป็นจำนวนมาก ไต่แก่ ศร ๗ อย่าง
ที่ตรัสไว้ว่า "ลูกศรมี ๗ อย่าง คือ ลูกศร
คือราคะ ลูกศรคือโทสะ ลูกศรคือโมหะ
ลูกศรคือมานะ ลูกศรคือทิฐิ ลูกศรคือกิเลส
ลูกศรคือพุจฺจริต".

คำว่า ใครอื่นนอกจากเราผู้จะถอนลูกศร
ทั้งหลาย ของโลกสนฺนิวาสนัน เป็นไม่มี
ความว่า บุคคลผู้ถอนลูกศรเหล่านั้นจาก
สันดานของสัตว์ของโลกลสนฺนิวาสนันเว้นเรา
เสียเป็นไม่มี. แม่พระสาวกทั้งหลายของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่าใด ยอมถอนลูกศร
ใด, พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแหละ ชื่อว่า
ยอมทรงถอนลูกศร เพราะพระสาวกเหล่านั้น
ถอนลูกศรใดด้วยพระคำรัสของพระผู้มีพระ-

^๑ พ. มหา. ๒๔/๕๐๒ เขตฺถ ปน ปาฬิยํ

"สตุตฺต สลฺลานิ ๗เปว ทิฏฺฐิสลฺลัล
โลกสลฺลัล กถกถาสลฺลน"ติ ทิสฺสติ.

อวิชชชนุทธการาวโรติ อวิชา เอว สภาวทสฺสนจุฉาทเนน อนุธฺ วิย กโรตีติ อวิชชชนุทธกาโร, โสว สภาวาวคมน- นินวารณน อวารณํ เอตสฺสชาติ อวิชชชนุทธการาวโร. กิเลสปลุช- ปกฺขิตฺโตติ^๑ กิเลสา เอว กุสลคมน- สนฺนिरุชฺฌนญฺ เชน ปลุชโรติ กิเลสปลุชโร, อวิชาปภเว กิเลสปลุชเร ปกฺขิตฺโต ปาติโต. อาโลกํ ทสฺเสตาทิ ปญฺญาโลกํ ทสฺสนสีโล, ปญฺญาโลกทสฺเสตาทิ^๒ วา อตฺโต.

ภาคเจ้านั้นเอง. คำว่า โลกสันนิวาสนี้ ความมืดคืออวิชาปิดกั้นไว้ ความว่า อวิชชานั้นแหละ ย่อมกระทำให้เป็นเหมือนคนบอด เพราะปิดความเห็นสภาวะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นความมืดคืออวิชา, ความมืดคืออวิชชานั้นแหละ ปิดกั้นไว้ด้วยการกั้น ความหยั่งถึงสภาวะ ของโลกสันนิวาสนั้น เพราะฉะนั้นโลกสันนิวาสนั้น จึงชื่อว่า มีความมืด คืออวิชาปิดกั้นไว้. คำว่า ถูกใส่เข้ายังกรง คือกิเลส ความว่า กิเลส นั้นแหละ เป็นกรง ด้วยอรรถว่า กั้นการไป แห่งกุศลเพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ากรงกิเลส, โลกสันนิวาสถูกใส่เข้า คือให้ตกไปในกรง คือกิเลส อันมีอวิชาเป็นแดนเกิด. บทว่า อาโลกํ ทสฺเสตาทิ แก่เป็น ปญฺญาโลกํ ทสฺสนสีโล แปลว่า มีปกติแสดงแสงสว่างคือปัญญา, อีกอย่างหนึ่งแก่เป็น ปญฺญาโลก- ทสฺเสตาทิ แปลว่า แสดงแสงสว่างคือปัญญา.

สังฆกรรมปาปากาสิเน. ๒-๗. ๕-๕

^๑ ก. กิเลสปลุชโร ปกฺขิตฺโตติปิ ปาโล.
^๒ ฉ. ปญฺญาโลกสฺส ทสฺเสตาทิ.

คุณทรงศักดิ์ สิวনারถ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อวิชชาคโตติ อวิชชํ คโต ปวิฏฺโฐ. คำว่า โลกสันนิวาส ตกอยู่ในอำนาจของ
 น เกวลํ อวิชชาย อวรัมมตฺตเมว, อวิชชา ความว่าไป คือเข้าไปสู่อวิชชา.
 อถ โข คหณคโต วีย อวิชชาโกสสฺส มีความต่างจากบทก่อนว่าไม่ใช่เพียงอวิชชา
 อนฺโต ปวิฏฺโฐติ ปุริมโต วิเสโส. กันไว้แต่อย่างเดียวนั้น, โดยที่แท้เข้า
อณฺฑญฺโตะติ อาทโย จ วิเสสาเยว. ไปภายในกะเปาะ คืออวิชชาเหมือนกับไป
อณฺฑญฺโตะติ อณฺฑเ ญฺโตะ นิพฺพตฺโต. สู้รชฏฺจะนั้น. อนึ่ง บทว่า อณฺฑญฺโตะ เป็นตน
 ยถา हि อณฺฑเ นิพฺพตฺตา เอกจฺเจ เป็นคำต่างกันนั้นเทียว. บทว่า อณฺฑญฺโตะ
 สฺตฺตา "อณฺฑญฺตฺตา"ติ วุจฺจติ, เอวมยํ (แปลว่า เกิดในไข) (บาลีเป็นอนฺฑญฺโตะ)
 โลโก อวิชชณฺฑโกเส นิพฺพตฺตฺตา ความว่า เกิดแล้ว คือบังเกิดแล้วในไข.
 "อณฺฑญฺโตะ"ติ วุจฺจติ. ปริโยนฺทโรติ เหมือนอย่างว่า สัตว์ทั้งหลายบางจำพวก
 เตน อวิชชณฺฑโกเสน สมฺนตฺโต บังเกิดแล้วในไข เรียกว่า "อณฺฑญฺตฺตา"
 โอนฺทโร พฺทโร เวลิตฺโต. ฉนฺโต, โลกนี้ก็เรียกว่า "อณฺฑญฺโตะ" เพราะ
 บังเกิดในกะเปาะไขคืออวิชชาฉนฺนั้น. บทว่า ปริโยนฺทโร (แปลว่า อันอวิชชาหุ้มห่อไว้)
 คือถูกกะเปาะไขคืออวิชชานั้น หุ้มห่อแล้ว
 มัดแล้ว ผูกพันแล้ว โดยรอบ.

ตฺนตฺตฺกฺกชาโตติ^๑ ตฺนตํ วีย คำว่า ยุงตั้งเส้นตาย คือยุงเหยิง
 อากฺลญฺโตะ. ยถา นาม ทฺนฺนิกฺขิตฺตํ เหมือนเส้นตาย. อุปมาเหมือนอย่างว่า

^๑ ฉ. ตฺนตฺตฺกฺกชาโตติ.

ปัจจุเย อูชฺฐิ กาคู อสกุโกนุโต
 ทฺวาสมุสิทฺธิภูสิคตฺวเสณ กุลกชาโต โหติ
 คณฺฐิพนฺธฺ? เย หิ เกจิ ทิฏฺฐิโย
 นิสฺสิตา, สพฺเพ เต ปจฺจยฺ อูชฺฐิ
 กาคู น สกุโกนฺติเยว.

ในที่นั้น ๆ นั้นใด, โลกนั้นก็ฉนั้นนั้น ล่นลงไป
 แล้วในปัจจุบันทั้งหลาย เมื่อไม่สามารถจะ
 กระทำปัจจัยทั้งหลายให้ตรง ก็ยอมเป็น
 โลกที่ยุงเหยิง ตัดเป็นปม ด้วยอำนาจที่
 ๖๒ ประการ. ก็สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
 อาศัยที่ลี้, สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ย่อมไม่
 สามารถจะกระทำปัจจัยให้ตรงได้เลย.

กุลาคุณฺฐิกชาโตติ^๒ กุลาคุณฺฐิก^๑ วีย
 ภูโต. กุลาคุณฺฐิก วุจฺจติ เปสการ^๓
 กณฺฐิกสุตฺตํ. "กุลา^๔ นาม สกุณฺิกา,
 ตสฺสา กุลาวโก"ติปิ เอเก.
 (คุลิกสกุณิกากุลาวโกติ เอเก.)^๕ ยถา

บพฺวา กุลาคุณฺฐิกชาโต (แปลว่า พันกัน
 เป็นกลุ่มก้อน) ความว่า เป็นเหมือนเป็น
 กลุ่มก้อน. ด้ายติดน้ำขาวช่างหูก เรียกว่า
 กุลาคุณฺฐิก (แปลว่า ติดกันเป็นกลุ่ม).
 อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า "นางนก ชื่อว่า

^๑ ฉ. คณฺฐิพนฺธ.

^๒ ฉ. กุลาคุณฺฐิกชาโต, กุลาคุณฺฐิกชาโตติปิ
 ปาโล, ที. มหา. ๑๐/๖๕ องฺเก เจว,
 ส. นิ. ๑๖/๑๑๑ องฺเก. จ ตทฺฐสฺกถาส
 จ ปสฺสิตพฺพ.

^๓ อี. กิณฺจิก.   ^๔ ฉ. กุลา.

^๕ ( ) เขตฺถนฺตรปาสา ฉ. โปตฺถเก
 น ทิสฺสนฺติ.

ตทุภยปิ อากุฬิ อคุเคน วา อุกั,
 มูเลน วา มูลิ สมานนตุ ทุกุกรนตุ
 ปุริมนเยเนว โยเชตพพิ. มุชชปพช-
 ฎโตติ มุชชติณ วिय ปพชติณ วिय จ ฎโต
 มุชชติณปพชติณสทิสโส ชาโต. ยถา
 ตานิ ติมานิ โกฎฏทวา โกฎฏทวา
 กตรชชช ชินณกาเล กตถจิ ปติคั
 คเหตุวา เตสั ติมานัน "อิทึ อุกักั อิทึ
 มุลง"ติ อคุเคน วา อุกักั, มูเลน
 วา มูลิ สมานนตุ ทุกุกรั, ทปิ ปจุจตุค-
 ปุริสกาเร สตุวา สกุกา ภเวชช อชุ
 กาคั, จเปทวา ปน เทว โพิธิสตุเต
 อญโย สตุโต อตุตโน ฐมมตาย
 ปจุจยการิ อชุ กาคั สมตโถ นาม
 นตุถิ. เอวมยิ โลโก ปจุจยการิ
 อชุ กาคั อสกโกนุโต ทวาสนุจิสทิจิต-
 วเสเนว คณสิชาโต ทตุวา อปายิ
 ทุกุกติ วินิปาติ สัสาริ นาทิวตุตติ.

คุณา, รังของนางนกนั้น". พึงประกอบ
 ตามนัยก่อนนั้นแหละว่า ความยุ่งทั้ง ๒
 ประการนั้น เมื่อจะทบปลายก็ปลาย, หรือ
 ตนกับตนให้เสมอกัน เป็นสิ่งที่กระทำไดยาก.
 บทว่า มุชชปพชฎโต (แปลว่า นุ่งนั่งคั่ง
 หนาปลองหนาหมุงกระตาย) ความว่านุ่งนั่ง
 เป็นเหมือนหนาปลอง และเหมือนหนาหมุง
 กระตาย คือเป็นเช่นกับหนาปลอง และหนา
 หมุงกระตาย. เชือกที่เขาเอาหนาเหล่านี้
 มาทาบ ๆ ทำไว้ ในเวลาเก่าแล้ว ก็จะร่วง
 หล่นไปในที่บางแห่ง การจะเก็บมาทาบปลาย
 กับปลาย, หรือตนกับตน หนาหนาเหล่านั้น
 ให้เสมอกันว่า "นี่เป็นปลาย นี่เป็นตน"คั่งนี้
 เป็นสิ่งที่กระทำไดยาก, เชือกนั้นผู้ทำหน้าที่
 สางตายเท่านั้นจึงจะสามารถกระทำให้ตรง
 ไตฉันใด, อันสัตว์อื่น เว้นพระโพธิสัตว์ ๒
 จำพวก ที่ชื่อว่าสามารถจะกระทำปัจจัยการ
 ให้ตรงได้ ตามธรรมชาติของตนย่อมไม่มี.
 โลกนี้ก็เป็นเหมือนคั่งนั้น เมื่อไม่สามารถจะ

๕๓๐ ม.๗.๑.๕๓๐

คุณสำเร็จ - คุณมาลี มบุญผล
 อธิศส่วนกุศลให้แด่ คุณพ่อบุญส่ง-คุณแม่บุญศรี มบุญผล

กระทำปัจฉายการให้ตรงได้ ก็เกิดเป็นปม
ด้วยอำนาจทีฐิ ๖๒ ประการ นั้นเที่ยว ย่อม
ไม่วาง อบรม ทุกคติ วินิบาต สงสาร ไปได้.

ตตถ อปาโยติ นิรโย ติรจฺจนโยนิ
เปตฺติวิสโย อสุรกาโย. สพุเพปิ ติ
เต พุทธิสงฺฆาตฺส^๑ อายสฺส อภาวโต
"อปาโย"ติ วุจฺจนฺติ. ตถา ทุกฺขสฺส
คติภาวโต ทุกฺคฺติ. สุขสฺส สมฺมุสฺสยโต
วินิปตฺตตฺตา วินิปาโต.

อิตโร ปน :

ขณฺธานํ จ ปฏฺิปาฏฺิ
ธาคฺคฺอายตนาณํ จ
อพฺโพจฺฉินฺนํ วตฺตมาณํ^๒
สํสาโรติ ปวฺจฺจติ.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อบาย
ได้แก่ นรกกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เปตวิสัย
อสุรกาย. ก็สภาพเหล่านั้นทั้งหมด เรียกว่า
"อบาย" เพราะไม่มีอายะ กล่าวคือ
ความเจริญ. อนึ่ง ชื่อว่า ทุกฺคฺติ เพราะเป็น
ทางไปของทุกข์. เรียกว่า วินิบาต เพราะ
ตกลงให้พ้นจากกองแห่งความสุข.

ส่วนสภาวะนอกนี้ :

เรียกว่า สงสาร เพราะล้าค้ำแห่ง
ชั้นธาคฺคฺและอายตนะ ที่เป็นไปอยู่ไม่
ขาดสาย.

^๑ ฉ. วทฺธิสงฺฆาตฺส.

^๒ ฉ. วตฺตมานา.

เบื้องต่ำและเบื้องบน ในอารมณฺ์ทั้งหลาย มีรูปเป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชฎา, โลกสันนิวาสนันชฎาคือราคะ โทสะ โมหะ นั้นเกี่ยวพันไว้. อธิบายว่า กอไฟเป็นต้น อันชฎาแห่งไฟเป็นต้นเกี่ยวพันไว้ฉันใด, โลกนี้ ก็ถูกชฎานั้น เกี่ยวพันรั้งรัดประสานไว้แล้ว ฉะนั้น. คำว่า ผู้สร้างชฎา ไตแก่ สาบคือตัด ทำลายชฎาอันเกี่ยวพันโลก ซึ่งประกอบด้วย ธาตุทั้ง ๓ ตั้งอยู่อย่างนี้ ๆ.

ตณฺหาสงฆมาภูปะปฏิมุกโก ตณฺหา
 เอว อพฺโพจฺจินฺนํ ปวตฺตติโต
 สงฺฆมฺปิ ตณฺหา สงฺฆมาภูติ ตณฺหาสงฺฆมาภู,
 ตสฺมี ตณฺหาสงฺฆมา ภู ปฏิมุกโก
 อนุปวิญฺโจ อนุโตคฺคโตติ ตณฺหาสงฺฆมาภู-
 ปฏิมุกโก. ตณฺหาชาเลน โอดตโต^๑
 ตณฺหา เอว ปุพฺเพ วุตฺตนเยน
 สํสิพฺพิตฺตฺว เจน^๒ ชาลนฺติ ตณฺหาชาล,

บทว่า ตณฺหาสงฆมาภูปะปฏิมุกโก ความว่า ตณฺหานันแผละชื่อว่า สงฆมาภู ควบความ หมายถึง ชั้ช้อน เพราะเป็นไปไม่ขาดสาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตณฺหาสงฆมาภู, โลกสันนิวาสนุกสวมนไว้ คือ เข้าไป ไตแก่ ไปในภายใน ในกองตณฺหานัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตณฺหาสงฆมาภูปะปฏิมุกโก แปลว่า ถูกกดไว้ในกองตณฺหา. บทว่า ตณฺหาชาเลน

^๑ ส. โอดตโต. ^๒ ฉ. สํสิพฺพนฺน เจน.

คุณเทียม โชควัฒนา
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

เตน ตณฺหาชาเลน โอตฺถโฏ สมนฺตโต
 ฉาติโต ปลิเวสิโต. ตณฺหาโสเตน
 วุญฺหิตฺติ ตณฺหา เอว สํสาเร
 อากทฺตณฺญเจเน โสโตติ ตณฺหาโสโต,
 เตน ตณฺหาโสเตน วุญฺหิตฺติ อากทฺตณฺญิตฺติ.
ตณฺหาสยโฆชเนน สยฺญุตฺโตติ^๑ ตณฺหา
 เอว โลกํ วัฏฏสุมิ สํโยชนฺโต
 พนฺธนฺโต สํโยชนนฺติ ตณฺหาสํโยชนํ,
 เตน ตณฺหาสํโยชเนน สยฺญุตฺโต พทฺโธ.
ตณฺหานุสฺเยน อนุสโฏติ ตณฺหา เอว
 อนุสยณฺญเจเน อนุสโยติ ตณฺหานุสโย,
 เตน ตณฺหานุสฺเยน อนุสโฏ อนุคฺโต
 ภาษคฺโต.

โอตฺถโฏ(แปลว่าโลกถูกข้ายตัณหาครอบไว้)
 ความว่า ตัณหานั้นแหละ ชื่อว่า เป็นข้าย
 วยความหมายว่า ประสานไว้ตามนัยกั
 กล่าวแล้วในเบื้องต้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
 ตณฺหาชาล(แปลว่าข้ายตัณหา), โลกถูกข้าย
 ตัณหานั้นครอบไว้ คือปิดไว้ แวดล้อมไว้โดย
 รอบ. สอนบทว่า ตณฺหาโสเตน วุญฺหิตฺติ
 (แปลว่า โลกถูกกระแสนตัณหาพัดมา) ความ
 ว่าตัณหานั้นแหละ ชื่อว่า กระแส วยความ
 หมายว่า พัดมาในสงสาร เพราะฉะนั้น
 จึงชื่อว่ากระแสตัณหา, โลกสันนิวาสถูก
 กระแสนตัณหานั้นพัดมาคือครามา. สอนบทว่า
ตณฺหาสยโฆชเนน สยฺญุตฺโต (แปลว่า โลก-
 สันนิวาสถูกคลองขวยเครื่องคลองคือตัณหา)
 ความว่า ตัณหานั้นแหละ ชื่อว่า สยโยชน
 (เครื่องคลอง) เพราะคลองไว้ คือ ผูกไว้
 ซึ่งโลกในวัฏฏะ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าตัณหา-

^๑ อี. ตณฺหาสํโยชเนน สยฺญุตฺโต.

คุณเทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

สังโยชน์ (เครื่องคล้องคือตัณหา), โลกถูก
เครื่องคล้องคือตัณหานั้นผูกไว้. ส่องบทว่า
ตณฺหาณุสเยน อนุสฺสโณ (แปลว่าโลกสันนิวาส
ชานไปตามตัณหาสูญ) ความว่า ตัณหา
นั้นแหละชื่อว่า อนุสสัย ทั่วความหมายว่า
นอนเนื่อง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าตัณหาสูญ,
โลกสันนิวาสชานไปตามตัณหาสูญนั้น คือไป
ตามถึงความรุนแรง.

ตณฺหาสนฺตาเปน สฺนตฺตปฺปตีติ ตณฺหา
เอว ปวตฺติกาเล ผลกาเล จ โลกํ
สนฺตาเปตีติ สฺนตาโป; เตน ตณฺหา-
สนฺตาเปน สฺนตฺตปฺปตี สฺนตาปียตี.
ตณฺหาปริฬาเหน ปริทฺยหตีติ ตณฺหา
เอว พลวภูตา ปวตฺติกาเล ผลกาเล
จ สมนฺตโต ทหนฺนุเจน มหาปริฬาโหติ
ตณฺหาปริฬาโ, เตน ตณฺหาปริฬาเหน

ส่องบทว่า ตณฺหาสนฺตาเปน สฺนตฺตปฺปตี
(แปลว่า โลกสันนิวาสถูกความเรารอน คือ
ตัณหาทำให้เรารอน) ความว่า ตัณหา
นั้นแหละ ย่อมยังโลกให้เรารอนในกาลที่
เป็นไปและในกาลที่ให้ผล เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า สันตাপะ(ทำให้เรารอน), โลก-
สันนิวาสถูกความเรารอนคือตัณหานั้น ทำให้
เรารอนคือทำให้เดือดร้อน. ส่องบทว่า

๑ ปทมัทเหตฺกตฺตฺสาธนํจณฺ, "ตณฺหา-
สนฺตาโป"ติ ญตฺตตร.

ปรีทยหติ สมฺมุตโต ทยหติ? ตณฺหาปรีฟ้าเหน ปรีทยหติ (แปลว่า โลก-
ทิจฺฉิสงฆาภาทโย อิมินาว นเขน สันนิวาสุทฺถุควมรุมฺรอน คือตณฺหาแพคเผา)
 โยเชตพพา. ความว่า ตณฺหานันฺนเหละ ซึ่งมีกำลังเป็น
 ความรุมฺรอนอยางใหญ่ ทวยควมหมายว่า
 แพคเผาโดยรอบ ทั้งในกาลที่เป็นไปและใน
 กาลที่ไผล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ความ
 รุมฺรอนคือตณฺหา, โลกสันนิวาสุทฺถุควม
 รุมฺรอนคือตณฺหานันฺนแพคเผาคือเผาโดยรอบ.
กองแหงทิจฺฉิเป็นตน บัณฑิตพึงประกอบโดยนัย
 นันฺนเหละ.

อนุกโตติ อนุปฏิวิจฺโ. อนุสฺสโมติ อานฺทวิจฺโ. อภิกฺขโตติ ปิจฺฉิโต.
อภินฺทิตฺติ^๑ อภินฺทิตฺติ อภิมุขํ ภูสํ อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ
ปหาโต^๒ ทุกฺเข ปติฏฺฐิตฺติ ทุกฺเข อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ
ขนฺธปญฺจเก สุขวิปลลาเสน ปติฏฺฐิตฺติ อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ
อภินฺทิตฺติ. อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ อานฺทวิจฺโ
 คำว่า ไปตาม ไคแก เข้าไปตาม.
 คำว่า ชมชานไปเพราะชรา คือถูกชรา
 วิ่งตามไป. คำว่า ถูกพยาธิตอบงำ คือ
 ถูกพยาธิบีบคั้น. คำว่า ถูกมรณะห้าม
 ไคแก ถูกมรณะประหารเฉพาะ คือประหาร
 อยางแรงเฉพาะหนา. คำว่า ตกอยู่ใน

^๑ ฉ. ทศียติ.

^๒ ฉ. ส. อพฺภาทโต.

^๓ ฉ. ปหาโต.

คุณเทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

กองทุกข์ ไตแก่ ตึงมั่นแล้วคือยึดมั่นแล้ว
ด้วยความเข้าใจผิดในทุกข์คือในขั้น ๕ ว่า
เป็นสุข.

ตณฺหา อุทฺทิตฺติ ตณฺหา
อุลฺลงฺกมิโต. จกฺขุ หนี ตณฺหารชฺชุนา
อาวุนิตฺวา รูปนาคทฺนฺเต อุทฺทิตฺติ,
โสตาทีนึ ตณฺหารชฺชุนา อาวุนิตฺวา
สทฺทาทีนาคทฺนฺเตสุ อุทฺทิตานึ. ตํสมงฺคี-
โลกิปี^๑ อุทฺทิตฺเตยฺว นาม. ชฺรา-
ปการปริกฺขิตฺโต อนตฺติกฺกมนีญฺญ เชน
ปการภูตาย ชฺราย ปริวาริตฺโต.
มจฺจุปาเสน ปริกฺขิตฺโต ทุมฺโมจนีญฺญ เชน
ปาสฺสุเตน มร.ณฺน พฺทฺโร.
มหาพนฺธนพฺทฺโร ตี พฺทฺหตฺตา ทฺจฺเจตฺตฺตา
จ มหนฺเตหึ พนฺธเนหึ พฺทฺโร. ราค-
พนฺธเนนาตี ราโค เอว พนฺธติ สํสารโต

สองบทว่า ตณฺหา อุทฺทิตฺโต (แปลว่า
โลกสันนิวาสนุกตฺตฺหาเกี่ยวไว) ความว่า
นุกตฺตฺหาคล่องไว. จริงอยู่ จักขุถูกเชือก
คือตฺตฺหาคล่องมาแขวนไวที่ไม่แขวน คือรูป,
โสตาเป็นต้น ถูกเชือกคือตฺตฺหาคล่องมาแขวน
ไวที่ไม่แขวน คือเสียงเป็นต้น. แม้โลกผู้มี
ความพร้อมเพรียงด้วยตฺตฺหานั้น ก็ชื่อว่าถูก
ตฺตฺหาแขวนไวเหมือนกัน. คำว่า ถูกกําแพง
ชฺราเวตฺลอม คือถูกชฺราอันเป็นกําแพง โดย
ความหมายว่า ทำให้กาวลวงไปไม่ได้ กัน
ไวแล้ว. คำว่า ถูกบวงมฤตฺยुकล่องไว ไตแก่
ถูกมรณะ อันชื่อว่า บวง โดยความหมายว่า
อันใคร ๆ เปลื้องไตโดยยากผูกไว้. บทว่า

^๑ อี. ตํสมงฺคีปฺคฺคโล.

คุณเทียม โชควัฒนา
อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

จลิตุ น เทตตี รากพนฺธนํ. เตน มหาพนฺธนพฺทโธ (แปลว่า ถูกเครื่องผูกใหญ่
 รากพนฺธเนน. เสเสสฺสปี เอเสว นโย. พ้นไว้) ความว่า ถูกเครื่องผูกทั้งหลายใหญ่
 กิเลสพนฺธเนนาตี วุตฺตาวเสเสน กิเลส- เพราะเหนียวแน่น และเพราะตัดไต่ยาก
 พนฺธเนน. ทฺจฺจริตพนฺธเนนาตี ติวิเชน พ้นไว้. คำว่า ถูกเครื่องผูกคือรากะ
 ทฺจฺจริตพนฺธเนน? สุจฺจริตํ ปน ความว่า รากะ นั้นแหละ ย่อมผูกไว้ คือ
 พนฺธนโมกฺขสฺส เหตุญฺจํ พนฺธนโมกฺขญฺจํ ไม่ให้เคลื่อนไปจากสังสารได้ เพราะฉะนั้น
 จ อตฺถิ. ตสฺมา ตํ น คเหตุพฺพํ. จึงชื่อว่า เครื่องผูกคือรากะ. ถูกเครื่องผูก
 คือรากะนั้นพ้นไว้. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้
 เหมือนกัน. คำว่า เครื่องผูกคือกิเลส ไต่แก
 เครื่องผูก คือ กิเลสอันหลุดจากเครื่องผูก
 ที่ไต่กลาวไว้แล้ว. คำว่า เครื่องผูกคือทฺจฺจริต
 ไต่แก เครื่องผูกคือทฺจฺจริต ๓ อย่าง. ส่วน
 สุจฺจริต เป็นเหตุแห่งการทำให้หลุดพ้นจาก
 เครื่องผูกและเป็นเครื่องแกเครื่องผูกมียู่.
 เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรยึดเอาสุจฺจริตนั้น.

๑ ฉ. ไปตฺถเก ปาโฉยํ นตฺถิ.

พุนฺธน์ โมเจตาคี ตสฺส พุนฺธน์
 โมเจตา. พุนฺธนา โมเจตาคีปิ ปาโฆ,
 พุนฺธนโต ตํ โมเจตาคี อตุโธ. มหา-
สมพาทปฏิปนฺโนติ กุสลสญฺจารปีฬเนน
 มหาสมพาทสงฺขาทํ ราคโทสโมห-
 มานทิกฺขลิกิเลสํทฺวจริตคหนํ ปฏิปนฺโน.
โอภาสํ ทสฺเสตาคี โลกียโลกุตฺตร-
 สมာธิปญฺโญภาสํ ทสฺเสตา. มหา-
ปฺลิโพเชน ปฺลิพฺพุตฺโตติ มหานิวารณเณ
 นิวุโต. มหาเลเปน วา ลิตฺโต.

คำว่า ใครอื่นนอกจากเรา ผู้จะ
แก้เครื่องผูกให้แก้โลกสันนิวาสนั้นไม่มี มี
 อธิบายดังนี้ บทว่า พุนฺธน์ โมเจตา (ผู้ที่จะ
 แก้เครื่องผูก) คือที่จะแก้เครื่องผูกแก้โลก
 สันนิวาสนั้น. บาลีเป็น พุนฺธนา โมเจตา
 ดังนี้ก็มี, ความว่า ผู้ที่จะแก้โลกสันนิวาสนั้น
 จากเครื่องผูก. คำว่า โลกสันนิวาสนั้น เดินไป
สู่ทางแคบมาก คือเดินไปสู่ขัฏฐ์ คือ ราคะ
 โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ กิเลส และ
 ทุจริต ซึ่งเรียกว่าเป็นทางแคบมาก โดย
 บีบคั้นซึ่งความสัจจรไปของกุศล. คำว่า
ใครอื่นนอกจากเราเป็นผู้ชี้โอกาส (โอกาส
 ทสฺเสตา). ไม่มี คือผู้ที่จะช่วยชี้โอกาส
 (ช่อง) คือสมาธิและปัญญา อันเป็นโลกียะ
 และโลกุตระ. คำว่า โลกสันนิวาสนั้น
ความกังวลใหญ่พัวพันไว้ คือถูกกั้นไว้ด้วย
 เครื่องกั้นใหญ่กั้นไว้. หรือถูกเครื่องฉาบ-
 ใหญ่ฉาบไว้.

คุณเทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ปฺลิวโธติ จ ราคาทิสฺสทฺตวิโธ เอว. "ตณฺหาทิสฺสทฺตวิโธ"ติ เอเก. ปฺลิวโธ
เจเตตาติ^๑ ตํ ปฺลิวโธ ฉินฺทิตา.
มหาปฺปาเตติ ปญฺจคฺติปฺปาเต, ชาตฺติชฺรา-
 มรณปฺปาเต วา. ตํ สพฺพมุขิ ทุรฺรุตฺตรฏฺเฐน
 ปฺปาโต. ปฺปาตา อุตฺตฺตาติ ตมฺหา
 ปฺปาตโต อุตฺตริตา. มหากนฺตาร-
ปฺฏิปฺนฺโนติ ชาตฺติชฺราพฺยาธิมรณ-
 โสกะปริเทวทุกฺขโทมนสฺสอุปายาสกนฺตารํ
 ปฺฏิปฺนฺโน. สพฺพมุเปตํ ทุรฺตฺติกฺกมณฺเฐน
 กนฺตารो, ตํ กนฺตารํ ตาเรตา. กนฺตารอา
 ตเรตาติปฺปาโล. มหาสํสารปฺฏิปฺนฺโนติ
 อพฺโพจฺฉินฺนํ ขนฺธสนฺตํ ปฺฏิปฺนฺโน.

คำว่า ความกังวล ได้แก่ ความกังวล ๑
 อย่าง มีรากะเป็นต้นนั่นเอง. อาจารย์พวก
 หนึ่งกล่าวว่า "ได้แก่ ความกังวล คือตัณหา
 และทิล्ली". คำว่า ผู้ตัดกังวล คือผู้ตัดความ
 กังวลนั้น. คำว่า ในแหวนใหญ่ คือในแหวน
 คือคติทั้ง ๕, หรือในแหวนคือชาติ ชราและ
 มรณะ. ทั้งหมดนั้นชื่อว่า แหวน โดยความ
 หมายว่าข้ามได้โดยยาก. คำว่า ผู้จะหลุดขึ้น
จากแหวน คือผู้ที่หลุดขึ้นจากแหวนนั้น. คำว่า
โลกสันนิवासเดินไปสู่ทางกัณดารใหญ่ คือ
 เดินไปสู่กัณดาร ได้แก่ ชาติ ชรา พยาธิ
 มรณะ โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส
 และอุปายาส. แม้ทั้งหมดนั้นชื่อว่า กัณดาร
 โดยความหมายว่า ข้ามได้โดยยาก, ผู้ที่
จะช่วยให้ข้ามพ้นกัณดารนั้น. พระบาลีเป็น
 กนฺตารอา ตเรตา ดังนี้ก็มี (แปลว่า ผู้ที่จะ
 ช่วยให้ข้ามจากกัณดาร). คำว่า โลกสันนิवास
เดินไปสู่สงสารใหญ่ คือ เดินไปสู่ขันธ-
 สันดานไม่ขาดสาย.

^๑ ฉ. เจเตตาติ.

^๒ ฉ. ตาเรตาติ วา.

คุณ เทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

สัสสารา โมเจตาติ สัสสารโต โมเจตา.
สัสสาร^๑ โมเจตาติ วา ปาโร.
มหาวิทุกเคติ สัสสารวิทุกเค.
สัสสารโรเขว หิ ทุกคมนนญเจเน วิทุกโค.
สมปริวัตตตีติ ภูสั นีวัตตตีตฺวา จรติ.
มหาปลุเลเปติ^๒ มหนุเต กามกทฺทเม.^๓
 กาโม หิ โอสีทนญเจเน ปลุเลโป.^๔
ปลิปนโนติ ลคฺโค. มหาปลุเลป-
ปลิปนโนติปิ^๕ ปาโร.

คำว่า ผู้ที่จะช่วยไพบนจากสังสาระ คือผู้ที่
 จะช่วยไพบนจากสังสาระ. อีกอย่างหนึ่ง
 บาลีว่า สัสสาร โมเจตา ดังนี้ (แปลว่า
 ไพบนสังสาระ. คำว่า(ในโลกสันนิวาสนซึ่ง
 เกิดอยู่) ในหลมใหญ่ ไคแก ในหลมใหญ่คือ
 สังสาระ. จริงอยู่ สังสาระนั้นแหละชื่อว่า
 หลม โดยความหมายว่าไปไคยาก. คำว่า
หมุนเวียนไป คือท่องเหี้ยวไป ๆ มา ๆ.
 บทว่า มหาปลุเลเป คือในเปือกตม คือ
 กามใหญ่. จริงอยู่ กามชื่อว่าเปือกตม โดย
 ความหมายว่าทำให้จมลง. บทว่า ปลิปนโน
 แปลว่า ตัดแล้ว. ปาฐะ เป็น มหา-
 ปลุเลปปลิปนโน ดังนี้ก็มี.

อพฺภาหโตติ สพฺโพปทฺทเวหิ
อพฺภาหโต. ราคคฺคินาติ รากาทโยเขว

บทว่า อพฺภาหโต แปลว่า ถูกอุบ้ทวะ
 ทุกอย่างทำหั้นแล้ว. คำว่า ไฟคือราคะ

^๑ ก. สัสสารา.

^๒ ฉ. ฮี. มหาปลิเปติ.

^๓ ฮี. มหากามกทฺทเม.

^๔ ฉ. ฮี. ปลิโป.

^๕ ฉ. ฮี. มหาปลิปปปลิปนโนติปิ.

อนุทหนฺนุเจณ อคฺคิ. เตน รากคฺคินา.
 เสเสสฺสปี เอเสว นโย. อนุตฺตโกติ
 อุกฺกเหตุวา^๑ นีโต, ชาติยา
 อุกฺกเหตุวา ชราทีอุปทฺทวาย นีโตติ
 อตฺโต. กกาโร ปเนตฺถ อนุทหนฺนุ
 ทฺทวโป. หฺนฺนติ นิจฺจมตาโณติ
 ปริตฺตายนเณ^๒ รหิโต สตตํ ปิฬียติ.
ปตฺตทณฺโฑติ ราชาทีหิ ลทฺธอาโณ.
ตกฺกาโรติ^๓ โจร. วชฺชพนฺธ-
พนฺโธติ^๔ รากาทิวชฺชพนฺธเนหิ พนฺโธ.^๕
อาฆาตนปจฺจุปฺปฏิโธติ มรณธมฺม-
 กณฺธิกฺกุจฺจัน^๕ อูเปจฺจ จิโต.

ไต่แก่ รากะเป็นต้นนั้นแหละ ชื่อว่าไฟ โดย
 ความหมายว่าตามเผา. ถูกไฟคือรากะนั้น.
 แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้. บทว่า อนุตฺตโก
 แปลว่า ถูกยกขึ้นนำไป, อธิบายว่า ถูกชาติ
 ยกขึ้นนำไปเพื่ออันตรายมีชราเป็นต้น. ก็ ก
 อักษร ในบทว่า อนุตฺตโก นี้ ฟังเห็นเป็น
 ไปในอรรถวานาสงสาร. คำว่า เดื่อตรอน
อยู่เป็นนิตย์ไม่มีอะไรต้านทาน คือ เว้นจาก
 ผู้ต้านทานโดยรอบยอมถูกบีบคั้นอยู่เป็นนิตย์.
 คำว่า ไต่รับอาชญา คือไต่รับการลงอาชญา
 จากพระราชาเป็นต้น. บทว่า ตกฺกาโร
 ไต่แก่ โจร. บทว่า วชฺชพนฺธพนฺโธ ไต่แก่
 ถูกผูกด้วยเครื่องผูก คือโทษมีรากะเป็นต้น.
 บทว่า อาฆาตนปจฺจุปฺปฏิโธ (ปรากฏ
 เฉพาะหน้าสู่ตะแลงแกง) คือเข้าไปหาสถาน
 ที่อันเป็นปม คือมรณธรรมอยู่แล้ว.

^๑ อ. อุกฺกเหตุวา อุกฺกเหตุวา.

^๒ ฉ. ปริตฺตายนเณ. ^๓ ฉ. ตกฺกาโรติ.

^๔ ฉ. ส...พฺโธ.

^๕ ฉ. มรณธมฺมคณฺธิกฺกุจฺจัน.

โกจิ พนฺธน์^๑ โมเจตา. โกจิ พนฺธนา^๒ บทตั้งว่า โกจิ พนฺธน์ โมเจตา. ปาฐะว่า
 โมเจตาตีปี ปาโจ. อนาโถติ นตฺถิ โกลิ พนฺธนา โมเจตา ดังนี้ก็มี. บทว่า
 เอตสฺส นาโถ อีสฺสโร, สยํ วา น อนาโถ มีวิเคราะห์ว่า นตฺถิ เอตสฺส นาโถ
 นาโถ (^๓) อีสฺสโรติ อนาโถ, อีสฺสโร, แปลว่า ผู้เป็นนาคะ คือเป็นอิสระ
 อสรโณติ วา อตฺโถ. ปรมการุณฺณปฺปตฺโตติ ไม่มีแก่โลกสันนิวาสนี้ เหตุนี้โลกสันนิวาสนี้
 ชราทีปฏิพาหเณ อปฺปหุตฺตาย อตีว นี้ชื่อว่า อนาโถ แปลว่า ไม่มีผู้เป็นนาคะ
 กปณฺภาวํ ปตฺโต. ตาเยตาติ รกฺขิตา. (ที่ฟัง), อีกอย่างหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า สยํ
 ตายิตาติ วา ปาโจ สุนฺทโร. น นาโถ อีสฺสโรติ อนาโถ แปลว่า โลก-
ทุกขาภิกฺขุโนติ ชาติทุกฺขาทีหิ อเนเกหิ สันนิวาสนี้ตนเองไม่ใช่ นาคะ คือไม่ใช่อิสระ
 ทุกฺเขหิ อภิกฺขุโน อภิปุยาธิโต^๔ เหตุนี้จึงชื่อว่า อนาโถ แปลว่า ไม่เป็น
 อติกรมฺปิโต^๕ จิรตฺตปีฬิโตติ ทุกฺเขเหว นาคะ(ที่ฟัง), อีกความหมายหนึ่งว่า อสรโณ
 ที่มมทฺธานํ ปีฬิโต มฺภูฏิโต. คฺธิโตติ แปลว่า ไม่เป็นสฺระณะ. บทว่า ปรมการุณ-
 เกเชน คิทฺโธ^๕ อภิชฺฌากายกนฺเณน วา ณฺปตฺโต แปลว่า โลกสันนิวาสนี้ ถึงซึ่งความ
 กนฺถิโต. นิจฺจํ ปิปาสิโตติ ปาตุํ ญฺญชิตฺตุํ เป็นกำพร้าอย่างยิ่ง ไต่แก่ ถึงความเป็นผู้

^๑ ฉ. พนฺธนา.   ^๒ ฉ. พนฺธน์.
^๓ ฉ. ( ) เอตฺถนฺตเร นสฺสทโท ทิสฺสตี.
^๔ ฉ. อติพฺยุยาธิโต อติกรมฺปิโต จ.
^๕ ธิ. วิทฺโธ.

อิจฺฉา ปิปาสา, (สา ตณฺหา เอว) ;
ตณฺหาปิปาสา ย นีรนฺตรํ ปิปาสิโต.

กำพร้ายิ่งนัก เพราะไม่สามารถในการจะ
ห้ามชราเป็นต้นได้. บทว่า ตาเยตา
แปลว่า ผู้รักษา. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า
ตายิตา ตี. บทว่า ทุกขาทฺตโน แปลว่า
ถูกทุกข์บีบคั้นแล้ว คือถูกทุกข์เป็นอันมาก
มีชาติทุกข์เป็นต้น บีบคั้นยิ่งแล้ว เบียดเบียน
ยิ่งแล้ว และทำให้หวั่นไหวยิ่งแล้ว. บทว่า
จิรตตปิพิโต แปลว่า ถูกบีบคั้นมาช้านาน
คือถูกทุกข์ทั้งหลายนั้นแหละบีบคั้นแล้ว คือ
กระทบแล้วสิ้นกาลนาน. บทว่า คติโต
แปลว่า ตัดใจ คือกำหนดแล้วด้วยความ
ตัดใจ, หรือถูกรอยแล้วด้วยอภิษฌากาย
คันถะ. คำว่า กระหายแล้วเป็นนิตย์
ความว่าปรารถนาเพื่อจะดื่มจะบริโภคน้ำชื่อว่า
กระหาย, ความกระหายนั้นก็คือตัณหา
กระหายไม่มีระหว่างด้วยความกระหาย คือ
ตัณหา.

๑ ( ) เอตฺถนฺตเร ปาฐทวํ ฉ.
ไปศฺถเกเยว ทิสฺสตี.

ปโถ วิปโถ, ตํ วิปลํ ปกฺขนฺโต^๑
 ปวิภูโจ ปฏิปนฺโนติ วิปลปกฺขนฺโต,
 มิจฺฉาปถสงฺขาคํ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปฏิปนฺโนติ
 อตุโถ.

อรรถว่า แสดงถึงการนำอรรถภาพไปในที่
 เรียบและขรุขระ. บุคคลยอมไปสู่สุคติและ
 อคติด้วยปัญญา. ท่านเมื่อจักแสดงความจริงไม่มี
 ผู้นำไปของโลกสันนิวาสนั้น เพราะมีผู้นำ-
 ทางอันถูกขจัดเสียแล้ว จึงกล่าวคำว่า ไม่มี
ผู้นำทาง, ความว่า ไม่มีผู้นำไปเลย. จึงมี
 คำอธิบายว่า ผู้นั้นจะนำโลกสันนิวาสนี้ไป
 ย่อมไม่ปรากฏ. บทว่า วิปลปกฺขนฺโต แปลว่า
 เล่นไปผิดทาง ความว่า ทางที่วิปริตหรือ
 ไม่ราบเรียบ ชื่อว่า วิปโถ, โลกสันนิวาส
 เล่นไป คือ เข้าไป เดินไปสู่ทางอันวิปริต
 หรือไม่ราบเรียบนั้น เหตุนี้ชื่อว่า วิปล-
 ปกฺขนฺโต แปลว่า เล่นไปผิดทาง, อธิบาย
 ว่า ดำเนินไปสู่มิจฉาทิฏฐิกล่าวคือทางผิด.

อณฺชสาปรทฺโธติ อณฺชเส อชฺชมคฺคสฺมี
 มชฺฉิมปฏิปทาย อปรทฺโธ วิรทฺโธ.
อริยปถํ อาเนตาคิ อริยํ อญฺจจกฺกํ

บทว่า อณฺชสาปรทฺโธ แปลว่า หลงทาง
 ความว่า พลาดไป ผิดไปในทาง คือในทาง
 ตรง ไต่แก ในมัชฌิมาปฏิปทา. คำว่า ใคร

^๑ ฉ. ...ปกฺขนฺโต.

มคฺคํ อุปเนตา ปฏิปาทยิตวา. มโหฆ-
ปกฺขนฺโต^๑ ยสฺส สํวิชฺชชฺนฺติ, ตํ
 วฏฺฏสฺมี โอนนฺตํ โอสีทา เปนฺตํ
 โอมหา, ปกฺติโอมโต มหนฺตา โอมหาติ
 มโหฆา. เต กาโมโฆ ภโวโฆ
 ทิฏฺฐโฆ อวิชฺชโฆ จตฺตูปฺเปทา. เต
 มโหฆเม ปกฺขนฺโต ปวิฏฺฐโฆติ
 มโหฆปกฺขนฺโต, สํสารสงฺฆาตํ มโหฆํ
 วา ปกฺขนฺโต.

อันจะเป็นผู้นำมาสู่ทางอริยะ ความว่า ผู้ที่
 จะเข้าไปนำ เพื่อให้เดินตรงทางอริยมรรค
 อันมีองค์ ๘. คำว่า โลกสันนิวาสน์ เล่นไปสู่ ห้วง
โอมะใหญ่ ความว่า ชื่อว่า โอมะ เพราะ
 อรรถว่า ย่อมกตคือยอมใหญ่บุคคลผู้มีกิเลส
 จมลงในวัฏฏะ, โอมะคือห้วงน้ำใหญ่กว่า
 โอมะปกติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มโหฆะ
 (โอมะใหญ่). มโหฆะนั้น ได้แก่ กาโมฆะ
 ภโวฆะ ทิฏฐโฆมะ อวิชชโฆมะ รวมเป็น
 ๔ ประเภท. โลกสันนิวาสน์ เล่นไป คือเข้า
 ไปสู่โอมะใหญ่เหล่านั้น เพราะเหตุนี้จึงชื่อ
 ว่า มโหฆปกฺขนฺโต (เล่นไปสู่โอมะใหญ่),
 อีกอย่างหนึ่ง เล่นไปสู่โอมะใหญ่ กล่าวคือ
 สังสาระ.

๑๑๘. อิทานิ เอกุตฺตริกนโย.

ตตฺถ ทวีหิ ทิฏฺฐิกเตหิ สสฺสตุจฺเจท-
 ทิฏฺฐีหิ. ตตฺถ ทิฏฺฐิเยว ทิฏฺฐิกตํ "คฺคกตํ"

๑๑๘. บัดนี้ ถึงนัยแห่งคำว่าควย

โลกสันนิวาสน์มีธรรมประกอบเพิ่มขึ้นทีละหนึ่ง
 ต่อไป. ในบรรดาบทเหล่านั้น ส่องบทว่า

^๑ ฉ. ...ปกฺขนฺโต.

BIBLIOPOLIS

มุตตคคต^๑ตีอาทีนิ วีย. คนตพพภาวโต
 วา ทิวุฉิยา กตมตตเมเวตนุติ
 ทิวุฉิคคต, ทิวุฉิสสุ คคต อิทํ ทสฺสนํ
 ทฺวาสมุฉิทิวุฉิอนุโตคคตตตติปิ ทิวุฉิคคต.
 ทฺวาสมุฉิเตสมุฉิทิวุฉิโยปิ หิ สสฺสทิวุฉิ-
 อุจฺเจททิวุฉิตี เทวว ทิวุฉิโย โหนติ.
 ตสฺมา สงฺเขเปน สพฺพา ทิวุฉิโย
 อนุโต กโรนุโต "ทฺวีหิ ทิวุฉิคเตหิ"^๒ตี
 วุตฺตํ. ปริยฺยฺยฺยฺยฺยฺยฺยฺย ปตฺโต
 สมฺทาจาร์ ปตฺโต, อูปฺปชฺชิตุ อูปฺปทาเนน
 กุสลจาร์สส^๒ คณฺมํ ปตฺโตติ อตฺถโถ.
 วุตฺตํ เหนฺ กวตฺตา "ทฺวีหิ ภิกฺขเว
 ทิวุฉิคเตหิ ปริยฺยฺยฺยฺยฺยฺยฺย เทวมนุสฺสา
 โอลียนุติ เอเก, อติธาวนุติ เอเก,
 จกฺขุมนุโต จ ปสฺสนตี"^๓ตีอาที.

ทฺวีหิ ทิวุฉิคเตหิ (แปลว่าถูกทิวุฉิทั้ง ๒)
 ความว่า สัสตทิวุฉิและอุจฺเจททิวุฉิ. ในสอง
 บทว่า ทฺวีหิ ทิวุฉิคเตหิ นั้น ทิวุฉินั้นแหละ
 ชื่อว่า ทิวุฉิคคต เหมือนคำว่า "คฺคตคคต(คฺคต)
 มุตตคคต(มุต)" เป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง เป็น
 เพียงแต่ทิวุฉิไปเท่านั้น เพราะไม่มีสิ่งที่จะ
 ฟังไป เหตุนี้จึงชื่อว่า ทิวุฉิคคต (ทิวุฉิไป),
 มีวิเคราะหฺคำว่า ความเห็นนี้ไปแล้วในทิวุฉิ
 ทั้งหมด เพราะเป็นธรรมชาติ หยั่งลงสู่
 ภายในทิวุฉิ ๖๒ เหตุนี้ จึงชื่อว่า ทิวุฉิคคต
 แปลว่า ไปแล้วในทิวุฉิครั้งนี้ก็มี. จริงอยู่ แม
 ทิวุฉิ ๖๒ หรือ ๖๓ ก็เป็นทิวุฉิ ๒ นั่นเอง คือ
 สัสตทิวุฉิและอุจฺเจททิวุฉิ. เพราะฉะนั้นว่าโดย
 ย่อ เมื่อกระทำทิวุฉิทั้งหมดไว้ใน ท่านจึง
 กล่าวว่า "ทฺวีหิ ทิวุฉิคเตหิ" ดังนี้. บทว่า
ปริยฺยฺยฺยฺยฺยฺยฺย คือถึงความกลมฺรุม ถึงความฟุ้งซัน,
 อธิบายว่า ถึงการยึดถือซึ่งความเป็นไปของ

^๑ องฺ. นวก. ๒๓/๓๘๘.

^๒ ฉ. กุสลจาร์สส, สี. กุสลวาร์สส.

^๓ ชุ. อิติ. ๒๕/๒๖๓.

บริษัทโรงงานน้ำคาลประจวบ จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กุศล ด้วยการไม่ให้เกิดขึ้น. ขอนี้ สมด้วย
พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ ดังนี้
ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์
พวกหนึ่งถูกทิสฺสุ ๒ กลุ่มรุม ยอมลาอยู่,
พวกหนึ่งยอมเล่นไปอย่างยิง, และผู้มีจักขุ
ทั้งหลายก็ยอมเห็น" ดังนี้เป็นอาทิ.

ที่นี้ ทุจฺจริเตหิติ ทิวิชกายทุจฺจริเตน

จ จตุพพิธวจิทุจฺจริเตน จ ทิวิชมนโน-
ทุจฺจริเตน จ? วิปฺปฏิปนฺโนติ วิรูป
ปฏิปนฺโน, มิจฺฉาปฏิปนฺโนติ อตุโถ.
โยเคหิ ยฺตุโตติ วฏฺฏสฺมี โยเชตีติ
โยคา, อีตฺตฺถเน วา โยคา,
เตหิ โยเคหิ ยฺตุโต สมฺปิโต.
จตุโยคโยชิตฺติ กามโยโค ภวโยโค
ทิวิชโยโค อวิชฺชาโยโคติ อิมเห
จตุหิ โยเคหิ สกฺกสฺมี โยโค^๒ วย
วฏฺฏสฺมี โยชิตฺ. ปญฺจกามกฺุณฺนิโก ราโค
กามโยโค. รูปารูปภเวสุ ฉนฺทราโค,

คำว่า (โลกสันนิวาส ปฏิบัติผิต) ด้วย
ทุจฺจริทัง ๓ คือ ด้วยกายทุจฺจริท ๓ อย่าง
ด้วยวจิทุจฺจริท ๔ อย่าง และด้วยมนโทจฺจริท ๓
อย่าง. บทว่า วิปฺปฏิปนฺโน แปลว่า ปฏิบัติ
น่าชัง (คือปฏิบัติผิตทาง), อธิบายว่า เป็น
มิจฉาทิสฺสุ. คำว่า โลกสันนิวาส ประกอบด้วย
โยคะ อธิบายว่า ชื่อว่าโยคะ เพราะ
อรรถว่า ประกอบสัตว์ไว้ในวัฏฏะ, อีก
อย่างหนึ่ง ชื่อว่า โยคะ ด้วยอรรถว่า เป็น
ความจัญไร(ความฉิบหาย), โลกสันนิวาส
ประกอบแล้ว คือ เพียบพร้อมแล้วด้วยโยคะ
เหล่านั้น. คำว่า โลกสันนิวาสถูกโยคะ ๔

๑ ฉ. โปตุถเก จ-สทฺทตฺตยํ นตุถิ.
๒ อ. คาโว.

คุณเอนก - คุณหญิงวรรณี วิทยะสิรินันท์
อุทิศให้ คุณแม่มะลิ วิทยะสิรินันท์

ฌานนิกนฺติ จ, สุตตฺตทิกฺขิตฺตสหาโต
 ราโค ภววเสน ปตฺตนา ภวโยโค.
 ทฺวาตฺถุจฺจ ทิกฺขิตฺตโย ทิกฺขิตฺตโยโค. อฏฺฐสฺสุ
 จาเนสฺสุ อญฺญาณํ อวิชฺชาโยโค. เต
 เอว จตฺตารโ พลวภูตา โอมหา,
 ทฺพฺพลภูตา โยคา.

อย่าง ประกอบไว้ ความว่า ถูกโยคะ ๔
 อย่างเหล่านี้ คือ กามโยคะ ภวโยคะ
 ทิฐิโยคะ อวิชชาโยคะ ประกอบไว้ใน
 วัฏฏะ เหมือน(โคที่เข่า) เข็มเกี่ยวไว้.
 รากะอันประกอบด้วยกามคุณ ๕ ชื่อว่า กาม-
 โยคะ. ฉันทรากะในรูปภพและอรูปภพ, และ
 ฌานนิกนฺติ ความตั้งใจในฌาน, รากะที่เกิด
 รวมด้วยสัสตทิสฺสความปรารถนา ด้วยอำนาจ
 แห่งภพ ชื่อว่า ภวโยคะ. ทิสฺส ๖๒ ชื่อว่า
 ทิสฺสโยคะ. ความไม่รู้ในฐานะทั้ง ๔ ชื่อว่า
 อวิชชาโยคะ. โยคะทั้ง ๔ เหล่านี้แหละ
 ที่มีกำลัง ชื่อว่า โอมะ, ที่อ่อนกำลัง ชื่อว่า
 โยคะ.

จตุทฺติ คนฺเดหิตฺติ ยสฺส สํวิชฺชนฺติ,
 ตํ จุติปฏิสนฺธิวเสน วฏฺฐสฺสมิ คนฺเดนฺติ
 มญฺเณตฺติ คนฺธา. เต อภิชฺฌา
 กายคนฺโถ พยาปาโท กายคนฺโถ
 สีสฺสพฺตปฺรามาโส กายคนฺโถ อิทฺ-
 สจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถติ จตฺตูปฺปะเททา.
 อภิชฺฌายนฺติ เอตาย, สยํ วา กายกัณฺเฑ
 อิทฺทํสจฺจาภินิเวสฺสกายกัณฺเฑ.

คำว่า โลกสันนิวาสนุกัณเฑ ๔ รอยไว้
 ความว่ากิเลส ชื่อว่ากัณเฑ เพราะอรรถ
 ว่ายอมรอยรัด คือ สืบต่อบุคคลผู้ที่มีกิเลสนั้น
 ไว้ในวัฏฏะ ด้วยอำนาจจิตและปฏิสนธิ.
 กัณเฑเหล่านี้มี ๔ ประเภท คืออภิชฌากาย-
 กัณเฑ พยาปาทกายกัณเฑ สีสัพตปรามาส-
 กัณเฑ อิททํสจจาภินิเวสกายกัณเฑ.

คุณเอนก - คุณหญิงวรรณ วิทยะสิริพันธ์
 อุตฺตให้ คุณแม่มะลิ วิทยะสิริพันธ์

อภิชฌายติ, อภิชฌายนมตฺตเมว วา
 เอสาติ อภิชฌา. โลโกเยว. นามกายั
 คนฺเถติ จุติปฏิสนฺธิวเสน วฏฺฐสมิ
 มฏฺฐีติ กายคนฺโถ. พยาปชฺชติ เตน
 จิตฺตํ ปุติภาวํ คจฺฉติ, พยาปาทยติ
 วา วินยาจรรูปสมฺปตฺติหิตสุขาทีนิตฺติ
 พยาปาโท. อิตฺโต พหิตฺธา
 สัมณพฺรามาหฺมานํ สีเลน สุทฺธิ วเตน
 สุทฺธิ สีลพฺพเตน สุทฺธิติ ปรามสนํ
 สีลพฺพตปฺรามาสฺ. สพฺพญฺญภาสิตํปิ
 ปฏิกุชฺชิตฺวา "สฺสสฺสโต โลโก, อิทเมว
 สจฺจํ โมฆมญฺจน" ตีอาทินา อากาเรน
 อภินิวิสตีติ อิทํสจฺจจาภินิเวโส. เตหิ
 จตุหิ คนฺเถหิ คนฺถิตฺโต, พทฺโธติ
 อตฺโถ.

ชื่อว่าอภิชฌา เพราะอรรถว่าเป็นธรรมชาติ
 เครื่องเพ่งเล็ง, หรือตัวเองเพ่งเล็ง, หรือ
 นี้เป็นเพียงความเพ่งเล็งเท่านั้น. ไต่แก
 โลภะนั้นเอง. ชื่อว่ากายกัณณะ เพราะอรรถ
 ว่าร้อยรัด ซึ่งนามกาย คือสืบทอไว้ในวฏฺฐะ
 ด้วยอำนาจจิตและปฏิสนธิ. ชื่อว่า พยาบาท
 เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องถึงความเสียคือ
 ถึงความเนาแห่งจิต, หรือเพราะอรรถว่า
 ทำวินัยอาจารย์ รูปสมบัติ ประโยชน์แก่อกุศล
 และความสุขเป็นต้น ให้ถึงความเสียไป.
 กิริยาที่สมณพราหมณ์ นอกจากพุทธศาสนา
 ยึดถือว่า ความบริสุทธิ์มีด้วยศีล ความบริสุทธิ์
 มีด้วยพรต ความบริสุทธิ์มีด้วยทั้งศีลและพรต
 ชื่อว่า สีลพฺพตปฺรามาส. การที่บุคคลปฏิเสธ
 เมฆาฆิตของพระสัพพัญญู ยึดมั่นโดยอาการ
 เป็นต้นว่า "โลกเที่ยง, นี้เท่านั้นจริง
 อย่างอื่นเปล่า" ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า
 อิทํสจฺจจาภินิเวสะ (ความยึดมั่นว่า นี้แหละ
 จริง อย่างอื่นเปล่า). โลกสันนิวาสตุก
 กัณณะทั้ง ๔ เหล่านี้ร้อยรัดแล้ว, อธิบายว่า
 ผูกแล้ว.

คุณเอนก - คุณหญิงวรรณี วิทยะสิรินันท์

อุทิศให้ คุณแม่บะลิ วิทยะสิรินันท์

จตุหิ อุปาทาเนหิตี ภูส อาทิยนุติ
 ทพหุกาหิ คณหนตตีติ อุปาทานา. เต
 กามุปาทานํ ทิฏฐุปาทานํ สีสัพพตูปาทานํ
 อตฺตวาทูปาทานนุติ จตูปปะเภทา. วตฺต-
 สงฺขาทํ กามํ อุปาทิยตีติ กามุปาทานํ,
 กาโม จ โส อุปาทานํ จาคีปิ
 กามุปาทานํ. ทิฏฐิ จ ส่า อุปาทานํ
 จาคี ทิฏฐุปาทานํ, ทิฏฐิ อุปาทิยตีติปิ
 ทิฏฐุปาทานํ. "สสฺสโต อตฺตา จ โลโก
 ๑ จา"ติอาทีสุ หิ ปุริมทิฏฐิ อตฺตรทิฏฐิ
 อุปาทิยตี. สีสัพพตํ อุปาทิยตีติ
 สีสัพพตูปาทานํ, สีสัพพตํ จ ตํ อุปาทานํ
 จาคีปิ สีสัพพตูปาทานํ. โคสิลโควตาทีนิ
 หิ เอวํ วิสุทฺธิตี อภินิเวสโต สยเมว
 อุปาทานานิ. วทนุติ เอเตนาติ วาโท,
 อุปาทิยนุติ เอเตนาติ อุปาทานํ. ก็
 วทนุติ, อุปาทิยนุติ วา ? อตฺตานํ.
 อตฺตโน วาทูปาทานํ อตฺตวาทูปาทานํ,
 อตฺตวาทมตฺตเมว วา อตฺตาตี อุปาทิยนุติ

คำว่า โลกสันนิวาสัยัตถ์นั้นด้วยอุปาทาน ๔ อธิบายว่า ชื่อว่า อุปาทาน เพราะอรรถว่า ยึดมั่นแรง ความว่า ถ้อยคำมั่นคง. อุปาทานเหล่านั้นมี ๔ ประเภท คือ กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สีสัพพตูปาทาน อตฺตวาทูปาทาน. ชื่อว่ากามุปาทาน เพราะอรรถว่ายึดมั่นซึ่งกาม กล่าวคือวัตถุ, ชื่อว่ากามุปาทาน เพราะอรรถว่า กามนั้นด้วยเป็นอุปาทานด้วยก็มี. ชื่อว่า ทิฏฐุปาทาน เพราะอรรถว่าทิสฺสนั้นด้วยเป็นอุปาทานด้วย, ชื่อว่าทิฏฐุปาทาน เพราะอรรถว่า ยึดมั่นทิสฺสน์ก็มี. จริงอยู่ ทิสฺสต่อ ๆ ไปย่อมยึดมั่นทิสฺสแรก ๆ เช่นในพระบาลีว่า "อตฺตาและโลกเที่ยง"ดังนี้ เป็นต้น. ชื่อว่าสีสัพพตูปาทาน เพราะอรรถว่า ยึดมั่นศีลพรต, ชื่อว่าสีสัพพตูปาทาน เพราะอรรถว่า ศีลพรตนั้นด้วย เป็นอุปาทานด้วยดังนี้ก็มี. จริงอยู่ เมื่อบุคคลยึดมั่นศีลคือปกคิของโค วัตรคือข้อปฏิบัติของโค เป็นต้นว่า ความบริสุทธิ์ยอม

๑ ชุ. ป. ๓๑/๒๓๗, (ภูมิพโลภิกขุ. ๑/๒๕๔.)

เอเตนาติ อุตตวาทุปาทานัง. จเปตฺวา
 อีมา เทว ทิฏฺฐิโย สพุทฺธาปิ ทิฏฺฐิ
 ทิฏฺฐุปาทานัง. เตหิ จตฺตฺหิ อฺปาทาเนหิ.
 ๑ อฺปาทียตีติ ภูสํ คณฺหียตีติ? อฺปาทียตีติ
 วา ปาโฆ, โลโก อฺปาทาเนหิ ตํ ตํ
 อารมฺมณํ ภูสํ คณฺหาตีติ. อตฺตฺโถ.

มีด้วยอาการอย่างนี้ จึงเป็นอุปาทานเอง
 ที่เดียว. ชื่อว่า วาทะ เพราะอรรถว่า
 เป็นเหตุกล่าว, ชื่อว่า อูปาทาน เพราะ
 อรรถว่าเป็นเหตุยึดมั่น. กล่าวอะไร, หรือ
 ยึดมั่นอะไร ? กล่าวหรือยึดมั่นอตฺตฺวา.
 การกล่าวและยึดมั่นอตฺตฺวาชื่อว่าอตฺตฺวาทุปาทาน,
 อีกอย่างหนึ่งชื่อว่าอตฺตฺวาทุปาทาน เพราะ
 อรรถว่า เป็นเหตุให้ยึดมั่นเพียงแต่ว่า
 อตฺตฺวาเท่านั้น ว่าเป็นตัวอตฺตฺวา. เว้นทีริฐ ๒
 เหล่านี้ ทีริฐทั้งหมดชื่อว่า ทิฏฺฐุปาทาน. โลก
 สันนิวาสนียึดมั่นด้วยอุปาทาน ๕ เหล่านี้.
 บทว่า อฺปาทียตีติ แปลว่า ถ้อยอย่างรุนแรง.
 อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะเป็นอฺปาทียตีติ ทั้งนี้ก็มี,
 ความว่า โลกยอมยึดถืออย่างรุนแรงซึ่ง
 อารมณฺณ ๑ ด้วยอุปาทานทั้งหลาย.

ปญฺจคฺคิตฺสมาโรโพหตี สุกฺกฏทุกฺกฏ-
 การณฺเหหิ คมฺมตฺติ อฺปสงฺกมฺมียตีติ คตฺติ,
 สโหกาสกา ขนฺธธา. นโรโย

คำว่า โลกสันนิวาสนียึดมั่น ๕ อธิบาย
 ว่า ชื่อว่าคตฺติ เพราะอรรถว่า อันสัวยอมไป
 คือยอมเข้าถึงด้วยเหตุแห่งกรรมทำไว้ดีและ

๑-๑ อ. อฺปาทียนุตฺตีติ ภูสํ คณฺหนฺตี.

ตีรจฺฉานโยนิ เปตฺติวิสโย มนุสฺสา
 เทวาทิ อีมา ปญฺจ คตฺติโย
 โวภุคฺคมนาเวน^๑ ภูตฺ อารุโหห.
ปญฺจหิ กามคฺเชหิติ รูปสทฺททกฺคณฺธรส-
 โผฏฺฐพฺพสงฺขาทเหหิ ปญฺจหิ วตฺตुकฺกาม-
 โภฏฺฐาสเหหิ. รชฺชตฺติ อโยนิโสมนสิการํ
 ปญฺจจ. ราคูปปาทเนน เตหิ รณฺชียตฺติ,
 สारตฺโต กรียตฺติ อตฺถโ. ปญฺจหิ
นึวรณฺเหหิติ จิตฺตํ นึวรณฺติ ปรีโยนณฺธนฺตฺติ
 นึวรณฺ. กามจฺฉนฺทพฺยาปาทถินมิทฺธ-
 อุตฺถจฺฉกุกฺกจฺฉวิจิจฺฉนฺทสงฺขาทเหหิ ปญฺจหิ
 นึวรณฺเหหิ. โอดฺธโฏตฺติ อฺปริโต โอดฺธโฏ
 ปิหิโต.^๒

กรรมทำไว้แล้ว, ไต่แก่มันทั้งหลายพร้อมทั้ง
 โอกาส. โลกสันนิวาสนั้นอย่างหนักแน่น
 ด้วยภาวะคือการก้าวลงสู่คติ ๕ เหล่านี้ คือ
 นรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เปตวิสัย มนุษย์
 เทวตา. คำว่า โลกสันนิวาสน์ ถูกกามคุณ
ทั้ง ๕ ให้กำหนดอยู่ ความว่า โลกสันนิวาสน์
 ถูกส่วนแห่งวัตถุกามทั้ง ๕ กล่าวคือรูป เสียง
 กลิ่น รส โผฏฐัพพะเหล่านั้น ให้กำหนดขึ้น.
 คำว่า โลกสันนิวาสน์ถูกกามคุณทั้ง ๕ ให้
กำหนดอยู่ ความว่า โลกสันนิวาสน์ถูกกาม-
 คุณทั้ง ๕ เหล่านี้ให้กำหนดอยู่ อธิบายว่า
 กระทำให้กำหนดนั้นแล้วด้วยการยังราคะให้
 เกิดขึ้น อาศัยอโยนิโสมนสิการ. คำว่า
โลกสันนิวาสน์ถูกนึวรณฺ ๕ ทวมทับไว้ ความ
 ว่า ชื่อว่า นึวรณฺ เพราะอรรถว่า กางกัน
 คือรั้งไว้ซึ่งจิต. โลกสันนิวาสน์ถูกนึวรณฺ
 ทั้ง ๕ กล่าวคือ กามฉันทะ พยาบาท
 ถินมิทฺธะ อุตฺถจฺฉกุกฺกจฺฉ และวิจิจฺฉนฺท.

^๑ ลี. คณฺชิปท. อโวภุคฺคมนาเวน.

^๒ ฉ. อฺปริโต ปิหิโต.

บทว่า โอดุตโฏ ความว่า กั้นไว้คือปิดไว้
โดยส่วนเบื้องบน.

ฉหิ วิวาทมูลเหตุ ฉหิ วิวาทสุส
มูลเหตุ. ยถา :

คำว่า โลกสันนิวาสนิวาทกันอยู่ด้วย
วิวาทมูล ๖ คือ ด้วยมูลเหตุแห่งความวิวาท
กัน ๖ อย่าง. ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ไว้ว่า :

"ฉยิมานิ ภิกขเว วิวาท-
มูลานิ. กตมานิ ฉ, อิตถ ภิกขเว
ภิกขุ โภชโน โหติ อุปนาหิ. โย
โส ภิกขเว ภิกขุ โภชโน โหติ
อุปนาหิ, โส สตฺถริปิ อคารโว
วิหริติ อปฺปติสฺโส, ฐมฺเมปิ...
สํเพปิ... สิกฺขายปิ น ปริปุรการี.
โย โส ภิกขเว ภิกขุ สตฺถริ
อคารโว โหติ อปฺปติสฺโส,
ฐมฺเม... สํเพ... สิกฺขาย น
ปริปุรการี, โส สํเพ วิวาท
ชเนติ. โย โหติ วิวาท
พหุชนาหิตาย พหุชนาสุชทาย
พหุโน ชนฺสุส อนตฺถาย อหิตาย

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย วิวาทมูล
คือมูลเหตุแห่งความวิวาท มี ๖ อย่าง
ดังนี้. ๖ อย่างอะไรบ้าง, ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ยอม
เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้. ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นใดเป็นผู้มัก
โกรธ ผูกโกรธไว้, ภิกษุนั้นยอมเป็น
ผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงแม่ในพระ-
ศาสนา, แม่ในพระธรรม... แม่ใน
พระสงฆ์... ไม่กระทำให้บริบูรณ์แม่ใน
สิกขาอยู่. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น
ใดเป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงใน
พระศาสนา, แม่ในพระธรรม...
แม่ในพระสงฆ์... ไม่กระทำให้

คุณเอนก - คุณหญิงวรรณี วิทยะสิรินันท์

อุทิศให้ คุณแม่มะลิ วิทยะสิรินันท์

ทุกชาย เทวมนุสฺसानิ. เอวรुปี
 เจ ตุมฺเห ภิกฺขเว วิวาทมฺล
 อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา
 สมนุสฺสเสยฺยาถ, ตตฺร ตุมฺเห
 ภิกฺขเว ตสฺสเสว ปาปกสฺส
 วิวาทมฺลสฺส ปหานาย วาย-
 เมยฺยาถ.

เอวรुปี เจ ตุมฺเห ภิกฺขเว
 วิวาทมฺล อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา
 วา น สมนุสฺสเสยฺยาถ. ตตฺร
 ตุมฺเห ภิกฺขเว ตสฺสเสว ปาปกสฺส
 วิวาทมฺลสฺส อายตี อนวสฺสวาย
 ปฏิปชฺเชยฺยาถ. เอวเมตสฺส
 ปาปกสฺส วิวาทมฺลสฺส ปหานิ
 โหติ, เอวเมตสฺส ปาปกสฺส

บริบูรณ์แม่ในสิกขาอยู่, ภิกษุนี้ยอม
 ยั้งความวิวาทให้เกิดขึ้น ในหมู่มสงฆ์.
 ซึ่งเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อ
 ความไม่เป็นที่สุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อ
 มิใช่ประโยชน์ เพื่อมิใช่เกื้อกูล เพื่อ
 ความทุกข์แก่ชนหมู่มากแก่เทวดาและ
 มนุษย์ทั้งหลาย. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 ถ้าพวกเธอพิจารณาเห็นวิวาทมูล(คือ
 มูลเหตุแห่งความวิวาท) เห็นปานนี้ใน
 ภายในก็ดี ในภายนอกก็ดี, ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ในข้อนั้น เธอทั้งหลายพึง
 พยายามเพื่อการละวิวาทมูลอันลามก
 นั้นเสีย.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลายไม่
 พิจารณาเห็นวิวาทมูล เห็นปานนี้ใน
 ภายในก็ดี ในภายนอกก็ดี. ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ในข้อนั้น เธอทั้งหลายก็จะ
 พึงปฏิบัติ เพื่อให้วิวาทมูลอันลามกนั้น
 นั้นแหละ ไม่ครอบงำต่อไป. การละ
 วิวาทมูลอันลามกนี้, และการที่วิวาท-
 มูลอันลามกนี้ จะไม่ครอบงำต่อไป

คุณเอนก - คุณหญิงวรรณี วิทยะสิรินันท์
 อุทิศให้ คุณแม่มะลิ วิทยะสิรินันท์

วิวาทมูลสุส อายตี อนวสุสโว
โหติ.

ปุณ จ ปรี ภิกขเว ภิกขุ มกขี
โหติ ปฟาสิ. อีสสุกี โหติ มจจรี.
สโจ โหติ มายาวิ. ปาปิจโจ
โหติ มิจฉาติฏฐิ. สนฺธิฏฐิปรามาสิ
โหติ อาธานคฺคาหิ ทุปฺปฏินิสฺสคฺคิ.
โย โส ภิกขเว ภิกขุ สนฺธิฏฐิ-
ปรามาสิ โหติ อาธานคฺคาหิ
ตุปฺปฏินิสฺสคฺคิ, โส สตุถริปิ
ฯเปฯ อายตี อนวสุสโว
โหตี"ติ?

ยอมมีด้วยประการฉะนี้.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมี
ต่อไปอีก ภิกษุเป็นผู้ลบหลู่ตีเสมอ.
เป็นผู้ริษยา มีความตระหนี่. เป็น
ผู้โอ้อวดมีมารยา. เป็นผู้มีความ
ปรารถนาลามก มีความเห็นผิด.
เป็นผู้มีความถ้อยมั่นทูลีของตน มีความ
ถือมั่น สละความเห็นของตนไต่ยาก.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นใดเป็นผู้ถ้อย
มั่นทูลีของตน ถือมั่น สละความเห็น
ของตนไต่ยาก, ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่
มีความเคารพไม่ยำเกรง แม้นในพระ-
คำสคา แม้นในพระธรรม แม้นในพระ-
สงฆ์ การละวิวาทมูลอันลามก และ
การที่วิวาทมูล อันลามกไม่ครอบงำ
ต่อไป ย่อมมีได้ ด้วยประการ
อย่างนี้" ดังนี้.

สังฆกรรมปาถกถา. ๒-๗. ๕-๖

๑ อัง. ฉก. ๒๒/๓๗๓, วิ. จ. ๖/๓๓๘,
วิ. ป. ๘/๒๓๔.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ โภธโนติ กุชฌนลกขณเณ
 โภเชน สมนนาคโต. อุปนาหิติ
 เวรอปปฏินิสฺสชฺชนลกขณเณ อุปนาเห
 สมนนาคโต. อหิตาย ทุกฺขาย
 เทวมนุสฺसानฺติ ทฺวินฺนํ ภิกฺขุณฺํ วิวาโท
 กถํ เทวมนุสฺसानํ อหิตาย ทุกฺขาย
 สํวตฺตตี^๑ ? โภสมฺพกฺกขณฺธเก^๒ วิย
 ทฺวีสุ ภิกฺขุสุ วิวาทํ อานนฺเนสุ ตสฺมิ
 วิหารเ เตสํ อนฺเตวาสิกา วิวหนฺติ,
 เตสํ โอวาทํ กณฺหนฺโต ภิกฺขุภิกฺขุณฺิสํโฆ^๓
 วิวหนฺติ, ตโต เตสํ อุปฏฺฐากา
 วิวหนฺติ. อถ มนุสฺसानํ อารกฺขเทวตา
 เทว โภฏฺฐาสา โหนฺติ. ฐมฺมวาทีนํ
 อารกฺขเทวตา ฐมฺมวาทีนโย โหนฺติ
 อฐมฺมวาทีนํ อฐมฺมวาทีนโย. ตโต
 อารกฺขเทวตานํ มิตฺตา ภูมฺมฏฺฐเทวตา
 ภิชฺชนฺติ.

ในบรรดาบทเหล่านั้น คำว่า เป็น
ผู้โกรธ คือประกอบด้วยโกรธ อันมีความ
 โกรธเป็นลักษณะ. คำว่า ผู้โกรธไว คือ
 ประกอบด้วยอุปนาหะ อันมีการไม่สละเวร
 เป็นลักษณะ. คำว่า เพื่อมิใช่ประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดา และมนุษย์ทั้ง
หลาย ความว่า มีคำถามว่า การวิวาทของ
 ภิกษุ ๒ รูป จะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์
 เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลายอย่างไร ? ตอบว่า เมื่อภิกษุ ๒ รูป
 ถึงการวิวาทกันเหมือนอย่างในคัมภีร์โกสัม-
 พิกขันธกะ อันเตวาสิกของภิกษุ ๒ รูปนั้น
 ในวัดนั้น ก็พลอยวิวาทกันไปด้วย, ภิกษุ-
 สงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ ผู้รับโอวาทของอันเตวาสิก
 เหล่านั้นก็ยอมวิวาทกัน, แต้นั้นแม่อุปัฏฐาก
 ของภิกษุเหล่านั้นก็ยอมวิวาทกัน. ลำดับนั้น
 พวกอารักขเทวดาของมนุษย์ทั้งหลาย ก็แตก
 เป็น ๒ ส่วน. อารักขเทวดาของฝ่าย

^๑ ฉ. สํวตฺตตีตี ?

^๒ วิ. มหา. ๕/๓๑๒ โภสมฺพิกฺกขณฺธเกตีปี
 ปาโล. ^๓ ฉ. ภิกฺขุณฺิสํโฆ, สี. ภิกฺขุสํโฆ.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธรรมวาทีก็เป็นพวกธรรมวาที ของฝ่าย
อธรรมวาทีก็เป็นพวกอธรรมวาที. แต่นั้น
ภุมมัญญูเทวดาทิ้งหลาย ผู้เป็นมิตรของ
อารักขเทวดาทิ้งหลายก็ยอมแตกกัน.

เอวี่ ประมุขปราชญ์ ยาว พุทธิมโลกา
จเปตวา อริยสาวเก สัพพะ
เทวมนุสสา เทว โกฎจาสา โหนติ.
ธมฺมวาทีหิ ปน อธมฺมวาทีโนว พุทฺธา
โหนติ. ตโต ยํ พุทฺธาเกหิ กหิตํ, สัพฺพิ
ตํ สจฺจนฺติ ธมฺมํ วิสฺสชฺชเชตฺตวา พุทฺธรา
อธมฺมํ กณฺหนฺติ. เต อธมฺมํ ปุรฺกชฺชตฺตวา
วิหรนฺโต อปาเยสุ นิพฺพุตฺตนฺติ. เอวี่
ทวิณฺณํ ภิกฺขุณฺณํ วิวาโท เทวมนุสฺसानํ
อหิตาย ทุกฺขาย โหติ. อชฺฉตฺตํ วาติ
คฺคฺมฺหากํ อพฺภนฺตรปรีสาช วา. พหิตฺธา
วาติ ปเรสํ ปรีสาช วา. มกฺขีติ ปเรสํ
คฺคฺมฺมกฺขณฺลกฺขณเณน มกฺขเณ สมนฺนาคโต.
ปฟาสิติ ยุกฺคฺคาหฺลกฺขณเณน ปลาเสน
สมนฺนาคโต. อิสฺสุกฺกีติ ปเรสํ
สกฺกาธาทีอิสฺสาชนฺลกฺขณาย อิสฺสาช
สมนฺนาคโต.

เทวดาและมนุษย์ทั้งปวง ตลอดถึงพรหมโลก
เว้นพวกพระอริยสาวก ก็ยอมแตกเป็น ๒
ส่วนโดยสลับ ๆ กันฉะนี้. ก็พวกอธรรมวาที
มีมากกว่าพวกฝ่ายธรรมวาที. ลำคั้งนั้น
พวกที่มากกว่าก็ยอมถือแต่ธรรม สละธรรม
เสียว่า สิ่งทีพวกคนหมู่มากถือเอาแล้วนั้น
ทั้งหมดจริง. พวกเหล่านั้นมุ่งอธรรมเป็น
เบื้องหน้าอยู่ก็ยอมบังเกิดในอบายทั้งหลาย.
ความวิวาทกันของภิกษุ ๒ รูป ยอมเป็นไป
เพื่อมิใช่ประโยชน์แก่อกุล เพื่อความทุกข์แก่
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอย่างนี้. คำว่า
ในภายใน คือ ในบริษัทภายในของท่าน
ทั้งหลายก็ดี. คำว่า ในภายนอก คือในบริษัท
ของพวกเหล่าอื่นก็ดี. คำว่า เป็นผู้ลบล้าง
คือประกอบด้วยมักชะ อันมีการลบล้างคุณ
ของผู้อื่นเป็นลักษณะ. คำว่า ตีเสมอ คือ
ประกอบด้วยปลาสะ อันมีการแข่งขันเป็น

สังฆกรรมปาสาสิน. ๒-๗. ๕-๖

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มัจฉริตี อวาสมัจฉริยาทีหิ ปญจหิ
 มัจฉริเยหิ สมนุภาคโต. สโจติ
 เกราฎโก. มายาวีติ กตปาปป-
 ปฏิจฉาทโก. ปาปิจโจติ อสนุต-
 สมภาวนิจจโก ทุสสีโล. มิฉฉาทิฏฐีติ
 นตถิกวาที อเหตุกวาที อกิริยวาที.
สนธิฏฐิปรามาสีติ สยัม ธิฏฐิเมว
 ปรามาสตี. อาชานกคาหีติ ทพฺพคคาหี.
 ทุปฺปฏินิสฺสคฺคีตี น สกฺกา โหติ คหิตฺ
 วิสฺสชฺชา เปคฺคํ. ชุพฺพทวตฺตวิภงฺเก ปน
 "ตตฺถ กตมานิ ฉ วิวาทมูลานิ, โภโธ
 มกฺโข อีสฺสา สาเจยฺยํ ปาปิจฉตา
 สนฺธิฏฐิปรามาสิตา. อิมานิ ฉ
 วิวาทมูลานี"ตี ปธานวเสณ เอเกโกเยว
 ธมฺโม วุคฺโต.

ลักษณะ. คำว่า เป็นผู้ริษยา คือประกอบ
 ด้วยอิจฉานมีความริษยาสักการะของคนอื่น
 เป็นต้น เป็นลักษณะ.

คำว่า มีความตระหนี่ คือประกอบด้วย
 มัจฉริยะทั้ง ๕ มีอวาสมัจฉริยะ เป็นต้น.
 คำว่า เป็นผู้โอ้อวด คือเป็นผู้ตกไปในฝักฝ่าย
 แห่งความหลงกลวง. คำว่า มีมารยา คือ
 ปกปิดความชั่วที่ตนกระทำไว้. คำว่า เป็น
คนปรารถنالามาก คือเป็นคนปรารถนา
 ความสรรเสริญคุณ ที่ไม่มีอยู่ในตนเป็นคน
 ทูศีล. คำว่า มีความเห็นผิด คือเป็น
 นัตถิกวาที (ถือลัทธิว่าไม่มีอะไร) เป็น
 อเหตุกวาที (ถือลัทธิว่าไม่มีเหตุ) เป็น
 อกิริยวาที (ถือลัทธิว่าสิ่งทั้งหลายเป็นอัน
 ไม่ได้กระทำ). คำว่า ถ่อมมันทีริษของตน
 คือถ่อมมันทีริษตนเองนั่นเอง. คำว่า ถ่อรรัน
 คือถ่อมมันคง. คำว่า สละความเห็นของตน
ไต่ยาก คือใคร ๆ ไม่อาจที่จะให้สละ

๑ อภ. วิ. ๓๕/๕๑๓.

ความยึดถือ. ส่วนในคัมภีร์ขุททกวัตถุวิงค์
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมะแต่ละอย่างๆ
 คว้ยอำนาจที่เป็นประธานว่า "วิวาหมุล
 ๖ ประการ ในข้อนั้นเป็นไฉน, คือโกรธะ
 (ความโกรธ) มกฺขะ (ความลบหลู่) อีสสา
 (ความริษยา) ส่าเรฺฐยยะ (ความโอ้อวด)
 ปาปิจจตา(ความปรารถนาลามก) สันธิลฺลิตฺติ-
 ปรามาสิตา(ความยึดมั่นความเห็นของตน).
 อุกกรภิกษุทั้งหลาย วิวาหมุล ๖ เหล่านี้"
 ดังนี้.

ฉนฺทึ ตณฺหาภาเยหิตฺติ "รูปตณฺหา
 สทฺทตณฺหา คณฺธตณฺหา รสตณฺหา
 โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฐมฺมตณฺหา"^๑ วุตฺตทาหิ
 ฉนฺทึ ตณฺหาหิ. ตตฺถ ยสฺมา เอเกกาเยว
 ตณฺหา อเนกวิสยตฺตทา เอเกกสฺมีปิ
 วิสเย ปุณฺปุณฺนี อูปตฺตติโต อเนกา
 โหนฺติ, ตสฺมา สฺมุทฺทฺเจเน กายสทฺเทน
 โยเชตฺวา ตณฺหากายาติ วุตฺต.

บทว่า ฉนฺทึ ตณฺหาภาเยหิตฺติ แปลว่า
 คว้ยตัณหาภาวะ ๖ อย่าง ที่ตรัสไว้ว่า
 "รูปตัณหา สทฺทตัณหา คณฺธตัณหา รสตัณหา
 โผฏฺฐพฺพตัณหา ฐมฺมตัณหา". ในบรรดาตัณหา
 ทั้ง ๖ นั้น ตัณหาแต่ละอย่าง ๆ มีเป็น
 จำนวนมากเพราะเกิดขึ้นบ่อย ๆ ในอารมณ์
 แมแต่ละอย่าง ๆ เพราะมีอารมณ์เป็นอันมาก,
 เพราะฉะนั้น ท่านประกอบด้วยกายศัพท์ ซึ่ง

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๕๑๔.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
 ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สังฆกรรมปาสาณิน. ป-ท. ๕-๖

ตณฺหากายาติ วุตฺเตปิ ตณฺหา เอว.
รชชตีติ สยํ อารมฺมเณ รชชตี,
 สารตฺโต โหติ.

เมื่อรรถว่าประชุมแล้ว กล่าววาทัณฺหากายา.
 แม่เมื่อกล่าววาทัณฺหากายา ก็คือตณฺหา
 นั้นเอง. บทว่า รชชตี แปลว่า ย่อมกำหนด
 คือกำหนดนั้กแล้วในอารมณด้วยตนเอง.

ฉหิ ติฏฺฐิกเตหิติ สัพฺพาสวสฺสฺสฺเต
 วุตฺเตหิ. วุตฺตํ หิ ตตฺถ :

สองบทว่า ฉหิ ติฏฺฐิกเตหิ ความว่า
 ถูกทิลฺล ๖ ที่ใดกล่าวแล้วในสัพฺพาสวสฺสฺสฺตร.
 จริงอยู่ ในสัพฺพาสวสฺสฺสฺตรนั้นตรัสไว้ว่า :

"ตสฺส เอวํ อโยนิโส
 มนสิโกโรโต ฉนฺนํ ติฏฺฐินํ อณฺเฏตรา
 ติฏฺฐิ อูปฺปชชตี. 'อตุถิ เม อตุตา'ติ
 วา อสฺส^๑ สจฺจโต เถตโต ติฏฺฐิ
 อูปฺปชชตี, 'นตุถิ เม อตุตา'ติ
 วา อสฺส สจฺจโต เถตโต ติฏฺฐิ
 อูปฺปชชตี, 'อตุตฺนาว อตุตฺนํ
 สณฺขานามิ'ติ วา อสฺส สจฺจโต
 เถตโต ติฏฺฐิ อูปฺปชชตี, 'อตุตฺนาว

"เมื่อบุคคลนั้น มนสิการอยู่โดย
 อุบายอันไม่แยบคายอย่างนี้ บรรดา
 ทิลฺลทั้ง ๖ อย่าง ทิลฺลอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ย่อมเกิดขึ้น. ทิลฺลย่อมเกิดขึ้นโดยจริง
 โดยมั่นคงแก่บุคคลนั้นว่า 'อตุตา
 ของเรามีอยู่' ทั้งนี้บ้าง, ...ว่า
 'อตุตาของเราไม่มีอยู่' ทั้งนี้บ้าง,
 ...ว่า 'เรายอมจำอตุตาควยอตุตา
 นั้นเอง' ทั้งนี้บ้าง, ...ว่า 'เรา

^๑ วาสฺสาติปิ ปาโล.

อนตฺตานํ สณฺชานามิ'ติ วา
 อสฺส สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ
 อุปฺปชฺชติ, 'อนตฺตนา ว อตฺตานํ
 สณฺชานามิ'ติ วา อสฺส สจฺจโต
 เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, อถวา
 ปนสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ โหติ 'โย
 เม อัยํ อตฺตา วโท' เวเทยโย
 ตตฺร ตตฺร กลฺยาณปาปกานํ
 กมฺมานํ วิปากํ ปฏิสฺสเวเทติ,
 โส จ โข ปน เม อัยํ อตฺตา
 นิจฺโจ ชฺชว สสฺสโต อวิปริณาม-
 ธมฺโม สสฺสตีสมํ ตถเวจฺจ สสฺสตี'ติ"^๒.

ตตฺถ อตฺถิ เม อตฺตาติ สสฺสตีทิฏฺฐิ
 สพฺพกาเลสฺสุ อตฺตโน อตฺถิตํ คณฺหาติ.
 สจฺจโต เถตโตติ ภูตโต จ ธีรโต
 จ, "อิทํ สจฺจนุ"ติ สฺกุญฺญ ทพฺพภาเวนาติ
 วุคฺคํ โหติ. นตฺถิ เม อตฺตาติ

'ยอมจำนนตาคด้วยอัตตานั่นเอง' ดังนี้
 บาง, ...ว่า 'เรายอมจำอัตตา
 ด้วยอนัตตานั่นเอง' ดังนี้บ้าง, อีก
 ประการหนึ่ง ที่ลึกลับมีแก่บุคคลนั้น
 อย่างนี้ว่า 'อัตตาผู้พุดผูดเสวยของ
 เรานี้ใด ย่อมเสวยวิบากแห่งกรรม
 ทั้งหลายทั้งค้ำทั้งชั่วในที่นั้น ๆ, ก็อัตตา
 ของเรานี้มันแล เทียง ยั่งยืน มันคง
 มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จัก
 ตั้งอยู่อย่างนั้นนั่นเทียว เสมอกับสิ่ง
 ที่มีความยั่งยืน" ดังนี้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อัตตา ของ
เรามีอยู่ ความว่า สัสตที่ลึกลับยึดถือความ
 มีอยู่แห่งอัตตาในกาลทุกเมื่อ. บทว่า สจฺจโต
เถตโต แปลว่า โดยจริง และโดย
 มันคง, มีคำอธิบายว่า โดยภาวะที่มันคง

^๑ ปาฬีย์ "อตฺตาว เวเทยโย"ติ ทิสฺสติ.

^๒ ม. ม. ๑๒/๑๔.

อุจฺเจตทิสฺส สโต สตุตฺตสฺส ตตฺถ ตตฺถ
 วิภวคฺคหณโต. อถวา ปุริมา ปุริมาปิ^๑
 ตีสฺส กา เลสุ อตุถิตฺติ คหณโต สสฺสตทิสฺส,
 ปจฺจุปฺปนฺนเมว อตุถิตฺติ คณฺหนฺติ^๒
 อุจฺเจตทิสฺส, ปจฺจิมปิ อตีตนาทเตสุ
 นตุถิตฺติ คหณโต "ภสฺสมนฺตา"^๓ อาหุติโย"ติ
 คหิตทิสฺสคตฺติกานํ วิย อุจฺเจตทิสฺส.
 อตีเต เอว นตุถิตฺติ คณฺหนฺติ
 อธิจฺจุสมฺบุปฺปนฺนิกสฺส^๔ วิย สสฺสตทิสฺส.
อตุตฺตนา อตุตฺตานิ สฺสชานามิตฺติ
 สฺสชานกฺขนฺธสฺสเสน ขนฺธเอ อตุตฺตาทิ
 คเหตุวา สฺสชาย อวเสสฺสกฺขนฺธ
 สฺสชานโต อิมินา อตุตฺตนา อิมิ อตุตฺตานิ
 สฺสชานามิตฺติ โหติ.

ด้วยคำว่า "นี่จริง". คำว่า อัตตาของเรา
ไม่มี ไต่แก่ อุจฺเจตทิสฺส เพราะถือเอาความ
 ปราศจากภพในที่นั้น ๆ แห่งสัตว์ซึ่งยังมีอยู่.
 อีกอย่างหนึ่ง แมทฺธิสฺสคอนฺตน ชื่อว่า สสฺสทิสฺส
 เพราะยึดถือว่ามีอยู่ในกาลทั้ง ๓, ทิสฺสที่ถือว่า
 มีอยู่เฉพาะปัจจุบัน ชื่อว่า อุจฺเจตทิสฺส, แมทฺธิสฺส
 คอนฺหลัง ชื่อว่า อุจฺเจตทิสฺส เพราะถือเอา
 ว่าไม่มีในอดีตและในอนาคต เหมือนอย่าง
 ทิสฺสของบุคคลผู้ชื่อว่า "การบูชาทั้งหลาย
 มีเถาเป็นที่สุด" ดังนี้. ทิสฺสที่ถือเอาว่าไม่มี
 เฉพาะในอดีตชื่อว่า สสฺสทิสฺส อุจฺเจตทิสฺสของบุคคล
 ผู้มีความคิดว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นลอย ๆ.
 คำว่า เรายอมจำอัติตาคด้วยอัติตานิเอง
 ความว่า เพราะยึดถือขั้นฐว่าเป็นอัติตาค ด้วย
 คัพพ์อันเป็นประธานคือสัญญาขั้นฐ แล้วจำ
 ขั้นฐที่เหลือด้วยสัญญา จึงมีความเห็นว่าเรา
 จำอัติตานิด้วยอัติตานิ.

^๑ ฉ. อถ วา ปุริมาปิ.

^๒ อี. คหณโต.

^๓ ฉ. สี. ภสฺสมนฺตา.

^๔ ฉ. อธิจฺจุสมฺบุปฺปนฺนิกสฺส.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
 ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วรรค)

อตุตตนา อนตุตตานนฺติ สญฺญากุขนุชฺเวย
 อตุตตาคี คเหตุวา, อิตเร จตุตทาโรปิ
 อนตุตตาคี คเหตุวา สญฺญาเย เต
 สญฺชานโต เอว โหติ. อนตุตตนา
อตุตตานนฺติ สญฺญากุขนุชฺ อตุตตาคี
 คเหตุวา, อิตเร จตุตทาโรปิ อตุตตาคี
 คเหตุวา สญฺญาเย เต สญฺชานโต เอว
 โหติ. สพฺพปิ สสุสฺสจฺจเฉททิฏฺฐิโยว.
วโท เวเทยโยตีอาทโย ปน
 สสุสฺสทิฏฺฐิยา เอว อภินิเวสาการา.
 ตตุถ วทตีติ วโท, วจิกมฺมสฺส
 การโกติ วุตฺตํ โหติ. เวทยตีติ
เวเทยโย, ชานาติ ออนุภวติ จาติ
 วุตฺตํ โหติ.

คำว่า เราขอมจำอนัตตาควยอนัตตานั้นเอง
 ความว่า เพราะยึดถือสัญญาชั้นนั้นเองว่า
 เป็นอนัตตา, ยึดถือชั้นอีก ๔ นอกนั้นว่าเป็น
 อนัตตาแล้วจำชั้นทั้ง ๔ เหลานั้น ด้วยสัญญา
 จึงมีความเห็นอย่างนี้. คำว่า เราขอม
จำอนัตตาควยอนัตตานั้นเอง ความว่า เพราะ
 ยึดถือสัญญาชั้นว่าเป็นอนัตตา, ยึดถือชั้น
 ทั้ง ๔ นอกนั้นว่าเป็นอนัตตา แล้วจำชั้นทั้ง ๔
 เหลานั้นด้วยสัญญา จึงมีความเห็นอย่างนี้.
 ความเห็นทั้งหมดเป็นสัสตทิลฺลิตฺฐิและอุจเฉททิลฺลิตฺฐิ.
 ส่วนวาทะว่าผู้พูดผู้เสวยเป็นต้น เป็นอาการ
 ยึดมั่นของสัสตทิลฺลิตฺฐินั้นเอง. ในสองบทนั้น
 ชื่อว่า ผู้พูด เพราะอรรถว่า กล่าว, มีคำ
 อธิบายว่า ผู้กระทำจักรกรรม. ชื่อว่า ผู้เสวย
 เพราะอรรถว่า เสวย, มีคำอธิบายว่า
รู้และเสวย.

ก็ เวเทติ ? ตฺตฺร ตฺตฺร กลฺยาณปาปกาณ
กมฺมาน วิปาก ปฺภิสฺสเวเทติ. ตฺตฺร
ตฺตฺร เตสุ เตสุ โยนิคตฺติจิตฺตินิवास-

ถามว่า เสวยอะไร ? ตอบว่า เสวยวิบาก
แห่งกรรมทั้งหลาย ทั้งดีทั้งชั่วในที่นั้น ๑.
 สองบทว่า ตฺตฺร ตฺตฺร เทากับ เตสุ เตสุ

นิกาเยสุ อารมฺมเณสุ วา. นิจฺโจติ
 อูปาทวยรหิโต. อฺโหวติ ติโร
 สารภูโต. สฺสฺสโตติ สพุพกาลิโก.
อวิปริณามธฺโมติ อตฺตโน ปกฺติภาวํ
 อวิชนธฺโม, กกณฺณโกวีย นานปฺปการตํ
 นาปชฺชติ. สฺสฺสตีสมฺนติ จนฺทสุริย-
 สมฺพุทธมหาปจฺวีปพุพตา โลกโวหาเรน
 สฺสฺสตีโยติ วุจฺจนฺติ. สฺสฺสตีหิ สมํ
 สฺสฺสตีสมํ. ยาว สฺสฺสตีโย ติฏฺฐนฺติ, ตาว
 ตเถว จฺสฺสตีติ คณฺหโต เอวํ ติฏฺฐิ
 โหติ.

โยค โยนิคฺติจิตินิวาสนิกาเยสุ อารมฺมเณสุ
 วา แปลว่า ในกำเนิค คติ จิตี และนิกาย
 คือที่อยู่อาศัย หรือในอารมณฺ์ทั้งหลายนั้น ๆ.
 คำว่า เที่ยง ไคแก่ เว้นจากความเกิดขึ้น
 และความเสื่อมไป. คำว่า ยั่งยืน คือมั่นคง
 เป็นสาระ. คำว่า แน่นอน คือเป็นไปตลอด
 กาลทั้งปวง. คำว่า มีความไม่แปรปรวน
เป็นธรรมดา คือมีความไม่ละปกฺติภาพของ
 ตนเป็นธรรมดา, ไม่ถึงความเป็นประการ
 ต่าง ๆ อุกกิงกา. คำว่า เสมอกับสิ่งที่มี
ความยั่งยืน ความว่า พระจันทรพระอาทิตย์
 ทะเล แผ่นดินใหญ่ และภูเขา เรียกว่า
 สฺสฺสตีโย โดยโวหารของชาวโลก. เสมอ
 ภัยสิ่งที่มีความยั่งยืน ชื่อว่า สฺสฺสตีสมํ.
 ความเห็นยอมมีอย่างนี้ เพราะยึดถือว่า
 สัตว์ตั้งอยู่อย่างนั้นนั่นเอง, トラบเทาที่
 สิ่งที่มีความมั่นคงยังดำรงอยู่.

ขุททกวัตฺถุวิภังเก ปน "ตฺตฺร ตฺตฺร
 ที่มฺรตฺตํ กลฺยาณปาปกาณํ กมฺมานํ วิปากํ

ส่วนในขุททกวัตฺถุวิภังค์ พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าโคตรสฺสตีหิ ๖ ให้ต่างกันอย่างนี้ว่า

คณะกรรณ เทพมหานคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปจฺจนุโกติ, น โส ชาโต นาโหสิ,
 น โส ชาโต น ภวิสฺสตี, นิจฺโจ ฐโว
 สฺสฺสโต อวิปริณามธมฺโมติ วา ปนฺสฺส^๑
 สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อูปฺชชตี^๒
 ฉ ทิฏฺฐิ เอว วิเสเสตฺวา วุตฺตา.

ตตฺถ น โส ชาโต นาโหสิตี
 โส อตฺตา อชาติธมฺมโต น ชาโต
 นาม, สทา วิชฺชมานเวยวาติ อตฺถโถ.
 เตนเนว อตีเต นาโหสิ, อนาคเต
 น ภวิสฺสตี. โย हि ชาโต, โส อโหสิ.
 โย จ ชายิสฺสตี, โส ภวิสฺสตีตี วุจฺจตี.
 อถวา น โส ชาโต นาโหสิตี โส
 สทา วิชฺชมานตฺตา อตีเตปิ น ชาตุ
 นาโหสิ, อนาคเตปิ น ชาตุ น
 ภวิสฺสตี. อนุสฺยา วุตฺตตฺถา.

"ความเห็นเกิดขึ้นแก่ผู้นี้โดยแน่แท้ มั่นคง
 ว่า อตฺตาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมทั้งหลาย
 ทั้งดีทั้งชั่วตลอดกาลนานในภพนั้น ๆ, อตฺตา
 นั้นไม่เกิดไม่ไค้มาแล้ว(ในอดีต), อตฺตา
 นั้นไม่เกิดจักไม่ไค้(ในอนาคต), อตฺตาเป็น
 ของเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง มีความไม่แปรปรวน
 เป็นธรรมดา" ดังนี้.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อตฺตา
นั้นไม่เกิดไม่ไค้แล้ว ความว่า อตฺตานี้
 ชื่อว่าไม่เกิดแล้ว เพราะมีความไม่เกิดเป็น
 ธรรมดา, อธิบายว่า มีอยู่ทุกเมื่อที่เดียว.
 ด้วยเหตุนี้แหละ อตฺตาจึงชื่อว่า ไม่ไค้
 แล้วในอดีต, จักไม่ไค้ในอนาคต. จริงอยู่
 อตฺตาใดเกิดแล้ว, อตฺตานี้ก็เรียกว่าไค้
 มีแล้ว. ส่วนอตฺตาใดจักเกิด, อตฺตานี้
 ก็เรียกว่าจักมี. อีกนัยหนึ่ง คำว่า อตฺตานี้
ไม่เกิด ไม่ไค้แล้ว ความว่า อตฺตานี้

^๑ ปาฬีย "วา อสฺสา"ติ ทิสฺสตี.

^๒ อภ. วิ. ๓๕/๕๑๗.

เพราะเหตุที่มีอยู่ทุกเมื่อ จึงไม่ใช่ผู้เกิด
ไม่ได้มีแล้วแต่ในอดีต, ไม่ใช่ผู้เกิด จักไม่มี
แต่ในอนาคต. อนุสัยทั้งหลาย มีรรถอันใด
กล่าวไวแล้ว.

สตฺตฺหิ สฺยโณชเนหิตี สุตฺตนิปา เต
วฺตุเตหิ. วฺตุตฺ หิ ตฺตฺถ :

คำว่า โลกสันนิวาสนุกสังโยชน์ ๑
เสียบคล่องไว ไต่แก่ สังโยชน์ที่กล่าวแล้ว
ในสตฺตนิปาต. จริงอยู่ ในสตฺตนิปาตนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า :

"สตฺตฺมานิ ภิกฺขเว สฺยโณ-
ชนานิ. กตฺมานิ สตฺต, อนุญ-
สฺยโณชนํ ปฏิมสฺยโณชนํ ทิฏฺฐิ-
สฺยโณชนํ วิจิกิจฺจนาสฺยโณชนํ
มานสฺยโณชนํ ภวราคะสฺยโณชนํ
อวิชฺชาสฺยโณชนํ. อิมานิ โข
ภิกฺขเว สตฺต สฺยโณชนานี"ติ?

ตฺตฺถ อนุญสฺยโณชนนฺตี กามราคะ-
สฺยโณชนํ. สพฺพาเนเวตานิ พนฺธนฺนฺเจเน

"ดูกรภิกษุทั้งหลายสังโยชน์ ๑
เหล่านี้. ๑ อะโรบาง, คืออนุญ-
สังโยชน์ ๑ ปฏิมะสังโยชน์ ๑
ทิฐิสังโยชน์ ๑ วิจิกิจจนาสังโยชน์ ๑
มานะสังโยชน์ ๑ ภวราคะสังโยชน์ ๑
อวิชชาสังโยชน์ ๑. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
สังโยชน์ ๑ เหล่านี้แล".

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อนุญ-
สังโยชน์ ไต่แก่ กามราคะสังโยชน์.

^๑ อัง. สตฺตก. ๒๓/๗.

สญโชนานิ.

สังโยชน์เหล่านี้ทั้งหมดที่เคียวชื่อว่าสังโยชน์
ด้วยอรรถวา ผูกไว้.

สตตฺถิ มานะ มานะ มานะ ขุททกวัตต-
วิภังเก วุตฺเตหิ. วุตฺตณฺหิ ตตฺถ :

คำว่า โลกสันนิวาส ถูกมานะ ๑
ผูกไว้ ไต่แก ถูกมานะ ๑ ผูกไว้คั้งที่ตรัสไว้
ในขุททกวัตตวิภังค์. จริงอยู่ ในขุททกวัตต-
วิภังค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า :

"มานอ อติมานอ มานาติ-
มานอ โอมานอ อธิมานอ
อัสสิมานอ มิจฺฉามานอ"ติ?

"มานะ ๑ อติมานะ ๑
มานาติมานะ ๑ โอมานะ ๑
อธิมานะ ๑ อัสสิมานะ ๑ มิจฉา-
มานะ ๑".

ตตฺถ มานอติ เสยฺยาทิวเสณ
ปุกฺกัลลํ อนามสึทฺวา ชาตฺถิอาทิสฺสุ
วตฺตฺวเสเนว อุกฺกมฺติ^๑ อติมานอติ
ชาตฺถิอาทิสฺสุ "มยา สทฺธิโส นตฺถิ"ติ
อติกกมิตฺวา อุกฺกมฺติ^๒ มานาติมานอติ
"อัยฺ ปุพฺเพ มยา สทฺธิโส, อิทานิ อหํ
เสฏฺโฐ, อัยฺ หีนตโร"ติ อูปฺปนฺนมานอ.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มานะ
ไต่แกความถือตัว ด้วยอำนาจวัตถุที่ตั้งใน
เพราะชาติเป็นต้นนั่นเอง ไม่ระบุนบุคคล ด้วย
อำนาจว่าเรามากว่าเขาเป็นต้น. คำว่า
อติมานะ ไต่แกความถือตัวเกินไปว่า "คนที่
เหมือนกับเราไม่มี" โดยชาติเป็นต้น. คำว่า
มานาติมานะ ไต่แก มานะที่เกิดขึ้นว่า "ผู้

^๑ อภ. วิ. ๓๔/๕๑๘. ^๒ ฉ. สี. อุบนฺติ.

โอมานโนติ ชาตืออาทีหิ อุตฺตานํ เหฏฺฐา
 กตฺวา ปวตฺตมาโน, ทีโหนมสุมีติ
 มาโนเยว. อธิมานโนติ อนธิคเตเยว
 จตุสจฺจชฺมเม อธิคโตติ มาโน. อยมฺปน
 อธิมาโน ปริสุทฺธสีลสฺส กมฺมฏฺฐาเน
 อปฺปมตฺตสฺส นามรูปํ ววตฺถเปตฺวา
 ปจฺจยปริคฺคเหเน วิติณฺณกฺขสฺส ติลกฺขณํ
 อาโรเปตฺวา สงฺขารา สมฺมสนฺตสฺส
 อารทฺธวิปฺสฺสกสฺส ปุณฺณชฺชนสฺส อฺปฺปชฺชติ,
 น อญฺเณสํ. อัสสิมานโนติ รูปาทีสุ
 ชนฺฺเชสุ อสฺสีติ มาโน, "อหํ
 รูปนฺ"ติอาทิวเสเน อฺปฺปนฺนมาโนติ วุตฺตํ
 โหติ. มิจฺจามาโนติ ปาปเกเน
 กมฺมาชตนาทีนา อฺปฺปนฺนมาโน.

โลกธมฺมา วุตฺตตฺถา. สฺมปฺริวตฺตตีติ
 โลกธมฺเมหิ เหตุญฺเตหิ ลากาทีสุ
 จตุสุ อนุโรธวเสเน, อลากาทีสุ จตุสุ

เสมอกฺกับเราในกาลก่อน, บัดนี้เราดีกว่า,
 ผู้นี้เร็วกว่า"ดังนี้. คำว่า โอมานะ ไต่แก
 มานะที่เป็นไปกระทำตนไว้ในที่ต่ำ โดยเหตุ
 มีชาติเป็นต้น, คือมานะว่าเราเร็วกว่าเขา
 นั้นเอง. คำว่า อธิมานะ ไต่แกมานะว่า
 เราไต่บรรลุสังขารทั้ง ๔ ที่ยังไม่ไต่บรรลุ.
 ก็อธิมานะนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุณฺณชฺชนผู้เริ่มตั้ง
 วิปัสสนา มีศีลบริสุทธิ์ ไม่ประมาทอยู่ใน
 กัมมฏฺฐาน กำหนดนามรูป มีความสงสัย
 อันข้ามพ้นแล้วด้วยการกำหนดปัจจัยพิจารณา
 สังขารยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์, มิใช่เกิดขึ้นแก่
 บุคคลเหล่านั้น. คำว่า อัสสิมานะ ไต่แก
 มานะว่า เรามีอยู่ในขั้นทั้งหลาย มีรูป
 เป็นต้น, มีคำอธิบายว่า ไต่แก มานะที่
 เกิดขึ้นด้วยอำนาจความถือตัวว่า "เราเป็น
 รูป"เป็นต้น. คำว่า มิจฺจามาเน ไต่แกมานะ
 ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุคือการงานเป็นตนอันลามก.

โลกธรรมทั้งหลาย มีอรรถดังไต่กล่าว
 ไว้แล้ว. คำว่า ยอมนเวียน ความว่า
 โลกสันนิวาสยอมกลับไปอย่างแรง อธิบาย

คณะกรรณ เทพมหานคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปฏิวิโรธวเสน ภูสํ นิวตฺตติ, ปกฺติภาวํ
ชหตีติ อตฺถโณ. มิจฺจตฺตาปิ วุตฺตตฺถา.
นียฺยาโตติ คโต ปกฺขนฺโต, อภิกฺขโตติ
อตฺถโณ.

ว่า ย่อมละปกติภาพ ด้วยอำนาจความ
ยินดีในโลกธรรมทั้ง ๔ มีลาภเป็นต้น ด้วย
อำนาจความยินร้ายในโลกธรรมทั้ง ๔ มี
ความเสื่อมลาภเป็นต้น เพราะโลกธรรม
ทั้งหลายอันเป็นเหตุ. แม้จฉัตตะทั้งหลาย
ก็มีอรรถอันใดกล่าวไวแล้ว. คำว่า ถูกนำ
ไปแล้ว คือไปแล้ว แล่นไปแล้ว, อธิบายว่า
ถูกครอบงำแล้ว.

อฏฺฐหิ ปฺริสฺสโทเสหิติ อฏฺฐกนิปาเต
อุปมาหิ สห, ชุทฺททกวัตฺถุวิภังเก
อุปมํ วินา วุตฺเตหิ.

คำว่า โลกสันนิวาสนุกบุรุษโทษทั้ง ๘
ประทุษร้าย ความว่า ถูกบุรุษโทษทั้ง ๘
ที่ตรัสไว้ในอัฐฐกนิบาตพร้อมกับอุปมา, และ
ที่ตรัสไว้ในคัมภีร์ชุททกวัตถุวิภังค์เวนอุปมา.

วุตฺตํ หิ ตตฺถ :

จริงอยู่ในอัฐฐกนิบาต และชุททกวัตถุวิภังค์
นั้นได้ตรัสไว้ว่า :

"กตเม อฏฺฐ ปฺริสฺสโทสา.
อิธ ภิกฺขุ ภิกฺขุ อापตฺติยา
โจเทนฺตี, โส ภิกฺขุ ภิกฺขุหิ

'บุรุษโทษ ๘ เป็นไฉน ? ภิกษุ
ทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้ โจทภิกษุ
ด้วยอาบัติ, ภิกษุนั้นถูกภิกษุทั้งหลาย

๑ ฉ. ปกฺขนฺโต.

อาปตฺติยา โจทียมาโน "น
 สรามิ น สรามิ"ติ อสตียาว
 นิพฺเพเจติ? อัยํ ปจฺโม
 ปุริสโทโส.

ปุณ จปรํ ภิกฺขุ ภิกฺขุ
 อาปตฺติยา โจเทฺนฺติ, โส ภิกฺขุ
 ภิกฺขุหิ อาปตฺติยา โจทียมาโน
 โจทกัเยว ปฏิปุสฺรติ "กีนฺนุ โข
 ตฺยํ พาลสฺส อพฺยตฺตสฺส ภณิเตน,
 ตฺวมฺปิ นาม มํ ภณิตพฺมํ มณฺณสี"ติ.
 อัยํ ทฺติโย ปุริสโทโส.

ปุณ จปรํ ภิกฺขุ....
 โจทกัเยว^๑ ปจฺจาโรเปติ
 "ตฺวมฺปิ โขสิ อิตฺถนฺนามํ อาปตฺติ
 อาปนฺโน, ตฺวํ ตาว ปจฺมํ
 ปฏิกโรหิ"ติ. อัยํ ทฺติโย
 ปุริสโทโส.

โจทอยู่ด้วยอาบัติ ย่อมแก้ตัวด้วยอ้าง
 วาระลี้กไม่ได้ว่า "ข้าพเจ้าระลี้ก
 ไม่ได้ ข้าพเจ้าระลี้กไม่ได้". นี้เป็น
 บุรุษโทษข้อที่ ๑.

ข้ออื่นยังมีต่อไปอีก ภิกษุทั้งหลาย
 โจทภิกษุด้วยอาบัติ, ภิกษุนั้นถูกภิกษุ
 ทั้งหลาย โจทอยู่ด้วยอาบัติ ย่อมตอบ
 โต้ภิกษุผู้โจททักนั้นแหละว่า "ประโยชน์
 อะไรหนอด้วยการพูดของท่าน ผู้เป็น
 คนเขลา ไม่ฉลาด, แม่ท่านก็ยอม
 สำคัญข้าพเจ้าว่า เป็นผู้ที่ควรจะพูด".
 นี้เป็นบุรุษโทษข้อที่ ๒.

ข้ออื่นยังมีต่อไปอีก ภิกษุทั้งหลาย
 โจทภิกษุด้วยอาบัติ, ภิกษุนั้นถูกภิกษุ
 ทั้งหลาย โจทอยู่ด้วยอาบัติ ย่อมกลับ
 ยกโทษภิกษุผู้โจททักนั้นแหละว่า "แม่
 ท่านก็ต้องอาบัติชื่อนี้, ท่านจงกระทำ
 คืบก่อนเถิด". นี้เป็นบุรุษโทษข้อที่ ๓.

^๑ ส. นิพฺเพเจติ.

^๒ โจทกสฺเสวาทิปิ ปาโล.

ปุณ จปร... โจทียมาโน
 "เนว อหิ อาปนุโนมฺหิ, น
 ปนาหิ อนาปนุโนมฺหิ"ติ โส
 ตฺถุหิฏฺโศ สัมมิ วิเหเสติ. อัย
 สตฺตโม ปุริสโทโส.

ปุณ จปร... โจทียมาโน
 เอวมาห "กิญฺนุ โข ตฺมุเห
 อายสฺมฺนฺโต. อติพาพฺหิ มยิ
 พฺยาวภา, อิทานาหิ สิกฺขิ
 ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสามิ"ติ.
 โส สิกฺขิ ปจฺจกฺขาย
 หีนายาวตฺติตฺวา เอวมาห "อิตานิ
 โข ตฺมุเห อายสฺมฺนฺโต อตฺตมฺนา
 โทธา"ติ. อัย อฏฺฐโม
 ปุริสโทโส. อิเม อฏฺฐ
 ปุริสโทสา"ติ?

ข้ออื่นยังมีต่อไปอีก ภิกษุทั้งหลาย
 โจทภิกษุด้วยอาบัติ, ภิกษุนั้นถูกภิกษุ
 ทั้งหลายโจทอยู่ด้วยอาบัติ เธอทำนึ่ง
 เสียให้ส่งลำบาก โดยเข้าใจว่า
 "ข้าพเจ้าตองอาบัติแล้วก็ไม่ใช่, แต่
 ข้าพเจ้าไม่ตองอาบัติก็ไม่ใช่" ดังนี้.
 นี้เป็นบุรุษโทษข้อที่ ๖.

ข้ออื่นยังมีต่อไปอีก ภิกษุทั้งหลาย
 โจทภิกษุด้วยอาบัติ, ภิกษุนั้นถูกภิกษุ
 ทั้งหลายโจทอยู่ด้วยอาบัติ กล่าว
 อย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
 ท่านทั้งหลาย ขวนขวายในข้าพเจ้า
 หนักเกินไป ทำไมหนอ, ข้าพเจ้าจะ
 ลาสิกขา เวียนมาเพื่อความเป็นคน
 เลว ณ บัดนี้". ภิกษุนั้นก็ลาสิกขา
 เวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว กล่าว
 อย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
 ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้พอใจ ณ บัดนี้

๑ อภ. วิ. ๓๕/๕๒๔, อง. อฏฺฐก.
 ๒๓/๑๔๕.

คุณมาลี อิศสระ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เถิด". นี้เป็นบุรุษโทษข้อที่ ๘. บุรุษ
โทษ ๘ ข้อเหล่านี้".

ตตถ ปฐิสทอสาคิ ปฐิสานัน ทอส,
เต ปน ปฐิสสนุทานัน ทุเสนุคิตติ ทอส.
น สรามิ น สรามิติ "มยา เอตสฺส
กมฺมสฺส กตฺถุจัน นสฺสรามิ น
สฺลลกุเขมี"ติ เอว อสฺสตีภาเว
นิพฺเพเจติ โมเจติ. โจทกํเยว
ปฐิปฺพรคิตติ ปฐิวิริทฺโธ หุตฺวา พรตี,
ปฐิอาณิภาเว^๑ ติฏฺฐติ. กิณฺนุ โย
ตุยฺหฺนติ ตุยฺหฺ พาลสฺส อพฺยตฺตสฺส ภณิเต
นาม กิ, โย ตุว เนว วตฺถุ, น
อาปตฺตี, น โจทน ชานาสีติ ทีเปตี.
ตุวมฺปิ นาม เอว กิญฺจ อชานนฺโต
ภณิตพฺพ มณฺณสีติ อชฺโฆตฺถรตี.
ปจฺจาโรเปตีติ "ตุวมฺปิ โยสี"ติอาทีนิ
วทนฺโต ปฐิอาโรเปตี.

บรรดาคำเหล่านี้ คำว่า บุรุษโทษ
แปลว่า โทษของบุรุษทั้งหลาย, กัธรรม
เหล่านี้ชื่อว่า โทษ เพราะอรรถว่า ประทุษ
ร้ายสันดานของบุรุษ. คำว่า ข้าพเจาระลึก
ไม่ได้ ข้าพเจาระลึกไม่ได้ ความว่า ภิกษุ
แก้ตัวคือทำให้หลุดพ้นด้วยภาวะที่ ระลึกไม่ได้
อย่างนี้ว่า "ข้าพเจาระลึกไม่ได้ ข้าพเจ้า
กำหนดไม่ได้ ซึ่งสถานที่ข้าพเจ้าได้กระทำ
กรรมนี้". คำว่า ยอมตอบโต้ภิกษุผู้โจทก
นั้นแหละ คือเป็นผู้ โกรธตอบโต้ไป, คือตั้งอยู่
โดยภาวะเป็น ลืมหอก. ด้วยคำว่า ประโยชน์
อะไร อะไรหนอด้วยการพูดของท่าน ท่าน
แสดงว่า ประโยชน์อะไรด้วยการพูด แก่
ท่านผู้เป็นคน เขลาไม่ฉลาด, ซึ่งเป็นผู้ ไม่รู้
วัตถุ, ไม่รู้จักอาบัติ, ไม่รู้จักการโจท.

^๑ สมโมหริโนทนิ. ๖๗๒
ปฐิภาณิตภาเว.

ปฏิภโรหิตี เทศนาคามินี เทเสหิ,
 วุฏฺฐานคามินีโต วุฏฺฐาหิ, ตโต
 สุทฺถนฺเต^๑ ปติฏฺฐิตโต อญฺญํ โจเทสุสสีติ
 ทีเปติ. อญฺเณณญญํ ปฏิจรตีติ อญฺเณ
 การณ, วจเนน วา อญฺญํ การณํ,
 วจนํ วา ปฏิจฺจนาเทติ. "อาปตฺตี
 อาปนฺโน"ติ วุตฺโต "โก อาปนฺโน,
 กิ อาปนฺโน, กิสฺมี อาปนฺโน, กถํ
 อาปนฺโน, กํ ภณฺถ, กิ ภณฺธา"ติ วทตี.^๒
 "เอวรูปํ กิณฺจิ ตยา ทิฏฺฐนฺ"ติ วุตฺเต
 "น สุณามิ"ติ โสตํ อฺปนเนติ.^๓ พหิทฺธา
 กถํ อปนาเมตีติ "อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตี
 อาปนฺโนสี"ติ ปุฏฺโฐ "ปาฏฺฐิติปฺตํ

ยอมทั้บถว่า แม่ทานเมื่อไม่รู้อะไร ๆ ยัง
 สำคัญถ้อยคำ ที่ควรจะพูดกะเรา. คำว่า
ยอมกลับยกโทษ ความว่า ยอมกลับยกอาบัติ
 กล่าวคำว่า "แม่ทานก็เป็นผู้ต้องอาบัติ"ดังนี้
 เป็นต้น.

ด้วยคำว่า ทานจงกระทำคืน ทานแสดงว่า
 ทานจงแสดงอาบัติที่เป็นเทศนาคามินี ดังนี้,
 จงออกจากอาบัติที่เป็นวุฏฺฐานคามินี ดังนี้,
 ต่อจากนั้น ทานตั้งอยู่ในส่วนแห่งความ
 บริสุทธิ์แล้ว จึงจักใจผู้อื่นได้. คำว่า
ยอมหลีกเลี่ยงไปอย่างอื่น ๆ ความว่า
 ยอมปกปิดเหตุอื่นด้วยเหตุอื่นบ้าง, ปกปิด
 คำอื่นด้วยคำอื่นบ้าง. เธอถูกกล่าวหาว่า
 "ท่านเป็นผู้ต้องอาบัติแล้ว"ดังนี้ ยอมโต้ตอบ
 ว่า "ใครต้องอาบัติ, ต้องอาบัติอะไร,
 ต้องอาบัติเพราะวัตถุอะไร, ต้องอย่างไร,
 ท่านพูดกะใคร, ท่านพูดอะไร". เมื่อภิกษุ
 ทั้งหลายกล่าวว่า "อะไร ๆ เช่นนี้ ท่าน

^๑ อ. สุทฺถนฺเต.

^๒ ฉ. ภณฺติ.

^๓ อ. อฺปนเนติ.

คุณมาลี อิศสระ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คโตมहीं^๑ตี วตุวา ปุน "น ทว
 ปาฏลีปุตฺตคมนั ปุจฺฉาม, อาปตฺตี
 ปุจฺฉามา"^๑ตี วุตฺเต ตโต ราชกั
 คโตมहींตี. "ราชกั วา ยahi
 พุราหฺมณคห^๒วา, อาปตฺตี อาปนฺโนสี"^๑ตี.
 "ตตฺถ เม สฺกฺรมาสี ลหฺธนุ"^๑ตีอาทีนึ
 วทนฺโต กถั พหิตฺธา วิกฺขิปตี.

ได้เห็นแล้ว" ก็ทำเป็นเอียงหูเข้าไปว่า
 "ข้าพเจ้าไม่ได้ยิน". คำว่า พูดเถลไถลไป
นอกเรื่อง ความว่า ภิกษุถูกเขาถามว่า
 "ท่านเป็นผู้ตองอาบัติชื่อนี้แล้วหรือ" ตอบว่า
 "ข้าพเจ้าไปเมืองปาฏลีบุตร" เมื่อเขา
 กล่าวอีกว่า "ข้าพเจ้าไม่ได้ตามการไป
 เมืองปาฏลีบุตรของท่าน, ข้าพเจ้าถามถึง
 อาบัติ" ลำคับนั้นก็ตอบว่า ข้าพเจ้าไปเมือง
 ราชคฤห์. ภิกษุทั้งหลายก็ตอบว่า "ท่านจะ
 ไปเมืองราชคฤห์ หรือจะไปบ้านพราหมณ์
 ก็ตาม, แต่ท่านก็เป็นผู้ตองอาบัติ". แล้วก็พูด
 เลียงไปนอกเรื่อง เป็นต้นว่า "ข้าพเจ้าได้
 เนื้อสุกรในที่นั้น" ดังนี้.

โกปนตี กุปีตภาว, โทสนตี ทฺฐจภาว.
 อุกฺขมฺเปตํ โภธสฺเสว นาม. อปฺปจฺจนตี
 อสนฺตุจฺจากร, โทมนสฺสสฺเสตํ นาม.
ปาตฺกโรตีตี ทสฺเสตี ปกาเสตี.

คำว่า ความโกรธ ความว่า สภาวะที่
 โกรธ. คำว่า ความฉุนเฉียว ได้แก่ ภาวะ
 ที่ประทุษร้าย. ทั้ง ๒ คำนี้ เป็นชื่อของ
 ความโกรธนั่นเอง. คำว่า ความน้อยใจ

^๑ ฉ. ปาฏลีปุตฺตคมนั ปุจฺฉามาตี วุตฺเต.

^๒ ฉ. พุราหฺมณคห.

พาหาวิกุเขปก็ ภณตีติ พาหิ วิกุชิปิตุวา
วิกุชิปิตุวา อลชชิวจัน วทติ.
อนาทียิตฺวาติ จิตฺตีกาเรน อกเหตุวา
อวชานิตฺวา, อนาทโร หุตฺวาติ
อตฺโถ. วิเหเสตีติ วิเหเสติ พาธติ.
อติพาฬหนฺติ อติทฬหิ อติปฺปมาณิ. มยิ
พฺยาภาติ มยิ พฺยาปาริ อาปนฺนา.
หีนายาวตฺติตฺวาติ หีนสฺส คิหิภาวสฺส
อตฺถาย อวตฺติตฺวา, คิหิ หุตฺวาติ
อตฺโถ. อตฺตมฺนา โหถาติ ตฺถุจจิตฺตา
โถ, "มยา ลภิตฺพฺหิ ลภ, มยา
วสิตพฺพฺจฺจาเน วส, ผาสฺสูวิหาโร
โว มยา กโต"ติ อริปฺปาเยน วทติ.
หุสฺสตีติ หฺมุจฺ โหติ.

ไต่แก่ อาการที่ไม่พอใจ, คำนี้เป็นชื่อของ
 โทมนัส. คำว่า ยอมกระทำให้ปรากฏ คือ
 ยอมแสดงประกาศ. คำว่า ยอมแกลงแขนพุด
 คือ ไกวแขนไปมาพุดคำอัสซี. คำว่า
ไม่เอื้อเฟื้อ คือไม่ถือเอาด้วยความเคารพ
 คหุหมิน; อธิบายว่า เป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อ. คำว่า
ทำสงฆ์ให้ลำบาก คือเบียดเบียนทำให้ลำบาก.
 คำว่า หนักเกินไป คือมั่นคงมากเหลือ
 ประมาณ. คำว่า เป็นผู้ชวนชวายในชาพเจา
 คือถึงความชวนชวายในชาพเจา. คำว่า
เวียนมาเพื่อความเป็นคนแล้ว คือเวียนมา
 เพื่อประโยชน์แก่คนแล้ว คือ เป็นคฤหัสถ์,
 อธิบายว่าเป็นคฤหัสถ์. คำว่า ท่านทั้งหลาย
จงเป็นผู้พอใจ ความว่า พวกท่านจงเป็นผู้มี
 จิตยินดี; คือ กล่าวด้วยความประสงค์ว่า
 "ท่านจงได้สิ่งที่เราได้, ท่านจงอยู่ในสถานที่
 ที่เราอยู่, การอยู่อย่างผาสุก เราได้ทำแก่
 ท่านแล้ว" ดังนี้. คำว่า ถูกประทุษร้าย
 ความว่า เป็นผู้ถูกประทุษร้าย.

คุณมาลี อิศสระ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นวนิ อามาตวตฺถุหิตี สตุเตสุ
อุปฺปตฺติวเสเนว กถิตานิ. ยถา :

คำว่า โลกสันนิวาสนุกอมาตวตฺถุ ๙
ให้อามาตกัน ความว่า อามาตวตฺถุที่ตรัสด้วย
อำนาจความเกิดขึ้นในสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง.
ดังที่ตรัสไว้ว่า :

"นวนิมานิ ภิกฺขเว อามาต-
วตฺถุหิตี. กตมานิ นว, 'อนตฺถํ เม
อจรี'ติ อามาตํ พนฺธติ. 'อนตฺถํ
เม จรตี'ติ... จริสฺสตี'ติ
...ปียสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ
อจรี, อนตฺถํ จรตี, อนตฺถํ
จริสฺสตี'ติ 'อุปฺปียสฺส เม
อมนาปสฺส อตฺถํ อจรี อตฺถํ
จรตี อตฺถํ จริสฺสตี'ติ อามาตํ
พนฺธติ. อิมานิ โข ภิกฺขเว นว
อามาตวตฺถุหิตี"

"คุณภิกษุทั้งหลาย อามาต-
วตฺถุ ๙ เหล่านี้. อามาตวตฺถุ ๙
อะไรบางอย่าง, ก็บุคคลลยยอมผูกอามาต
ว่า 'เขาได้ประพฤติแล้วซึ่งความ
ฉิบหายแก่เรา'. ยอมผูกความอามาต
ว่า 'เขากำลังประพฤติความฉิบหาย
แก่เรา'. ผูกอามาตว่า 'เขาจัก
ประพฤติความฉิบหายแก่เรา'. ยอม
ผูกอามาตว่า 'เขาได้ประพฤติแล้ว
ซึ่งความฉิบหาย แก่คนที่รักที่ชอบใจ
ของเรา, กำลังประพฤติความ
ฉิบหาย แก่คนที่รักที่ชอบใจของเรา,

๑ อง. นวก. ๒๓/๔๒๒

จักประพาศิความนิบหาย แก่คนที่รักที่
 ชอบใจของเรา'. ย่อมผูกอาฆาตว่า
 'เขาได้ประพาศิประโยชน์ กำลัง
 ประพาศิประโยชน์ จักประพาศิประ-
 โยชน์แก่ชนผู้ไม่ใช่เป็นที่รักไม่ใช่เป็น
 ที่ชอบใจของเรา' ดังนี้. ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลายอาฆาตวัตถุ ๘ อย่างนี้แล".

ตตถ อาฆาตวัตถุนี้ตี อาฆาต-
 การณานิ. อาฆาตุนตี เจตถ โกโป,
 โสเยว อูปรูปริ โกปัสส วตฺตุตฺตา
 อาฆาตวัตถุ. อาฆาต พุนฺธิตี โกป^๑
 พุนฺธิตี กโรติ อูปปาเทติ. "อตุถึ เม
 นาจริ, ...น จริติ, ...น จริสฺสตี.
 ปิยสฺส เม มนาปสฺส อตุถึ นาจริ,
 ...น จริติ, ...น จริสฺสตี. อูปปิยสฺส
 เม อมนาปสฺส อนตุถึ นาจริ, ...น

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อาฆาต-
วัตถุ แปลว่า เหตุแห่งความอาฆาต. แต่ใน
 คำว่า อาฆาต นี้ ได้แก่ ความโกรธ,
 ความโกรธนั้นนั่นแหละ เป็นวัตถุแห่งความ
 อาฆาต เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ
 ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. คำว่า ยอมผูกอาฆาต
 ความว่า ยอมผูกความโกรธ คือยอมกระทำ
 คือยังความโกรธให้เกิดขึ้น. อาฆาตวัตถุ ๘
 แมื่อนี้ก็ ซึ่งท่านกล่าวไว้ในนิตเสชา

^๑ อี. โภธ.

จรีติ, ...น จริสฺสตี"ติ^๑ นิตฺเตเส
 วุตฺตานี อปรานีปิ นว อาฆาตวตฺถุณี
 อีเมเหว นวหิ สงฺกหิตานี. อาฆาตฺโตติ
 มญฺญีโต.

"เขาไม่ได้ประพาศแล้ว..., เขากำลัง
 ไม่ประพาศ..., เขาก็ไม่ประพาศ
 ซึ่งประโยชน์แก่เรา. เขาไม่ได้ประพาศ
 แล้ว ซึ่งประโยชน์แก่คนที่รักที่ชอบใจของ
 เรา, เขากำลังไม่ประพาศ..., เขาก็
 ไม่ประพาศซึ่งประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่
 ชอบใจของเรา, เขาไม่ประพาศแล้ว...,
 กำลังไม่ประพาศ..., ก็ไม่ประพาศซึ่ง
 ความฉิบหายแก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบ
 ใจของเรา"ดังนั้น ท่านก็รวมไว้ควยอาฆาต-
 วัตถุ ๙ เหล่านี้แหละ. คำว่า ให้อาฆาตกัน
 ก็อรรถกถากระทู้ทั้งนี้.

^๑ ขุ. มหา. ๒๙/๒๕๗, อภี. ส. ๓๔/๓๑๑,
 อภี. วิ. ๓๕/๕๒๖ ยถาทิฏฐา นิตฺเต-
 สาติปารสา "อนตฺถมฺเม อจฺริ, ..จรีติ, ..
 จริสฺสตี. ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถ
 อจฺริ, ...จรีติ, ...จริสฺสตี. อปฺปิยสฺส
 เม อมนาปสฺส อตฺถ อจฺริ, ...จรีติ,
 ..จริสฺสตี"ติ เอวํ ทิสฺสนฺติ. อีธ ปาเจหิ
 สทฺธิ พุยฺชนโต นานา โหนฺติ, อตฺถโต
 ปน สทิสสา. กาจิ ปาณี อีทิสาว อตฺถ
 มญฺญ.

คุณเชิดชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย